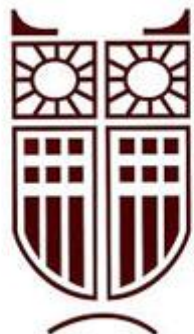

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ : ΤΟ
ΣΥΣΤΗΜΑ ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΗΣ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ
ΚΑΙ ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ**

ΓΚΙΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ : ΑΜ 1116Μ024

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2018

Τριμελής Επιτροπή

Γιάννης Βούλγαρης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Στέλλα Λαδή, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Φανή Κουντούρη, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Γιάννης Γκίτσας, 2018

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό, πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από τον Πάντειον Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμών του συγγραφέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	7
ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ.....	7
ABSTRACT.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η οριοθέτηση του θέματος της εργασίας.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ: Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΠΟΕΘΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ.....	11
1.1 Η προσέγγιση της κοινωνίας των πολιτών μέσω των θεωριών του πλουραλισμού και του νεοπλουραλισμού.....	11
1.2. Η έννοια της κοινωνίας των πολιτών.....	16
1.3. Κοινωνία των πολιτών και συμμετοχική δημοκρατία: Μια σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλοσυμπλήρωσης	21
1.4. Αποτίμηση της έννοιας.....	23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΣΤΗΝ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ: ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ.....	25
2.1 ΟΙ ομάδες της υπερεθνικής κοινωνίας των πολιτών.....	31
2.2.ΟΙ Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις.....	33
2.3. Οι ομάδες συμφερόντων.....	38
2.3.1. Η δραστηριοποίηση των ομάδων συμφερόντων σε ενωσιακό επίπεδο.....	41
2.3.2.Οι μορφές των συστημάτων εκπροσώπησης των ομάδων συμφερόντων στην Ε.Ε.....	43
2.3.3. Η περίπτωση των Business Europe, Etuc, Copra Cogesca.....	48
2.3.4..Αποτίμηση της εκπροσώπησης των ομάδων συμφερόντων στην Ε.Ε.....	50
2.4..Σχέση της κοινωνίας των πολιτών με τα θεσμικά όργανα της Ένωσης.....	57
2.4.1.Η σχέση της κοινωνίας των πολιτών με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.....	58
2.4.2.Η σχέση της κοινωνίας των πολιτών με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.....	62
2.4.3. Η ξεχωριστή περίπτωση της ΕΟΚΕ :Ιστορική αναδρομή. ανάλυση και αποτίμηση.....	66
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΣΤΗΝ ΕΕ.....	72

3.1. Η Θεωρητική συζήτηση γύρω από τον όρο.....	72
3.2. Τρόποι υπέρβασης του Δημοκρατικού ελλείμματος με την συνδρομή της ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών.....	78
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	87
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ.....	91

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε αυτήν την εργασία, εξετάζεται η σχέση της κοινωνίας των πολιτών με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Το βασικό ερευνητικό ερώτημα εδράζεται πάνω στη θεματική της εκπροσώπησης των συμφερόντων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και πιο αναλυτικά προσπαθούμε να διευκρινίσουμε αν κάποιο από τα συστήματα εκπροσώπησης ξεχωρίζει. Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια θεωρητική επεξεργασία της έννοιας της κοινωνίας των πολιτών, και αυτή εξετάζεται με βάση τις προσεγγίσεις του πλουραλισμού και του νεοπλουραλισμού. Καθώς η κύρια προβληματική της εργασίας αφορά την εξέταση της κοινωνίας των πολιτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε συνθήκες πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, στην συνέχεια η ανάλυση αφορά το πέρασμα από την υποεθνική στην υπερεθνική μορφή της και έχει ως στόχο την ανάδειξη της ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών η οποία έχει σημαντικό ρόλο στην διακυβέρνηση της Ένωσης και ακολουθεί τους ρυθμούς της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Εξετάζουμε τις

σημαντικότερες ομάδες που την αποτελούν (ΜΚΟ και ομάδες συμφερόντων) με την ανάλυση να εστιάζεται στον ρόλο των οργανωμένων ομάδων συμφερόντων στην διακυβέρνηση της Ε.Ε. προκειμένου να απαντηθεί το ερώτημα για το ποιο σύστημα εκπροσώπησης ξεχωρίζει. Εξετάζονται 2 συστήματα: Ο πρωτόγονος πλουραλισμός και ο chameleon pluralism: Το συμπέρασμα που προκύπτει από την έρευνα είναι πως ομάδες με μεγάλη ισχύ και πολλούς πόρους έχουν σημαντική επίδραση στην διαπραγμάτευση με τους Ευρωπαϊκούς Θεσμούς. Παρόλα αυτά, το σύστημα εκπροσώπησης είναι ιδιαίτερα πολύπλοκο, καθώς παρατηρείται επίσης το φαινόμενο ομάδες με ιδιαίτερο εύρος εκπροσώπησης και πολλούς πόρους να χάνουν σταδιακά την ισχύ τους λόγω διείσδυσης άλλων ομάδων με παρόμοια χαρακτηριστικά στο πολιτικό παιχνίδι. Στην συνέχεια εξετάζουμε την σχέση των συμφερόντων με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, με ιδιαίτερη εστίαση στην Επιτροπή. Παρατηρείται το φαινόμενο της συχνής επικοινωνίας της Επιτροπής με εκπροσώπους ομάδων συμφερόντων αποδεικνύοντας έτσι το γεγονός πως η Επιτροπή δέχεται και επιδιώκει τον κοινωνικό διάλογο καθώς τον θεωρεί ιδιαίτερα σημαντικό για την ενίσχυση της νομιμοποίησης της Ένωσης. Πέρα από τα παραπάνω, εξετάζεται η θεσμική υπόσταση της ΕΟΚΕ η οποία αποτελεί και το βασικό όργανο της κοινωνίας των πολιτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ το τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας αφορά την προβληματική του δημοκρατικού ελλείματος το οποίο αποτελεί και το βασικό πρόβλημα νομιμοποίησης της ΕΕ. Αφού στην αρχή αναλύεται η έννοια του ελλείματος, έπειτα εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο η Ε.Ε. επιχειρεί να μειώσει το έλλειμμα μέσω των κυριότερων θεσμικών αλλαγών που έφερε η Συνθήκη της Λισαβόνας (ΜΣΛ) με εστίαση στην Λαϊκή Νομοθετική Πρωτοβουλία. Επίσης, αναλύουμε το δημοκρατικό έλλειμμα υπό το πρίσμα της ισχύος των ομάδων συμφερόντων προκειμένου να εξεταστεί αν η συμμετοχή σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών μπορεί να συντελέσει στον εκδημοκρατισμό της Ε.Ε. Τέλος, επιχειρούμε μια εκτίμηση των αλλαγών που επέφερε η ΜΣΛ και εξετάζονται συνοπτικά οι μελλοντικές προκλήσεις και προοπτικές της Ε.Ε., σε συνάρτηση με την ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών.

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ:

ΜΚΟ: Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις

Ε.Κ.: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

ΜΣΛ: Μεταρρυθμιστική Συνθήκη της Λισαβόνας

ΕΟΚΕ: Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή

ΝΚΚ: Νέα Κοινωνικά Κινήματα

COPA: Committee of Professional agricultural organizations

ETUC: European Trade Union Confederation

ERT: European Round Table of Industrialists

CPE: Confédération paysanne Europeenne

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ:

εκπροσώπηση συμφερόντων, πλουραλισμός, νεοπλουραλισμός, κοινωνικός διάλογος, ΕΟΚΕ, δημοκρατικό έλλειμμα, συμμετοχική δημοκρατία

ABSTRACT

In this dissertation we will examine the connection between civil society and European institutions. The main purpose of this research paper is to explore the representation of interests in the European Union and to distinguish any particular systems of interests amongst them. In the first chapter we attempt to do a theoretical processing of the term «*civil society*», which is examined based on the approach of pluralism and neopluralism. While the main subject area is regarding the approach of civil society in European Union in terms of multilevel governance, afterwards the analysis concerns the passage from the subnational to a supranational form, and our goal is the designation of European civil society which has an important role in EU governance and follows the rhythms of European integration. We examine the most important groups of civil society (NGO, Interests Groups) while the analysis is focused on the role of organized interests groups in EE governance. Two systems of interests are examined: Chameleon pluralism and primitive pluralism. The conclusion which emerges from the research, is that organizations with great power and many resources have a considerable effect at the negotiations with European Institutions. However, the system of interest representation is highly complicated because it is observed that groups with significant range of representation and many resources, might lose gradually their power as a result of the infiltration of other groups which similar features in the political process. In addition, we examine the connection between interests groups and EU institutions with a special focus on the role of European Commission. It is observed that many representatives of interest groups are often in communication with European Commission which points to the fact that Commission accepts and seeks the social dialogue who is extremely important for the strengthening of EU legitimization. Also, we analyze the institutional status of European Economic and Social Committee, the main advisory institution of civil society. The last chapter of this dissertation concerns the democratic deficit. Firstly, we analyze the term and then we examine how the EU attempts to decrease it through the main institutional changes of the Lisbon Treaty with special focusing on the European Citizens Initiative. In addition, we study democratic deficit from the point of view of interest groups in order to determine if the participations in civil society organizations, contributes to the democratization of EU.

Considering all the above, we attempt an evaluation of the institutional changes of the Lisbon Treaty, and we examine briefly the future challenges and prospects of EU in relation to European civil society.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σε αυτήν την εργασία θα αναλυθεί η σχέση της κοινωνίας των πολιτών με την Ευρωπαϊκή Ένωση και τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς (και πιο συγκεκριμένα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την ΕΟΚΕ), ενώ θα ερευνηθεί το σύστημα εκπροσώπησης των οργανωμένων συμφερόντων που επικρατεί στο επίπεδο της Ένωσης. Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας θα επιχειρηθεί η προσέγγιση της κοινωνίας των πολιτών υπό το πρίσμα των πολιτικών θεωριών του πλουραλισμού και του νεοπλουραλισμού προκειμένου να γίνει μια θεωρητική επεξεργασία του όρου με βάση αυτές τις δυο θεωρίες. Μέσω αυτής της διαδικασίας αφού πρώτα γίνει μια μικρή θεωρητική ανάλυση της έννοιας -με ιδιαίτερη εστίαση στην σκέψη του Τοκβίλ- και αποσαφηνιστούν οι ομάδες που διέπουν την ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών (ΜΚΟ, ομάδες συμφερόντων, ομάδες πίεσης, κλπ.) και η δράση τους σε υπερεθνικό επίπεδο, στην συνέχεια θα επιχειρηθεί η ανάλυση της σχέσης ανάμεσα στα όργανα της Ένωσης και στις ομάδες που αποτελούν την κοινωνία των πολιτών. Επίσης, ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στο πως η κοινωνία πολιτών μπορεί να προκαλέσει μείωση του δημοκρατικού ελλείματος μέσω της προσπάθειας επίτευξης περαιτέρω δημοκρατικής νομιμοποίησης από την μεριά της Ένωσης προς τους πολίτες με απώτερο στόχο την μείωση του ευρωσκεπτικισμού. Η έννοια του δημοκρατικού ελλείματος είναι ιδιαίτερα κρίσιμη καθώς αποτελεί το βασικό πρόβλημα νομιμοποίησης που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση και η προσπάθεια υπέρβασης του είναι ζωτική για το μέλλον της οπότε η ανάλυση του και οι τρόποι υπέρβασης του

με την βοήθεια μιας ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών θα αποτελέσει ένα σημαντικό μέρος αυτής της εργασίας. Η εργασία στηρίζεται στην αναλυτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με το ενωσιακό φαινόμενο και την ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών, αντλεί πληροφορίες κυρίως από το πεδίο της πολιτικής επιστήμης ενώ έχει και κάποιες μικρές αναφορές στο πεδίο του ευρωπαϊκού δικαίου. Ο βασικός στόχος της είναι η ανάδειξη των μορφών εκπροσώπησης της κοινωνίας των πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με ποιον τρόπο αυτές εκφράζονται και πως αλληλοεπιδρούν με τους επίσημους θεσμούς της Ένωσης ενώ το κύριο ερευνητικό ερώτημα περιστρέφεται γύρω από το ποια μορφή εκπροσώπησης των συμφερόντων ισχύει στην Ευρωπαϊκή Ένωση σήμερα. Επιπρόσθετα, αν λάβουμε υπόψη το γεγονός πως η Ένωση είναι ένα ιδιαίτερα ξεχωριστό μόρφωμα και μελετάται από τους διανοητές ως μια ιδιότυπη περίπτωση ένωσης κρατών και υπερεθνικής συνεργασίας, καταλαβαίνουμε το ότι η σύσταση μιας κοινωνίας των πολιτών σε ένα τέτοιο επίπεδο απαιτεί επιστημονική διερεύνηση για να διαπιστωθεί ο τρόπος με τον οποίο μπορεί να λειτουργήσει μια ευρωπαϊκή κοινωνία πολιτών σε συνθήκες πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Μια «ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών» συνιστά ένα νεοπαγές μόρφωμα το οποίο συνδέεται άρρηκτα με τις νέες υπερεθνικές μορφές διακυβέρνησης και εκπροσώπησης ενώ αποτελεί μια «συνέχεια» η καλύτερα μια εξέλιξη της παραδοσιακής έννοιας της κοινωνίας των πολιτών, η οποία πλέον λόγω των συνθηκών της παγκοσμιοποίησης και της σταδιακής απίσχνασης των παραδοσιακών μορφών των διαφόρων εθνών κρατών, περνά σε ένα επόμενο εξελικτικό επίπεδο. Συγκροτείται σε μια υπερεθνική κλίμακα και αυτή ακριβώς η σχέση δηλαδή η αλληλεξάρτηση της κοινωνίας των πολιτών σε υπερεθνικό επίπεδο με την επίσημη θεσμική αρχιτεκτονική της Ένωσης σε συνδυασμό με την ανάδειξη του ευρωπαϊκού μοντέλου εκπροσώπησης των οργανωμένων συμφερόντων, θα είναι η κύρια μελέτη αυτής της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ: Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΠΟΕΘΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ

1.1: Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΥ

Μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού τα κοινωνικά κινήματα και γενικότερα πολλές από τις οργανώσεις που διέπουν την κοινωνία των πολιτών, γνώρισαν πολύ μεγάλη απήχηση τέτοια ώστε να συμβάλλουν στην αύξηση δημοφιλίας της έννοιας προς τα τέλη του 20ου αιώνα¹. Αναπτύχθηκαν νέες μορφές πολιτικής συμμετοχής διαφορετικές από τις ήδη υπάρχουσες οι οποίες είχαν κυρίως μεταϋλιστικά αιτήματα, και ο βασικός τους στόχος ήταν ο επηρεασμός των πολιτικών αποφάσεων προς τα συμφέροντα των μελών των ομάδων. Οι νέες εξελίξεις και οι κοινωνικές αλλαγές του 21ου αιώνα, οδήγησαν την κοινωνία των πολιτών σε άνθηση καθώς οι μορφές δράσης που την διέπουν έφτασαν στο σημείο να αναγνωρίζονται ακόμα και σε υπερεθνικό επίπεδο όπως θα αναλυθεί εκτενέστερα στην συνέχεια.

Η κοινωνία των πολιτών, εμφανίζεται σε ποικίλλες προσεγγίσεις πολλών πολιτικών θεωριών. Όπως θα αναφερθεί παρακάτω, συνδέεται με την πλουραλιστική θεωρία, αν και μπορούν να βρεθούν εκφάνσεις και δράσεις της και στα γνωρίσματα άλλων πολιτικών θεωριών. Από την βιβλιογραφία παρατηρείται σύνδεση της εκτός από το παράδειγμα του πλουραλισμού, και με τον νεοπλουραλισμό. Σε αυτό το κεφάλαιο, θα επιχειρηθεί η σύνδεση της με αυτές τις πολιτικές θεωρίες ώστε να αποσαφηνιστεί ο τρόπος με τον οποίο θα χρησιμοποιηθεί η έννοια της κοινωνίας των πολιτών

¹ Δ.Α Σωτηρόπουλος, *Η άγνωστη κοινωνία των πολιτών*, εκδόσεις Ποταμός (2004), σελ.21.

προκειμένου να αναδειχθούν με ορθό τρόπο οι δράσεις των οργανωμένων συμφερόντων σε υπερεθνικό επίπεδο.

Σύμφωνα με την πλουραλιστική θεωρία, η εξουσία είναι αδύνατον να συγκεντρώνεται αποκλειστικά και μόνο σε μια μορφή. Για την πλουραλιστική θεωρία το κράτος δεν διαμορφώνει το ίδιο την κοινωνία αντίθετα αποτελεί το παράγωγο της διαντίδρασης ανάμεσα σε ομάδες που συγκροτούνται ελεύθερα, και όπως αναφέρεται στην ανάλυση των Pierre Muller και Yves Surel, «*συνιστά μια μορφή πέπλου, τελείως διαπερατή στα συμφέροντα και τον ανταγωνισμό των ομάδων που χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές λογικές*²», καθώς σύμφωνα με τον Robert Dah ο οποίος είναι και ο βασικός εκπρόσωπος της θεωρίας του πλουραλισμού,³ «*η εξουσία έχει μη ιεραρχική και ανταγωνιστική διάταξη*». Σύμφωνα με αυτήν την θεωρία, οι ποικίλες ομάδες πίεσης υφίστανται πέρα από το κράτος προκειμένου να αναδειχθούν οι απόψεις και να εκφραστούν συμφέροντα στην νομοθεσία⁴. Ο αμιγής κυβερνητισμός ο οποίος έχει κρατοκεντρικό χαρακτήρα και θέτει έμφαση στην παραγωγή δημοσίων πολιτικών από τα πάνω (top -bottom process), δίνει την θέση του στην διακυβέρνηση, δηλαδή στην σύναψη ενός νέου κοινωνικού συμβολαίου ανάμεσα στο κράτος την κοινωνία και την αγορά όπου ο κάθε τομέας διατηρεί τον ρόλο του ενώ μεταξύ τους υφίσταται διαρκής επικοινωνία και συνεργασία⁵. Έτσι με αυτόν τον τρόπο η εξουσία γίνεται ένα αναπόσπαστο κομμάτι μιας συνεχόμενης διαδικασίας διαπραγμάτευσης ανάμεσα σε πολλές διαφορετικές ομάδες που αντιπροσωπεύουν διαφορετικά συμφέροντα(σωματεία, κόμματα, επιχειρηματικές οργανώσεις κλπ.)⁶ και μέσω αυτής της διαδικασίας είναι σχεδόν αδύνατον το κράτος και το πολιτικό σύστημα να ξεχωρίσει από τις διαπραγματεύσεις και την πίεση των συμφερόντων⁷, καθώς ο πλουραλισμός συνάδει με το δεοντολογικό πρότυπο της φιλελεύθερης δημοκρατίας, η οποία οφείλει να είναι ανεκτική, ποικιλόμορφη και ιδιαίτερα πρόθυμη ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί στα αιτήματα των διάφορων ομάδων⁸. Για αυτήν την θεωρία, οι διάφορες ομάδες που δραστηριοποιούνται προκειμένου να προασπίσουν τα δικά τους

² Muller, P. – Y. Surel, *Η ανάλυση των πολιτικών του κράτους*, πρόλογος- επιμέλεια: Μαριάννα Ψύλλα, μτφ. Δέσποινα Παπαδοπούλου & Μαριάννα Ψύλλα, εκδόσεις Τυποθήτω(2002), σελ.69.

³ Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες Μορφές Διακυβέρνησης, Πολιτικά και επικοινωνιακά συστήματα στην εποχή των δικτύων*, εκδόσεις Έλλην (2006), σελ.24.

⁴ Κώστας Μαυροειδής, *Οργάνωση και Λειτουργία του Κράτους*, Εκδόσεις Μπόνια (2011). σελ.244.

⁵ Στο ίδιο. σελ.245.

⁶ Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες... ό.π.*, σελ.24.

⁷ Στο ίδιο σελ.24.

⁸ Hay, C.-M. Lister – D. Marsh, επιμ. , *Το κράτος - θεωρίες και προσεγγίσεις* , μτφ. Γιώργος Αντωνίου, Αλέξανδρος Κουτσογιάννης, εκδόσεις. Σαββάλα (2011),σελ.76.

συμφέροντα, «αποτελούν δομική πηγή σταθερότητας και κεντρική έκφραση της δημοκρατίας», ενώ «η ύπαρξη ποικίλων ανταγωνιστικών συμφερόντων είναι η βάση της δημοκρατικής ισορροπίας και της θετικής ανάπτυξης της δημόσιας πολιτικής».⁹

Έτσι καταλαβαίνουμε πως για τους πλουραλιστές το ερώτημα «Ποιος κυβερνά;», δεν έχει μια μονοσήμαντη απάντηση¹⁰ «εφόσον η εξουσία είναι ουσιαστικά κατανομημένη σε όλη την κοινωνία και εφόσον υπάρχουν πολλαπλά σημεία πίεσης προκύπτουν ποικίλα ανταγωνιστικά κέντρα που διαμορφώνουν πολιτικές και λαμβάνουν αποφάσεις». Μάλιστα στο ερώτημα του ποιος ασκεί πολιτική δύναμη στην σύγχρονη κοινωνία, οι πλουραλιστές απαντούν, «όλοι ανεξαιρέτως, άλλος λιγότερη κι άλλος περισσότερη, αλλά κανείς υπερβολικά πολλή»¹¹ αποδεικνύοντας έτσι με αυτόν τον τρόπο, πως σε αυτό το πλαίσιο οργάνωσης της εξουσίας η κοινωνία των πολιτών μπορεί ευκολότερα να βρει σημεία δράσης και εκπροσώπησης.

Επομένως, σε αυτό το πλαίσιο της πλουραλιστικής θεώρησης περί της κατανομής της εξουσίας, μέσα στο σύγχρονο μοντέλο διακυβέρνησης, αναδεικνύεται η κοινωνία των πολιτών η οποία καθίσταται ως ένας ξεχωριστός και ισότιμος εταίρος με το κράτος ενώ λαμβάνεται υπόψη, «ως το κατεξοχήν μέτρο δημοκρατικής ανάπτυξης και ωριμότητας ενός κοινωνικού συνόλου».¹² Άλλωστε μια από τις πιο θεμελιακές αντιλήψεις της σκέψης των πρώιμων πλουραλιστών αποτελεί το γεγονός πως παράγοντες όπως η ισχυρή κοινωνία των πολιτών και η οργάνωση των κοινοτήτων, μπορούν να αποτελέσουν πολύ ισχυρά προπύργια απέναντι στο κράτος, ενώ ταυτόχρονα μπορούν να συντελέσουν στην διανομή δημοσίων αγαθών¹³. Χαρακτηριστική είναι η άποψη του Πάτναμ ο οποίος θεωρεί πως «η συμμετοχή σε ενώσεις είναι ουσιώδης για την προσωπική εξέλιξη αλλά και για την ανάπτυξη της κοινότητας», ενώ κατά την άποψη του η ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών, «αποτελεί έναν αναγκαίο μηχανισμό προκειμένου να αποκατασταθούν η δημοκρατία και η οικονομική ανάπτυξη σε όλες τις χώρες του κόσμου»¹⁴.

Συνοψίζοντας σε ότι αφορά τις βασικές αρχές του πλουραλισμού και τον τρόπο με τον οποίο αυτός αντιλαμβάνεται την έννοια της εξουσίας, θα λέγαμε πως «από κανονιστική

⁹ David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, μτφ. Μαριάννα Τζιαντζή, Κατερίνα Κέη, Γιάννης Βογιατζής, επιστημονική επιμέλεια, Γιώργος Μανιάτης, Θεωρία- Ιδέες Πολύτροπον (2007), σελ.222.

¹⁰ Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες μορφές.. ό.π.,* σελ.25

¹¹ Μελίνα Σεραφετινίδου, *Εισαγωγή στην πολιτική κοινωνιολογία*, εκδόσεις Gutenberg (2002), σελ.112.

¹² Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες μορφές.. ό.π.,* σελ.539

¹³ Hay, C.-M. Lister – D. Marsh, επιμ. , *Το κράτος – θεωρίες... ό.π.,* σελ.69-70.

¹⁴ Στο ίδιο σελ.70.

σκοπιά έτεινε να ακολουθήσει την λογική του αόρατου χεριού της κλασικής αγοράς στην οποία το σύστημα λειτουργεί, ενώ η κάθε ομάδα επιδιώκει την μεγιστοποίηση των δικών της σκοπών»¹⁵. Επομένως, στην σημερινή εποχή, με την δυναμική εκπροσώπηση των ομάδων που την αποτελούν (οι σημαντικότερες εκ των οποίων είναι οι ΜΚΟ και οι ομάδες συμφερόντων), η κοινωνία πολιτών χάρη στην δυνατότητα που της δίνει η πλουραλιστική θεώρηση περί της διάχυσης της εξουσίας σε πολλαπλά επίπεδα, έχει την δυνατότητα να έρχεται σε συνδιαλλαγή με την πολιτική εξουσία και προβαίνει τόσο στον έλεγχο της όσο και στον επηρεασμό της, με σκοπό την προώθηση των συμφερόντων των οργανώσεων που την αποτελούν. Λειτουργεί κυρίως «από τα κάτω», αν και η εκτελεστική εξουσία επιδιώκει και αυτή με την σειρά της τον διάλογο με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών όπως θα δούμε παρακάτω, αλλά σε γενικές γραμμές για να λειτουργήσει αποτελεσματικά χρειάζεται σχέδιο και οργάνωση «από τα κάτω προς τα πάνω» (το λεγόμενο bottom up process).

Βέβαια, αν και ο πλουραλισμός είναι πράγματι μια πολιτική θεωρία που προσφέρει μια λειτουργική ανάλυση του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών και των ομάδων συμφερόντων, η παραδοσιακή του μορφή έχει αμφισβητηθεί λόγω μιας σειράς οικονομικών κοινωνικών και πολιτικών κρίσεων στην Ευρώπη και στην Αμερική¹⁶. Η αναθεώρηση των θέσεων και η ανάπτυξη νέων ιδεών μέσα από την χρήση εξελεγμένων θεωρητικών μοντέλων, οδήγησε στην υιοθέτηση του νεοπλουραλισμού, όπου αν και αναγνωρίζεται η πίστη στις πλουραλιστικές αξίες και στη φιλελεύθερη δημοκρατία, τόσο οι εκλογές όσο και ο ανταγωνισμός των πολιτικών κομμάτων και των ομάδων συμφερόντων δεν έχουν πλέον κεντρική θέση στην ανάλυση, καθώς αναγνωρίζεται η πλεονεκτική θέση των επιχειρήσεων στο πολιτικό σύστημα¹⁷. Επιπρόσθετα, οι νεοπλουραλιστές θεωρούν πως οι πολλαπλές ομάδες συμφερόντων διαθέτουν άνιση ισχύ η οποία αποτυπώνεται τόσο σε διαφορετικούς οργανικούς και ανθρώπινους πόρους όσο και στις διαφορετικές προσβάσεις που έχει η κάθε ομάδα στην διαδικασία λήψης αποφάσεων και κυρίως στην διαφορετική επιρροή στο τελικό προϊόν της απόφασης¹⁸. Με αυτήν την έννοια, η βεβαιότητα για την ικανοποίηση των αιτημάτων όλων των ομάδων καταρρίπτεται, ενώ σε συνέχεια αυτής της διαπίστωσης προκύπτει

¹⁵ Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες Μορφές...* ό.π., σελ.195.

¹⁶ Στέλλα Λαδή, Βασιλική Νταλάκου, *Ανάλυση Δημόσιας Πολιτικής*, εκδόσεις Παπαζήση(2016), σελ.83.

¹⁷ Στο ίδιο σελ.83.

¹⁸ Κώστας Μαυροειδής, *Οργάνωση και Λειτουργία...*, ό.π., σελ.127.

το γεγονός πως για την θεωρία του νεοπλουραλισμού, το κράτος δεν είναι μήτε ουδέτερος μήτε αμερόληπτος παρατηρητής απέναντι στην ομάδες, αντίθετα σταθμίζει τόσο την σημασία τους όσο και την ισχύ τους προσαρμόζοντας ανάλογα την συμπεριφορά του σε ότι αφορά την ικανοποίηση των αιτημάτων τους¹⁹.

Σε γενικές γραμμές η κοινωνία των πολιτών εξακολουθεί να έχει ενεργό ρόλο στην νεοπλουραλιστική θεωρία, αλλά το κύριο στοιχείο που διαφοροποιεί την λειτουργία της σε σχέση με τον κλασικό πλουραλισμό και είναι κρίσιμο για την προβληματική αυτής της εργασίας, έγκειται στην άνιση κατανομή της ισχύος των ομάδων συμφερόντων. Για τους νεοπλουραλιστές, οι ομάδες συμφερόντων δεν αντιμετωπίζονται εκ των προτέρων ως ίσες και το κράτος δεν θεωρείται σε καμία περίπτωση ουδέτερος παρατηρητής και διαιτητής όλων αυτών των συμφερόντων²⁰. Μέσω της ενεργής παρέμβασης του κράτους, οι πολιτικοί εκπρόσωποι και οι κρατικοί αξιωματούχοι είναι πιθανό να προβούν στη συγκρότηση μιας ισχυρής ομάδας συμφερόντων με στόχο την διεύρυνση του ίδιου του κράτους καθώς και την διασφάλιση συγκεκριμένων εκλογικών αποτελεσμάτων²¹. Υπό αυτό το πρίσμα, οι νεοπλουραλιστές θεωρούν πως δεν υπάρχουν σταθεροί αμετάβλητοι τύποι πολιτικών σχέσεων και αποτελεσμάτων, και τονίζουν την ανάγκη εξέτασης των ξεχωριστών και ιδιαίτερων συμπλεγμάτων συμφερόντων πόρων και τακτικών που επηρεάζουν το κάθε δεδομένο ζήτημα. Σε γενικές γραμμές λοιπόν ο νεοπλουραλισμός προέβη σε μια σχετικοποίηση των δυο βασικών θέσεων του πλουραλισμού για την συμμετρία ισχύος των ομάδων και για τον ουδέτερο ρόλο του κράτους²². Πιο συγκεκριμένα για την πρώτη θέση η οποία μας ενδιαφέρει και περισσότερο, η νεοπλουραλιστική σχολή δέχεται την δομική ιδιαιτερότητα ορισμένων κατηγοριών συμφερόντων στα πλαίσια της οποίας υφίστανται διακυμάνσεις καθώς και ασυνέχειες ισχύος²³ ως προς την δυναμική και την εκπροσώπηση των συμφερόντων. Παρατηρείται μια άνιση κατανομή στο επίπεδο ισχύος των ομάδων συμφερόντων καθώς οι ομάδες δεν ανταγωνίζονται με ίσους όρους ενώ το κράτος καθίσταται συνεργάτης τους και όχι ουδέτερος παρατηρητής. Αυτό παρατηρείται σε γενικές γραμμές στο επίπεδο της Ένωσης καθώς σε αυτή την περίπτωση μεγάλες επιχειρήσεις και επιχειρηματικά συμφέροντα έχουν συχνότερες

¹⁹ Στο ίδιο, σελ.127.

²⁰ Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες... ό.π.*, σελ.27.

²¹ Στο ίδιο σελ.27.

²² Κώστας Α.Λάβδας, *Συμφέροντα και Πολιτική, Οργάνωση συμφερόντων και πρότυπα διακυβέρνησης*, εκδόσεις Παπαζήση (2004), σελ.103.

²³ Στο ίδιο. σελ.103.

επαφές με τους επίσημους ενωσιακούς θεσμούς φαινόμενο που τις καθιστά ισχυρούς εταίρους της διακυβέρνησης, όπως θα αναπτυχθεί αναλυτικότερα σε επόμενο κεφάλαιο αυτής της εργασίας. Αρχικά όμως θα γίνει μια μικρή θεωρητική ανάλυση της έννοιας της κοινωνίας πολιτών προκειμένου να αναδειχτούν εκείνα τα στοιχεία και οι ορισμοί που καθίστανται λειτουργικοί ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα χρησιμοποιηθεί η προβληματική της κοινωνίας των πολιτών σε αυτήν την εργασία.

1.2: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Από μια καθαρά θεωρητική σκοπιά, η έννοια της κοινωνίας των πολιτών αντιμετωπίζει πολλές αντικειμενικές δυσκολίες στην προσπάθεια εύρεσης ενός ορισμού που να είναι κοινά αποδεκτός από όλους όσους χρησιμοποιούν τον όρο για να περιγράψουν τις μορφές που παίρνουν οι εθελοντικές οργανώσεις και τα οργανωμένα συμφέροντα. Η χρήση της έννοιας είναι πολύ έντονη στις μέρες μας καθώς ο καθένας την χρησιμοποιεί για να περιγράψει μια κατάσταση «εθελοντικής αυτοοργάνωσης» με συνέπεια να υπάρχουν δυσκολίες ως προς την καθιέρωση ενός συστηματικού αντικειμενικού ορισμού. Έτσι παρατηρείται μια σύγχυση με συνέπεια ο όρος να αντιμετωπίζεται με μια μικρή ασάφεια καθώς το περιεχόμενο του είναι αρκετά αφηρημένο. Πάντως σαν μια γενική παραδοχή παίρνουμε το γεγονός πως όσοι χρησιμοποιούν τον όρο το κάνουν για να αναδείξουν τις οργανώσεις που υπάρχουν στην δημόσια σφαίρα και εντάσσονται ανάμεσα στο ευρύτερο κράτος και στην αγορά.

Σε γενικές γραμμές, η κοινωνία των πολιτών συναρτά την εμφάνιση της με αρχικές και αναγκαίες προϋποθέσεις οι οποίες από την μια πλευρά περιλαμβάνουν την διαφοροποίηση του κράτους και της αγοράς, ενώ από την άλλη την ανάδειξη μιας νέας αυτόνομης δημόσιας σφαίρας η οποία είναι εγκατεστημένη ανάμεσα στο χώρο του ιδιωτικού και του πολιτικού ενώ μέσα σε αυτήν οργανώνονται ελεύθερα πολλές κοινωνικές δυνάμεις και υποκείμενα που έχουν ίση απόσταση μεταξύ τους²⁴. Πάνω σε αυτού του είδους την δημόσια σφαίρα, δρουν οι διάφορες εθελοντικές οργανώσεις και

²⁴ Βασιλική Γεωργιάδου, Η κοινωνία πολιτών στην Νεωτερικότητα, προσπάθεια αποκρυπτογράφησης του συνθετικού ρόλου Ernest Gellner, στο: « Η κοινωνία των πολιτών και οι αντίπαλοι της », εκδόσεις Παπαζήση (1996), σελ.18.

ομάδες συμφερόντων οι οποίες όταν λειτουργούν αποτελεσματικά μπορούν τόσο να αποτελέσουν ένα δυναμικό αντίβαρο απέναντι στην εκτελεστική εξουσία όσο και να συνδιαλλαγούν μαζί της με απώτερο σκοπό την προώθηση και ικανοποίηση των αιτημάτων τους. Πάνω στην δημοκρατική θεώρηση της κοινωνίας των πολιτών εδράζεται και η σκέψη του Τοκβίλ ο οποίος αν και δεν αποτελεί τον εισηγητή της έννοιας σε παγκόσμιο επίπεδο, κατέχει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της και στην θεώρηση της ως τον ενδιάμεσο κρίκο μεταξύ κράτους και αγοράς που προστατεύει την κοινωνία από τον κίνδυνο της «τυραννίας της πλειοψηφίας». Πιο συγκεκριμένα, για τον Γάλλο στοχαστή, η κοινωνία των πολιτών έχει μονοσήμαντα θετική αξιολόγηση και αποτελεί, «το πολυποίκιλο σύνολο των εθελοντικών ενώσεων που τοποθετούνται και δρουν στον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ αγοράς και κράτους»²⁵ Αυτό το είδος της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών αποτελεί κατά κάποιο τρόπο ένα αντίδοτο απέναντι στον κίνδυνο της τυραννίας της πλειοψηφίας και της κρατικής αυθαιρεσίας καθώς προωθεί την ισότιμη συμμετοχή των πολιτών σε διάφορους τομείς της δημόσιας σφαίρας. Ο επιφανής πολιτικός στοχαστής προτείνει ως αντίδοτο στον ατομικισμό και στην ανθρώπινη απομόνωση η οποία πολλές φορές διέπει τους ανθρώπους στις δημοκρατίες, την περίφημη «θεωρία των ενώσεων»²⁶ και την συμμετοχή των πολιτών στον δημόσιο βίο. Η θεωρία των ενώσεων που αποτελεί μια πρόωμη έκφραση της κοινωνίας των πολιτών, είναι ένα από τα βασικότερα συστατικά στοιχεία της σκέψης του Τοκβίλ καθώς συμβάλλει στον εκδημοκρατισμό της κοινωνίας και στην πολιτική ενεργοποίηση του ατόμου. Στις ενώσεις συγκαταλέγονται τα κόμματα τα συνδικάτα και οι ενώσεις πολιτών οι οποίες δίνουν την ευκαιρία στα μέλη τους με την βοήθεια της αυτενέργειας να επιλύσουν τα προβλήματα τα οποία τους απασχολούν²⁷. Η σύσταση διαφόρων σωμάτων που βρίσκονται ανάμεσα στον πολίτη και στο κράτος χρησιμεύει ως εστία αντίστασης απέναντι στην διευρυμένη κρατική εξουσία ενώ παράλληλα από την άλλη πλευρά είναι επίσης και χώροι μαθητείας των πολιτών²⁸. Αυτού του είδους οι οργανώσεις αποτελούν και τις μορφές «εθελοντικής αυτοοργάνωσης» με τις οποίες ο Τοκβίλ ταυτίζει την κοινωνία πολιτών. Βασίζονται κυρίως στον εθελοντισμό και έχουν ως βασικό λειτουργικό χαρακτηριστικό τους την

²⁵ Γιάννης Βούλγαρης, *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα, 1974-2009*, Αναθεωρημένη έκδοση του Βιβλίου του ίδιου, Η Ελλάδα από την Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση, εκδόσεις Πόλις (2013), σελ.384.

²⁶ Σταύρος Κωνσταντακόπουλος, *Ατομικισμός, Επανάσταση και Δημοκρατία, για την πολιτική θεωρία του Τοκβίλ*, εκδόσεις Σαββάλας (2008). σελ.148.

²⁷ Στο ίδιο σελ.148.

²⁸ Στο ίδιο σελ.163.

συνεργασία μεταξύ των ενεργών πολιτών που επιτυγχάνεται μέσα από την πραγμάτωση της συμμετοχικότητας. Όλες αυτές οι εθελοντικές οργανώσεις έχουν άμεση συνάφεια με την φιλελεύθερη δημοκρατία διότι τα μέλη τους συμμετέχουν εκούσια και με την θέληση τους ενώ παράλληλα επιδιώκουν την επίτευξη συλλογικών στόχων τέτοιων που ξεπερνούν το ατομικό τους συμφέρον²⁹. Μέσω αυτής της διαδικασίας, αναδεικνύεται ο σημαντικός ρόλος των εθελοντικών οργανώσεων των μη κυβερνητικών οργανώσεων και των ομάδων συμφερόντων και η σημασία η οποία έχει η λειτουργία τους για την εδραίωση και την συνέχεια του κοινωνικού διαλόγου ανάμεσα στις ομάδες που δραστηριοποιούνται έξω από την κρατική οντότητα, και το ίδιο το κράτος. Μια χαρακτηριστική μορφή τέτοιων οργανώσεων αποτελούν οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις η δομή των οποίων θα αναλυθεί σε επόμενο στάδιο της παρούσας εργασίας.

Αν θα θέλαμε να δώσουμε έναν ευρύτερο και πιο σύνθετο ορισμό για την κοινωνία των πολιτών, θα λέγαμε πως³⁰ «ως κοινωνία πολιτών νοείται το σύνολο των συσσωματώσεων (οργανώσεων, κινήματων, δικτύων), που μπορεί να έχουν τυπικά, δηλαδή νομικά αναγνωρισμένη ή άτυπη (ανεπίσημη) μορφή, εντάσσονται στον χώρο ανάμεσα στο κράτος και την αγορά και α) είτε εγείρουν ή εν δυνάμει θα μπορούσαν να εγείρουν κάποια αξίωση εναντίον του κράτους να πράξει κάτι (π.χ. να θεσπίσει ένα δικαίωμα) ή να παραλείψει κάτι (π.χ. να απέχει από διακριτική μεταχείριση υπέρ κάποιων) β) είτε δραστηριοποιούνται όχι για τον προσπορισμό κέρδους, αλλά για την παροχή υπηρεσιών, συχνά συμπληρωματικά προς τις δημόσιες υπηρεσίες ή σε υποκατάσταση (π.χ. τα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης)». Στις συσσωματώσεις αυτού του ορισμού μπορούν να περιληφθούν όσες έχουν νομική μορφή (όπως το συνδικάτο ή το σωματείο αστικού δικαίου κλπ.), ενώ στις άτυπες εντάσσονται οι συλλογικές προσπάθειες που έχουν κάποια ανεπίσημη οργάνωση χωρίς να έχουν νομική αναγνώριση³¹. Ο παραπάνω ορισμός είναι ευρύς και ανεκτικός καθώς περιλαμβάνει τις συσσωματώσεις όλων των ειδών, αλλά λόγω του εκτεταμένου και απλόχωρου πνεύματος του, έχει να αντιμετωπίσει προκλήσεις ως προς τι δεν συμπεριλαμβάνεται στην κοινωνία πολιτών ως αναλυτική έννοια³². Υπέρ αυτού του εκτεταμένου και

²⁹ Δ.Α. Σωτηρόπουλος, τι σημαίνει κοινωνία πολιτών – σύντομη ιστορία της έννοιας στο «Η ελληνική.....», ο.π., σελ.14-15.

³⁰ Στο ίδιο σελ.25.

³¹ Στο ίδιο σελ.26.

³² Στο ίδιο σελ.26

ιδιαίτερα αναλυτικού ορισμού τίθεται και η αντίληψη των ερευνητών της παγκόσμιας τράπεζας (world bank) γύρω από την κοινωνία των πολιτών η οποία δίνει έναν ακόμα εύστοχο ορισμό γύρω από αυτόν τον όρο επισημαίνοντας πως³³ «η κοινωνία των πολιτών αναφέρεται σε ευρύ φάσμα μη κυβερνητικών και μη κερδοσκοπικών οργανώσεων, οι οποίες έχουν παρουσία στην δημόσια ζωή, εκφράζουν τα συμφέροντα και τις αξίες των μελών τους ή άλλων στηριζόμενες σε ηθικές, πολιτικές, πολιτιστικές, θρησκευτικές ή φιλανθρωπικές συλλογιστικές βάσεις. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, περιλαμβάνουν για παράδειγμα μη κυβερνητικές, τοπικές, φιλανθρωπικές, επαγγελματικές, συνδικαλιστικές, θρησκευτικές ενώσεις, ή ιδρύματα (World Bank 2013)».

Πέρα από τα παραπάνω, αν και η κοινωνία των πολιτών με την τοκβιλιανή έννοια έχει μονοσήμαντα θετική αξιολόγηση³⁴ όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, συναντάται σε διάφορες μορφές και σε διαφορετικές προσεγγίσεις, πράγμα που αδιαμφισβήτητα αποδεικνύει την πολυπλοκότητα που την χαρακτηρίζει. Σε περισσότερο συναινετικές κουλτούρες, η κοινωνία πολιτών θεωρείται συμπληρωματική του κράτους³⁵, καθώς «η αυτονομία της κοινωνίας πολιτών συνεπάγεται την ανάληψη του ρόλου ενός ουσιαστικού και όχι τυπικού συνομιλητή της εξουσίας»³⁶ αλλά από την άλλη μεριά αν λάβουμε υπόψη μια περισσότερο συγκρουσιακή λογική γύρω από την έννοια, θα συνειδητοποιήσουμε πως σε αυτήν την περίπτωση η κοινωνία πολιτών αναλαμβάνει την υπεράσπιση των δικαιωμάτων (ατομικών, περιβαλλοντικών κλπ.) απέναντι στο απειλητικό κράτος³⁷. Στην θεωρία σύμφωνα με την οποία η κοινωνία των πολιτών θεωρείται συμπληρωματική του κράτους, εντάσσεται και η ανάλυση της Μαριλένας Σημίτη η οποία εξετάζει την κοινωνία των πολιτών ως ένα συμπληρωματικό στάδιο στον ρόλο του κράτους μέσω του μοντέλου της χρηστής διακυβέρνησης (good governance). Πιο συγκεκριμένα, στο νέο μοντέλο της χρηστής διακυβέρνησης στο οποίο συμπεριλαμβάνονται οι μεταρρυθμίσεις της δημόσιας διοίκησης, των κανόνων δικαίου, της εκτελεστικής εξουσίας και όλων εκείνων των φορέων που έχουν άμεση και εξαρτώμενη σχέση με το κράτος, οριοθετείται η δράση των φορέων της κοινωνίας

³³ Στο ίδιο σελ.26.

³⁴ Γιάννης Βούλγαρης, *Η Ελλάδα... ό.π.*, σελ.317.

³⁵ Παναγιώτης Καρκατσούλης, Κοινωνία πολιτών, κοινότητα και ΝΔΜ, στο: «Το κράτος σε Μετάβαση, από την διοικητική μεταρρύθμιση και το νέο δημόσιο μανάτζμεντ στη διακυβέρνηση», εκδόσεις Ι.ΣΙΔΕΡΗΣ (2004), σελ.280.

³⁶ Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες Μορφές... ό.π.*, σελ.540.

³⁷ Παναγιώτης Καρκατσούλης, Κοινωνία πολιτών, κοινότητα... ό.π. , σελ.280.

των πολιτών και θεσμοθετείται η σχέση της με το κράτος³⁸. Σε όλες τις πολύπλοκες διαδικασίες που αφορούν την χάραξη της πολιτικής της λήψης των αποφάσεων δεν γίνεται να εκλαμβάνεται ως δεδομένη η παθητικότητα της κοινωνίας των πολιτών καθώς σε συνεργασία με αυτήν εφαρμόζονται οι πολιτικές στους τομείς της δράσης του σύγχρονου κράτους³⁹. Όπως αναφέρει η Σημίτη⁴⁰, «στο μοντέλο της χρηστής διακυβέρνησης οι φορείς της κοινωνίας των πολιτών δεν καλούνται πλέον να υποκαταστήσουν το κράτος, αλλά να το ελέγξουν αποτελεσματικά ώστε να συμβάλλουν στην εύρυθμη λειτουργία του». Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως η ελεγκτική λειτουργία όλων των φορέων που διέπουν την κοινωνία των πολιτών αποτελεί τον κρίσιμο παράγοντα ο οποίος είναι καθοριστικός για την επίτευξη της δημοκρατίας, την εδραίωση του κράτους δικαίου καθώς και την πάταξη της διαφθοράς⁴¹. Οι φορείς της κοινωνίας πολιτών επιχειρούν να ελέγξουν το πως εναρμονίζονται οι κρατικές πολιτικές με τους στόχους και την υλοποίησή τους⁴², ενώ ιδιαίτερα κρίσιμο είναι το γεγονός πως⁴³ «στο μοντέλο της χρηστής διακυβέρνησης δεν προβλέπεται το ενδεχόμενο αμφισβήτησης των προτεραιοτήτων της κρατικής πολιτικής ή της ανάπτυξης συγκρουσιακών/ αντί-συστημικών δράσεων από τους φορείς της κοινωνίας πολιτών». Αν και στο μοντέλο της χρηστής διακυβέρνησης μπορούν να αναγνωριστούν οι επιμέρους πολιτιστικές ιδιαιτερότητες, η λειτουργία του πολιτικού συστήματος θεμελιώνεται πάνω σε ένα κοινό αξιακό σύνολο θεσμών και πρακτικών μέσω μιας πλουραλιστικής κοινωνίας πολιτών⁴⁴ η οποία χωρίς να έχει ιδεολογικό χαρακτήρα καθίσταται ως ένας κρίσιμος παράγοντας που βοηθά ιδιαίτερα την προώθηση και την υλοποίηση αυτού του μοντέλου της χρηστής διακυβέρνησης⁴⁵. Η παραπάνω θέση αποδεικνύει ότι σε αυτήν την περίπτωση, η κοινωνία των πολιτών αναδεικνύεται ως ένα εργαλείο νομιμοποίησης της χρηστής διακυβέρνησης, και δεν εκλαμβάνεται με την συγκρουσιακή έννοια του όρου, αλλά με την συναινετική. Πρόκειται με άλλα λόγια για μια ειλικρινή συνεργασία και συναίνεση μεταξύ των φορέων της κοινωνίας των

³⁸ Μαριλένα Σημίτη, Δύο όψεις της κοινωνίας των πολιτών, Η κοινωνία των πολιτών στο μοντέλο της χρηστής διακυβέρνησης, στο: Γιάννης Βούλγαρης, Λουδοβίκος Κοτσωνόπουλος(επιμέλεια), «Στα μονοπάτια του Αντόνιο Γκράμσι, Πολιτική και πολιτισμός από το έθνος κράτος στην παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις Θεμέλιο (2010), σελ.76-77

³⁹ Αντώνης Μακρυδημήτρης, Δημόσια Διοίκηση.... ό.π., σελ.47.

⁴⁰ Μαριλένα Σημίτη, Δύο όψεις... ό.π., σελ.77.

⁴¹ Στο ίδιο σελ.77.

⁴² Στο ίδιο σελ.77.

⁴³ Στο ίδιο σελ.77.

⁴⁴ Στο ίδιο σελ.77.

⁴⁵ Στο ίδιο σελ.77.

πολιτών και των φορέων υλοποίησης των δημοσίων πολιτικών με στόχο την προώθηση του κοινωνικού διαλόγου.

1.3: ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ: ΜΙΑ ΣΧΕΣΗ ΑΛΛΗΛΕΞΑΡΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗΣ

Οι περισσότεροι ορισμοί για την κοινωνία των πολιτών την κατατάσσουν στο ενδιάμεσο πλέγμα ανάμεσα στο κράτος και την ευρύτερη αγορά, πράγμα που ευσταθεί μεν αλλά δεν αρκεί για να δοθεί η σωστή νοηματική αποσαφήνιση της έννοιας σε υπερεθνικό επίπεδο σε συνθήκες αλληλεξάρτησης με την Ευρωπαϊκή Ένωση όπως έχει στόχο να αναδείξει αυτή η εργασία. Για την καλύτερη κατανόηση του όρου, είναι αναγκαίο να γίνει μια διευκρίνιση ως προς τον τύπο της δημοκρατίας που βοηθά την κοινωνία πολιτών να βρει δρόμους δράσης και εκπροσώπησης. Η κοινωνία των πολιτών αναδεικνύεται ευκολότερα στις σημερινές φιλελεύθερες αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες μέσα από την πραγμάτωση της συμμετοχικότητας με την βοήθεια της συμμετοχικής δημοκρατίας όπως και της διαβούλευσης. Αξίζει να σταθούμε λίγο παραπάνω σε αυτό το σημείο καθώς η συμμετοχική δημοκρατία και η κοινωνία των πολιτών είναι δυο έννοιες που βρίσκονται σε συνεχή πορεία αλληλεξάρτησης καθώς η μια συμπληρώνει την άλλη.

Η συμμετοχική δημοκρατία αν και έχει τις ρίζες της στο πολίτευμα της άμεσης δημοκρατίας της Αρχαίας Αθήνας⁴⁶, είναι κάτι το τελείως διαφορετικό. Ενώ η άμεση δημοκρατία συνεπάγεται την άμεση ταύτιση κυβερνώντων και κυβερνωμένων χωρίς την ενδιάμεση ικανότητα αντιπροσώπευσης, από την άλλη μεριά η συμμετοχική δημοκρατία,⁴⁷ *«προβάλλει το μοντέλο του ενεργού πολίτη. Υποστηρίζει ότι ο μέσος άνθρωπος είναι ικανός να συμμετέχει στις κοινωνικές και πολιτικές διαδικασίες»* και

⁴⁶ Μαρία Δαμανάκη, *Συμμετοχική δημοκρατία, εγχειρίδιο για ενδιαφερόμενους*, εκδόσεις Καστανιώτη (2004), σελ.17.

⁴⁷ Στο ίδιο σελ.29.

λειτουργεί σε φιλελεύθερα πλαίσια. Δεν αμφισβητεί την αντιπροσωπευτική δημοκρατία αλλά προτείνει τρόπους και πρακτικές που θα βοηθήσουν στον εμπλουτισμό της. Προσπαθεί να εισαγάγει στο σύστημα της φιλελεύθερης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας κάποια στοιχεία άμεσης δημοκρατίας τα οποία όμως είναι οργανωμένα σε αυστηρά φιλελεύθερο και όχι αμεσοδημοκρατικό πλαίσιο με απώτερο στόχο την ενεργοποίηση των πολιτών και την διεύρυνση της πολιτικής συμμετοχικότητας.

Στους στόχους της ανήκει η πραγματική συμμετοχή όσο το δυνατόν πιο πολλών ατόμων σε όσο το δυνατόν περισσότερες δημόσιες υποθέσεις και η πολιτική συμμετοχή ως οδός για την εύρεση την έκφραση και την εξισορρόπηση συμφερόντων, καθώς επίσης και ως μέσο συναίνεσης μεταξύ των ψηφοφόρων⁴⁸. Πέρα από αυτά, η θεωρία περί συμμετοχικής δημοκρατίας απευθύνεται περισσότερο από κάθε άλλη, σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο πλήθος εκλογέων⁴⁹ και έχει ως κύριο χαρακτηριστικό την άσκηση πολιτικής «από τα κάτω». Αυτή η συμμετοχικότητα που ουσιαστικά συνεπάγεται την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ενασχόληση των πολιτών με τα κοινά και τις δημόσιες υποθέσεις, συνδέεται άρρηκτα με την έννοια της κοινωνίας των πολιτών καθώς η μια έννοια συμπληρώνει την άλλη. Η συμμετοχικότητα η οποία βασίζεται στην αυτόβουλη δράση και συμμετοχή του πολίτη, αναδεικνύει με αυτόν τον τρόπο την κοινωνία των πολιτών η οποία έτσι γίνεται ο ακρογωνιαίος λίθος ενός μοντέλου διακυβέρνησης που στηρίζεται στην συμμετοχική δημοκρατία⁵⁰. Με αυτόν τον τρόπο ουσιαστικά συνδέονται οι έννοιες της συμμετοχικής δημοκρατίας και της κοινωνίας των πολιτών. Η κοινωνία των πολιτών και η συμμετοχική δημοκρατία εξασφαλίζουν και οι δύο η καθεμία με τον τρόπο της την συνέχεια του δημοκρατικού πολιτεύματος, την ενίσχυση της δημοκρατικής νομιμοποίησης της κρατικής εξουσίας, την αποδοχή του κράτους στα μάτια των κυβερνώντων, τον υψηλό βαθμό ανάπτυξης και εμπλουτισμού της φιλελεύθερης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας με νέα στοιχεία διαβούλευσης ανάμεσα στους δρώντες, καθώς και την ενεργοποίηση του homo politicus του ανθρώπου δηλαδή με την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συμμετοχή στην δημόσια σφαίρα με απώτερο στόχο την βελτίωση της ποιότητας της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Η επίδραση της συμμετοχικής δημοκρατίας στην ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών

⁴⁸ Manfred G.Schmidt, *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, μτφ. Ελευθερία Δεκαβάλλα, Εκδόσεις Σαββαλα (2004), σελ.281.

⁴⁹ Στο ίδιο σελ.281.

⁵⁰ Μαρία Δαμανάκη, *Συμμετοχική... ο.π.*, σελ.79

αναδεικνύεται μέσω της συνθήκης της Λισαβώνας (ΜΣΛ) με την καινοτομία της «λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας», και θα αναλυθεί εκτενέστερα σε επόμενο κεφάλαιο της εργασίας.

1.4: ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ

Ανεξάρτητα από την θέση που μπορεί να πάρει κανείς σχετικά με την αναγκαιότητα της ύπαρξης της κοινωνίας των πολιτών στις σημερινές φιλελεύθερες δημοκρατίες, είναι γεγονός πως αυτή αποτελεί τον χώρο της εναλλακτικής συμμετοχής στις δημόσιες υποθέσεις προκειμένου να εξασφαλιστεί η προσωπική ελευθερία σε συνδυασμό με την κοινωνική συνοχή⁵¹. Επίσης η κοινωνία των πολιτών «καθίσταται προσφιλής αναφορά για μια σειρά θεσμικών παικτών αλλά και πολιτικών δυνάμεων τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο που αποτιμούν θετικά την ύπαρξη της και αναδεικνύουν την αναγκαιότητα της, πέρα από ενστάσεις που έχουν κατά καιρούς εκφραστεί στο θεωρητικό επίπεδο»⁵² ενώ μια υπεύθυνη κοινωνία πολιτών, «είναι η κοινωνία στην οποία οι πολίτες έχουν συνείδηση ότι οι προσωπικές τους πράξεις επηρεάζουν την εξέλιξη της ζωής όλων, ότι οι ίδιοι θέτουν τις προϋποθέσεις για την πορεία του κοινωνικού συνόλου.»⁵³ Σύμφωνα με τον Γεώργιο Ασπρίδη, «η κοινωνία των πολιτών ολοκληρώνει την δημοκρατία και ταυτόχρονα συνιστά σημαντική προϋπόθεση για την δημοκρατική πολιτεία»⁵⁴. Ακριβώς για τον παραπάνω λόγο μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά κυρίως στις συνθήκες της φιλελεύθερης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας σε καθεστώτα που σέβονται την ατομική και πολιτική ελευθερία σε συνδυασμό με την συμμετοχικότητα καθώς ⁵⁵«προβάλλοντας ένα σύγχρονο πολυεπίπεδο μοντέλο διακυβέρνησης, αποτελεί την σύγχρονη πινελιά στον πολιτικό λόγο, ως το κατεξοχήν

⁵¹ Γιώργος Χ. Σωτηρέλης, *Σύνταγμα και δημοκρατία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα (2000), σελ.384.

⁵² Κώστας Μαυροειδής, *Οργάνωση...* ο.π. ,σελ.172

⁵³ Κώστας Σημίτης, *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα 1996-2004*, εκδόσεις Πόλις(2005), σελ.620

⁵⁴ Γεώργιος Μ. Ασπρίδης, *Εισαγωγή στην πολιτική και διοικητική οργάνωση του Ελληνικού κράτους*, εκδόσεις Προπομπός (2013), σελ.143.

⁵⁵ Αντώνης Καρβούνης, *Εισαγωγή ...* ό.π.,σελ.301.

μέτρο δημοκρατικής ανάπτυξης και ωριμότητας ενός κοινωνικού συνόλου». Επιπρόσθετα, η κοινωνία των πολιτών δραστηριοποιείται στον χώρο εκείνο όπου οι πολίτες αξιοποιούν την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι το οποίο εκλαμβάνεται ως ένα θεσμικό αντίβαρο στον αυταρχισμό ως προσπάθεια εκδημοκρατισμού από τα κάτω⁵⁶, και συντελεί σε μεγάλο βαθμό στην ουσιαστική νομιμοποίηση των πολιτικών αποφάσεων καθώς και της εξουσίας διότι διασφαλίζει ότι τα εξαγόμενα των δημοσίων πολιτικών τυγχάνουν ευρείας αποδοχής καθώς και συναίνεσης από το σύνολο της κοινωνίας⁵⁷. Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε πως ανεξάρτητα από την ιδεολογική αφετηρία από την οποία εκκινεί η ανάλυση της έννοιας η κοινωνία πολιτών έχει θετικό πρόσημο, καθώς είτε εκφράζεται με συγκρουσιακό είτε με συναινετικό χαρακτήρα, συντελεί τόσο στην διασφάλιση της αρνητικής αλλά και της θετικής ελευθερίας, καθώς οι δραστηριότητες των ατόμων τα οποία δρουν στο πλαίσιο της κοινωνίας των πολιτών, συντελούν τόσο στην αυτοαξιοποίηση όσο και στην αυτοπραγμάτωση τους⁵⁸.

Με την δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία αποτελεί ένα πρωτότυπο κατασκεύασμα που έχει ως στόχο την υπερκρατική συνεργασία ανάμεσα στα κράτη-μέλη, η κοινωνία των πολιτών και οι διάφορες μορφές της (ΜΚΟ, ομάδες πίεσης και συμφερόντων κλπ.) δραστηριοποιούνται σε ένα νέο επίπεδο έκφρασης και συνεργασίας και αυτή ακριβώς η συνδιαλλαγή της ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών με τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως επίσης και το σύστημα εκπροσώπησης των ομάδων συμφερόντων σε αυτήν, θα αναλυθούν στα επόμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας.

⁵⁶ Αντώνης Καρβούνης, *Εισαγωγή... ο.π.* σελ.301.

⁵⁷ Κώστας Μαυροειδής, *Οργάνωση... ό.π.* σελ.174

⁵⁸ Στο ίδιο σελ.173.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΣΤΗΝ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ: ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ

Το ιδιαίτερο και ξεχωριστό μόρφωμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει συγκεντρώσει την προσοχή πολλών διανοητών καθώς και γενικότερα μεγάλου μέρους της δημόσιας σφαίρας. Από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου που σήμανε την απαρχή του Ευρωπαϊκού οράματος και το όνειρο μιας δημοκρατικής και ειρηνικής Ευρώπης, η έννοια της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και των θεσμών οι οποίοι επιδρούν στην διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, είναι μια διαδικασία που βρίσκει συνεχώς νέα επίπεδα έκφρασης και εξελίσσεται προς νέες πορείες και προοπτικές. Αν λάβουμε υπόψη το γεγονός πως η έννοια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι ένα φαινόμενο υπέρβασης των μορφών συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη και αποτελεί το πέρασμα της ανάλυσης της εξουσίας σε υπερκρατικό επίπεδο με όλο και περισσότερες αρμοδιότητες να συγκεντρώνονται στην παγκόσμια κοινωνία των πολιτών, καταλαβαίνουμε το γιατί το φαινόμενο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σε συνάρτηση με την ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών και την σχέση της με τους θεσμούς, απαιτεί επιστημονική διερεύνηση⁵⁹. Το εγχείρημα είναι ιδιαίτερα τολμηρό εάν λάβουμε υπόψη την ιδιαίτερη υπόσταση της Ένωσης η οποία στην ουσία αποτελεί ένα σύνολο κρατών – μελών τα οποία έχουν προσχωρήσει με την θέληση τους σε αυτήν και διέπονται από μορφές υπερεθνικής συνεργασίας. Έτσι, δεν μιλάμε πλέον για κράτη με ξεκάθαρα σύνορα και διακριτά όρια όπως αυτά διαμορφώθηκαν στην Νεωτερικότητα από την συνθήκη της Βεσφαλίας και έπειτα, αλλά για μια νέα και ξεχωριστή μορφή συνεργασίας κρατών σε επίπεδο πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Έτσι, για αυτό τον λόγο αν λάβουμε υπόψη την πρωτότυπη υπόσταση της, η Ένωση εξετάζεται ως ένα *sui generis* μόρφωμα⁶⁰. Η δυσκολία ένταξης της Ένωσης σε παραδοσιακά κρατικά μορφώματα, θέτει

⁵⁹ Κωνσταντίνος Α.Στεφάνου, *Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, 6η έκδοση, Τόμος Α΄, Γενικά & Θεσμικά Χαρακτηριστικά μετά την Νίκαια*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή (2002), σελ.3.

⁶⁰ Ο όρος χρησιμοποιείται στην πολιτική επιστήμη για την ανάδειξη μιας οντότητας που δεν μπορεί να ενταχθεί στο καθεστώς διακυβέρνησης μιας χώρας και αντιμετωπίζεται ως ένα πρωτότυπο και νεοπαγές φαινόμενο, https://el.wikipedia.org/wiki/Sui_generis

ενδιαφέροντα ζητήματα για πολλούς πολιτειολόγους ή συνταγματολόγους που θέλουν να αναλύσουν την πρωτότυπη μορφή της. Πάνω σε αυτό το πλαίσιο, χρησιμοποιούνται πολλοί χαρακτηρισμοί για να αποδώσουν ικανοποιητικά την θεσμική υπόσταση της Ένωσης όπως ομοσπονδία, συνομοσπονδία, ενοποιητική διαδικασία, κλπ.⁶¹. Ο όρος «Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία», δίνει μια σαφή εικόνα για τον πρωτότυπο χαρακτήρα του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, καθώς⁶² «διευκολύνει την συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι έχουμε μπροστά μας μια νέα και πρωτόγνωρη πολυεπίπεδη μορφή διακυβέρνησης έννομης συμβίωσης των πολιτών της Ευρώπης που δεν εκτοπίζει το κράτος αλλά το καθιστά με νέους όρους θεμελιώδη παράγοντα του ενωσιακού συστήματος».

Πάνω λοιπόν σε αυτό το ξεχωριστό φαινόμενο υπερεθνικής ένωσης κρατών μέσω μιας συνομοσπονδίας που έχει ως βάση την δημοκρατική καθώς και την πολιτική ελευθερία σε συνδυασμό με την προστασία των ατομικών πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων με απώτερο στόχο τον εκδημοκρατισμό της Ευρώπης καθώς και την ενιαία σύμπλευση από τα κράτη μέλη προς κοινές πολιτικές, εξετάζεται μια πανευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών. Μια κοινωνία πολιτών σε υπερεθνικό επίπεδο διαφορετική και ανανεωμένη σε σχέση με τις ήδη υπάρχουσες δομές της οι μορφές της οποίας βρίσκονται σε συνεχή συνδιαλλαγή, εξάρτηση και επικοινωνία με τους περισσότερους από τους θεσμούς της Ένωσης.

Αρχικά, αξίζει να τονιστεί πως ακόμα και το ίδιο το πολιτικό σύστημα της Ένωσης το οποίο εξετάζεται ως ένα σύστημα πολυεπίπεδης διακυβέρνησης⁶³, απαιτεί την συνεργασία υπερεθνικών εθνικών και υποεθνικών δρώντων, και για αυτόν ακριβώς τον λόγο κάνει ευρεία αναφορά τόσο στον ρόλο όσο και στην σημασία της κοινωνίας των πολιτών⁶⁴. Εφόσον η κλασική τριμερής διάκριση των εξουσιών (νομοθετική-εκτελεστική-δικαστική) απουσιάζει από τα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η χάραξη και η διαμόρφωση της ευρωπαϊκής δημόσιας πολιτικής συμπεριλαμβάνει

⁶¹ Δ.Θ. Τσάτσος, *Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, Για μια ένωση των Κρατών, των Λαών, των Πολιτών και του Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Πολιτισμού*, εκδοτικός οίκος, Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα(2007), σελ.53.

⁶² Στο ίδιο σελ.54.

⁶³ Ο όρος χρησιμοποιείται για να δείξει την επίδραση των θεσμών της Ε.Ε. στα κράτη-μέλη, καθώς το γεγονός πως η Ε.Ε. είναι μια ομοσπονδία κρατών, της επιτρέπει να επεμβαίνει δυναμικότερα στις εγχώριες δημόσιες πολιτικές και περιγράφει την διασπορά της λήψης των κρατικών αποφάσεων σε πολλαπλά εδαφικά επίπεδα (Liesbet Hooghe and Gary Marks, *Multilevel governance and European integration*, πρόλογος, Rowman & Littlefield Publishers, INC) ενώ με τον όρο διακυβέρνηση χαρακτηρίζεται μια αντίληψη σύμφωνα με την οποία υπερβαίνεται το κρατικό μονοπώλιο στην άσκηση της εξουσίας ενώ καλούνται σε συμμετοχή στην άσκηση της μη κυβερνητικές οργανώσεις και άλλοι φορείς της κοινωνίας των πολιτών έτσι ώστε να υπάρχει ένα είδος «state of authority between state and non state actors(Αντώνης Μακρυδημήτρης, *Δημόσια.... ό.π.*, σελ.109.)

⁶⁴ Κώστας Μαυροειδής, *Οργάνωση ο.π.*, σελ. 187.

πολλούς διαφορετικούς δρώντες οι οποίοι αλληλοεπιδρούν πλουραλιστικά και σε συνθήκες διάδρασης προς την διαδικασία παραγωγής των πολιτικών αποφάσεων στα πλαίσια της διακυβέρνησης. Σε αυτό ακριβώς το πεδίο συνίσταται η δράση της κοινωνίας των πολιτών στο ευρωπαϊκό επίπεδο καθώς στα πλαίσια συνδιαμόρφωσης της πολιτικής διαδικασίας μέσω ενός πολυεπίπεδου μοντέλου πολιτικής, καθίσταται ως ένας ισότιμος εταίρος στο ευρωπαϊκό σύστημα διακυβέρνησης έχοντας την δυνατότητα να επηρεάζει την διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων μέσω και των θεσμικών οργάνων της Ένωσης στα οποία εκπροσωπείται (π.χ. ΕΟΚΕ).

Για να μελετηθεί η έννοια της ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών, απαιτείται μια ευρύτερη ανάλυση που θα έχει ως στόχο την μελέτη της δράσης των ΜΚΟ και άλλων εθελοντικών οργανώσεων καθώς και ομάδων συμφερόντων σε υπερεθνικό επίπεδο στις σημερινές συνθήκες παγκοσμιοποίησης. Έτσι αν λάβουμε υπόψη το γεγονός πως στην σύγχρονη δημοκρατική διακυβέρνηση συναντώνται νέες μορφές πολιτικής και κοινωνικής δημοκρατίας φαινόμενο που οδηγεί στην διαμόρφωση μιας νέας σχέσης ανάμεσα στην κεντρική εξουσία και στην κοινωνία⁶⁵, και έχει ως άμεση συνέπεια την άνοδο μιας ανοιχτής δημοκρατικής και συμμετοχικής διαδικασίας όπου οι πολιτικές διαμορφώνονται από κοινού από την διοίκηση τους κοινωνικούς εταίρους, τους επιστήμονες, διάφορες ΜΚΟ κλπ.⁶⁶, καταλαβαίνουμε το λόγο ανάδειξης μιας «ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών» η οποία έχει υπερεθνικά χαρακτηριστικά βρισκόμενη σε συνεχή συνδιαλλαγή με την Ευρωπαϊκή Ένωση στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης. Ενδεικτικό της μεγάλης εξάπλωσης των διεθνικών σχέσεων εκείνων δηλαδή που αναπτύσσονται ανάμεσα σε άτομα, ομάδες και οργανώσεις που προέρχονται από την κοινωνία των πολιτών, αποτελεί η εξάπλωση και ο πολλαπλασιασμός των Διεθνών ΜΚΟ ο οποίος ανήλθε από τον αριθμό των 832 το 1951, στις 5.472 στα μέσα της δεκαετίας του 1990⁶⁷.

Η νέα μορφή της υπερεθνικής κοινωνίας των πολιτών οφείλει να υπερβαίνει τα παραδοσιακά όρια των εθνών – κρατών και να δραστηριοποιείται όλο και περισσότερο προσαρμοσμένη στο νέο παγκοσμιοποιημένο και διεθνές περιβάλλον, προκειμένου να ανταποκριθεί στους στόχους καθώς και στις κρίσιμες απαιτήσεις της σημερινής εποχής της παγκοσμιοποίησης. Πάνω σε αυτό το θέμα οι Held και McGrew επισημαίνουν πως

⁶⁵ Αντώνης Καρβούνης, *Εισαγωγή στην οργάνωση...*, ό.π. σελ.317.

⁶⁶ Στο ίδιο, σελ.317.

⁶⁷ Hay, C.-M. Lister- D.Marsh, επιμ., *Το κράτος...* ό.π., σελ.314.

πάνω στις νέες συνθήκες πολύπλοκης αλληλεξάρτησης που επιβάλλει η παγκοσμιοποίηση, δημιουργούνται επιπλέον πολιτικές ευκαιρίες για τις διακρατικές δυνάμεις της κοινωνίας των πολιτών οι οποίες δύνανται να κινητοποιήσουν σημαντικούς πόρους για την επιδίωξη των στόχων τους⁶⁸. Έτσι η υπερεθνική κοινωνία των πολιτών αναπτύσσεται ταχύτατα στην σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης καθώς «οι ομάδες πολιτών και οι ΜΚΟ έχουν αποκτήσει νέους και πιο αποτελεσματικούς τρόπους οργάνωσης πέρα από τα εθνικά σύνορα, καθώς και συμμετοχής στην διακυβέρνηση των παγκόσμιων υποθέσεων»⁶⁹. Με αυτόν τον τρόπο, θα λέγαμε πως συντελείται μια επανάσταση στον τομέα της συνεργασίας καθώς πολίτες κοινότητες μαζί με τα ιδιωτικά συμφέροντα συμπράττουν από κοινού με σκοπό να επηρεάσουν την συμπεριφορά καθώς και το περιεχόμενο της παγκόσμιας διακυβέρνησης⁷⁰ καθώς, «σε όλα τα θέματα της παγκόσμιας ατζέντας, από τα οικολογικά ως τα οικονομικά, οι ΜΚΟ και τα υπερεθνικά κινήματα εκφράζουν τις ανησυχίες και τα συμφέροντα της ανερχόμενης υπερεθνικής κοινωνίας των πολιτών»⁷¹. Ενδεικτικές επιτυχημένες εκστρατείες της κοινωνίας των πολιτών σε υπερεθνικό επίπεδο είναι η συμμαχία για την καθιέρωση ενός Διεθνούς Ποινικού δικαστηρίου, η Σύμβαση της Οτάβας για την κατάργηση των ναρκών⁷² κλπ.

Όσο αναφορά την ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών, όπως αναφέρει ο Ανδρέας Φέρωνας⁷³ «παρά τις επιμέρους διαφωνίες για την φύση τις ιδιαιτερότητες και τον ρόλο της Ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών (European civil society), είναι αναμφισβήτητο ότι η τελευταία υφίσταται και αναπτύσσεται ραγδαία τα τελευταία χρόνια ακολουθώντας τους ρυθμούς της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.» Για αυτό το λόγο άλλωστε παρατηρείται μια γρήγορη τόσο ποιοτική όσο και ποσοτική διεύρυνση των οργανώσεων που διέπουν την κοινωνία των πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την τεράστια αύξηση του αριθμού των οργανώσεων που επηρεάζουν την λήψη των αποφάσεων στις Βρυξέλλες από τον αριθμό 174 το 1960, σε περίπου 3500 σήμερα⁷⁴.

⁶⁸ David Held, Anthony Mc Grew, *Παγκοσμιοποίηση / Αντι- Παγκοσμιοποίηση*, μτφ. Κατερίνα Κιτίδη, Θεωρία - Ιδέες Πολύτροπον, (Αθήνα 2004), σελ.110.

⁶⁹ Στο ίδιο σελ.110-111.

⁷⁰ Στο ίδιο σελ.111.

⁷¹ Στο ίδιο σελ.111.

⁷² Στο ίδιο σελ.112.

⁷³ Α. Φέρωνας, «Κοινωνία των πολιτών, η θεσμική συγκρότηση και ο ρόλος της σε Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα σελ.49», *Το Βήμα των κοινωνικών επιστημών*, Τόμος ΙΔ, Τεύχος 56, Φθινόπωρο 2009

⁷⁴ Στο ίδιο σελ.50.

Η μορφή και η οργάνωση της κοινωνίας των πολιτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση εκτός από τις παραδοσιακές οργανώσεις της κλασικής αντιπροσώπευσης διακρίνονται δύο επιπλέον μορφές:⁷⁵ Οι οργανώσεις «δίκτυα», και οι ευρωπαϊκές οργανώσεις «ομπρέλα» (European umbrella organizations). Όσο αναφορά τις οργανώσεις δίκτυα αυτές δημιουργούνται έχοντας ως στόχο την καλύτερη πληροφόρηση των μελών τους καθώς και την βελτίωση της δράσης τους⁷⁶. Τα δίκτυα μπορούν να εκπροσωπούν με βέλτιστο τρόπο τα συμφέροντα της κοινωνίας των πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το βασικό τους χαρακτηριστικό είναι η ευελιξία τους ώστε να επιτυγχάνεται η προσαρμογή τους στην σύνθετη οργάνωση της Ε.Ε, ενώ τέλος χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ως την βασικότερη πλατφόρμα ενημέρωσης τόσο μεταξύ τους όσο και σε αλληλεξάρτηση με το ευρύ κοινό⁷⁷. Οι ευρωπαϊκές οργανώσεις «ομπρέλα» από την άλλη πλευρά⁷⁸, «*συγκροτούνται από αντίστοιχες εθνικές οργανώσεις, έχουν αυτόνομη νομική υπόσταση και αντιπροσώπευση και δικό τους προσωπικό στις Βρυξέλλες*». Επίσης, αυτές οι ομάδες έχουν ισχυρή βάση μελών και τομεακό η ακόμα και διατομεακό χαρακτήρα⁷⁹. Τέτοιου είδους οργανώσεις μπορούν και διατυπώνουν κοινές θέσεις κατορθώνοντας έτσι να ασκούν σημαντική επιρροή στην διαδικασία λήψης αποφάσεων της στο επίπεδο της Ε.Ε., καθώς εκπροσωπούν την συνθετική θέση των εθνικών οργανώσεων μελών τους⁸⁰ (μερικά ενδεικτικά παραδείγματα τέτοιων οργανώσεων αποτελούν οι BUSSINESS EUROPE, η European Trade Union Confederation⁸¹, το Ευρωπαϊκό Γραφείο Ενώσεων Καταναλωτών, η COPA/COGECA⁸² κλπ.). Οι οργανώσεις ομπρέλα, λόγω του εύρους τους και της ισχυρής οργάνωσης τους όπως θα αναπτυχθεί σε επόμενο κεφάλαιο της εργασίας, είναι οι βασικές ομάδες με τις οποίες βρίσκονται σε συνδιαλλαγή οι θεσμοί της Ένωσης.

⁷⁵ Α. Φερόνας, «Κοινωνία των πολιτών...», ό.π. σελ.50.

⁷⁶ Στο ίδιο σελ.50.

⁷⁷ Στο ίδιο σελ.50.

⁷⁸ Στο ίδιο σελ.50.

⁷⁹ Nugent, N., *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, επιμέλεια – επίμετρο Μαρία Δενδρινού, μτφ. Ιουλία Τσολακίδου, εκδ. Σαβάλα. (2012) σελ.351.

⁸⁰ Α. Φερόνας, «Κοινωνία των πολιτών...», ό.π. σελ.50.

⁸¹ Στο ίδιο σελ.50.

⁸² Nugent, N. *Πολιτική.....*, ό.π. σελ.351.

Σε κάθε περίπτωση, η Ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών⁸³ «επιχειρεί να διαδραματίσει σε ευρωπαϊκή κλίμακα το ρόλο που διαδραματίζουν οι αντίστοιχες οργανώσεις σε εθνική κλίμακα». Υπό αυτό το πρίσμα, χρησιμοποιεί αρκετά μέσα για να επηρεάσει την διαδικασία λήψης των αποφάσεων τα σημαντικότερα από τα οποία που αξίζει να τονιστούν εδώ, είναι⁸⁴ είτε οι δημόσιες καμπάνιες ή οι εκστρατείες, οι επαφές ή οι διαβουλεύσεις με μέλη των θεσμικών οργάνων (θα εξεταστούν αναλυτικότερα στην συνέχεια), καθώς και ο ευρωπαϊκός κοινωνικός διάλογος⁸⁵. Σύμφωνα με τον Ανδρέα Φερόνα,⁸⁶ «την ισχυρότερη επιρροή στην λήψη των αποφάσεων, από το σύνολο των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο, διαθέτουν οι οργανώσεις των κοινωνικών εταίρων (BUSSINESS EUROPE, ETUC, CEEP) οι οποίες μετέφεραν τις εθνικές στρατηγικές επικοινωνίας τους σε μια θεσμοθετημένη διαπραγματευτική διαδικασία σε ευρωπαϊκή κλίμακα.» Ιδιαίτερα σημαντική είναι όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η έννοια του κοινωνικού διαλόγου ο οποίος καθίσταται το κυριότερο όργανο που χρησιμοποιούν οι κοινωνικοί εταίροι για να παίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην διακυβέρνηση της Ένωσης⁸⁷.

Παραπάνω, έγινε η προσπάθεια να αποδοθούν περιληπτικά τα σημαντικότερα σημεία που πρέπει να λάβει υπόψη κάποιος που θα θελήσει να ασχοληθεί με την κοινωνία των πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Για την ορθότερη περιγραφή καθώς και την ανάλυση της κοινωνίας των πολιτών που δραστηριοποιείται στην Ευρώπη σε συνδιαλλαγή με την Ένωση, οφείλουμε να ξεχωρίσουμε τις ομάδες και τις οργανώσεις που την διέπουν και να τις αναλύσουμε σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

⁸³ Α. Φερόνας, «Κοινωνία των πολιτών...», ό.π. σελ.53.

⁸⁴ Στο ίδιο σελ.53.

⁸⁵ Ο κοινωνικός διάλογος αποτελεί θεμελιώδη συνιστώσα του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου που αναγνωρίστηκε πλήρως στην συνθήκη του Άμστερνταμ ενώ οι κοινωνικοί εταίροι-εκπρόσωποι της διοίκησης και των εργαζομένων- είναι επομένως σε θέση να συμβάλλουν ενεργά στο σχεδιασμό της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής

http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.10.7.html

⁸⁶ Α. Φερόνας, «Κοινωνία των πολιτών...», ό.π. σελ.54.

⁸⁷ Στο ίδιο σελ.54

2.1:ΟΙ ΟΜΑΔΕΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Σε γενικές γραμμές οι ομάδες που αποτελούν την κοινωνία των πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι παρόμοιες με τις ομάδες που αποτελούν σε υποεθνικό επίπεδο με την κρίσιμη διαφορά να αφορά το γεγονός πως οι ομάδες της ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών δεν συνδιαλέγονται αυστηρά και μόνο με ένα κράτος, αλλά με ένα ξεχωριστό και πρωτότυπο υπερεθνικό μόρφωμα. Επίσης όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, ένα βασικό χαρακτηριστικό το οποίο είναι κοινό για σχεδόν όλες τις ομάδες και τα πολιτικά υποκείμενα τα οποία διέπουν την κοινωνία πολιτών και ιδιαίτερα τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, είναι η εθελοντική συμμετοχή σε αυτές.

Η CONECCS (Consultation, the European Commission and Civil Society) αναφέρει χαρακτηριστικά πως «δεν υπάρχει μια νομική διασάφηση του όρου ‘‘οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών’’»⁸⁸ αλλά η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή προσφέρει έναν ορισμό της κοινωνίας των πολιτών που συμπεριλαμβάνει τις εξής οργανώσεις:⁸⁹

- *«τους αποκαλούμενους παίκτες της αγοράς εργασίας (συνδικάτα και οργανώσεις εργοδοτών) που αποκαλούνται επίσης «κοινωνικοί εταίροι»*
- *«τις οργανώσεις που αντιπροσωπεύουν κοινωνικούς και οικονομικούς παίκτες, που δεν είναι κοινωνικοί εταίροι με την αυστηρή έννοια του όρου»*
- *«τις ΜΚΟ που συγκεντρώνουν ανθρώπους για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού, όπως οι περιβαλλοντικές οργανώσεις, οι οργανώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι ενώσεις καταναλωτών, οι φιλανθρωπικές οργανώσεις, οι εκπαιδευτικές και επιμορφωτικές οργανώσεις κλπ.*
- *«τις οργανώσεις κοινοτικής βάσης (ΟΚΒ), που έχουν δημιουργηθεί από τις τοπικές κοινωνίες, με σκοπό την προώθηση των συμφερόντων των μελών τους,*

⁸⁸ Παναγιώτης Καρκατσούλης, Κοινωνία πολιτών, κοινότητα...., ο.π. σελ.282.

⁸⁹ Στο ίδιο σελ.282

όπως για παράδειγμα, οι οργανώσεις νεολαίας, οι οικογενειακές ενώσεις και όλες οι οργανώσεις μέσω των οποίων οι πολίτες συμμετέχουν στην τοπική και κοινωνική ζωή»⁹⁰

Οι σημαντικότερες μορφές της κοινωνίας των πολιτών που θα αναπτυχθούν σε αυτό το κεφάλαιο της εργασίας, είναι οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και οι ομάδες συμφερόντων. Θα επιχειρηθεί η διεξοδική ανάλυση των παραπάνω ομάδων και η σχέση τους με την Ένωση για να διευκρινιστεί το εάν η Ένωση δίνει στις ομάδες της κοινωνίας των πολιτών το περιθώριο να αναπτυχθούν τόσο για να προάγουν τα αιτήματά τους όσο και για να εκδημοκρατίσουν την δημόσια σφαίρα. Πρώτα όμως θα γίνει μια συστηματικότερη ανάλυση αυτών των μορφών για να διαπιστωθούν οι ομοιότητες καθώς και οι διαφορές που αυτές έχουν μεταξύ τους και στην συνέχεια θα αναλυθεί η σχέση τους με την Ένωση.

⁹⁰ Ο παραπάνω ορισμός είναι αρκετά εκτεταμένος και δίνει ορισμένες χρήσιμες πληροφορίες για τις ομάδες που αποτελούν την κοινωνία των πολιτών. Περιλαμβάνει τις ΜΚΟ, τις ομάδες συμφερόντων, αλλά δεν κάνει αναφορά στις δεξαμενές σκέψης και στις επιστημικές κοινότητες οι οποίες επίσης αποτελούν ένα ποιοτικό σκέλος της κοινωνίας πολιτών.

2.2.:ΟΙ ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ

Σε γενικές γραμμές οι ΜΚΟ,⁹¹ «περιλαμβάνουν το σύνολο των μη κρατικών οργανώσεων που δεν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα και επιδιώκουν κοινωνικά ή συλλογικά ωφέλιμους σκοπούς, ιδίως δε σκοπούς που σχετίζονται με την προάσπιση και την προώθηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, παλαιών και νέων», ενώ διαφοροποιούνται από τις ομάδες συμφερόντων καθώς επιδιώκουν σκοπούς περισσότερο γενικού συμφέροντος (προστασία περιβάλλοντος, δικαιώματα μεταναστών κλπ.) σε αντίθεση με τις ομάδες συμφερόντων που επιδιώκουν την προάσπιση των στενών συμφερόντων των μελών τους⁹². Στην διάθεση τους βρίσκεται επιστημονική γνώση καθώς και αντίληψη που δεν κατέχουν οι κρατικές γραφειοκρατίες, ενώ ο ρόλος τους είναι πολύ σημαντικός όσο αναφορά την εμπλοκή τους στον προσδιορισμό της ατζέντας για τις πολιτικές διαπραγματεύσεις καθώς και για την λήψη αποφάσεων⁹³. Έχουν πολύ σημαντικό ρόλο καθώς λειτουργούν ως κανάλια επικοινωνίας ανάμεσα σε περιφερειακά, εθνικά και διεθνή επίπεδα πολιτικών θεσμών, ερχόμενοι έτσι σε αντίθεση με άλλους διεθνείς οργανισμούς, κράτη ακόμα και με άλλες ΜΚΟ⁹⁴.

Για πρώτη φορά θεσμοθετήθηκαν στο άρθρο 71 του ΟΗΕ, σε διεθνές επίπεδο αναπτύχθηκαν ραγδαία την δεκαετία του 1970, ενώ σε εθνικό επίπεδο την δεκαετία του 1990⁹⁵. Η έκρηξη των οργανώσεων μη κυβερνητικού χαρακτήρα μετά το τέλος του διπολισμού (πάνω σε αυτό το σημείο η Σημίτη αναφέρει χαρακτηριστικά πως⁹⁶ «το τέλος της ψυχροπολεμικής περιόδου οδήγησε σε μια έκρηξη των ΜΚΟ στις πρώην ανατολικές χώρες, καθώς η κοινωνία των πολιτών είχε παραμείνει ατροφική λόγω του καθοριστικού ρόλου του κράτους), αναδεικνύει την δυναμική των ΜΚΟ και το πως η

⁹¹ Στέλλα Λαδή, Βασιλική Νταλάκου, *Ανάλυση Δημόσιας Πολιτικής*, εκδόσεις Παπαζήση(2016), σελ.66.

⁹² Στο ίδιο σελ.66.

⁹³ Γιώακμ Χιρς, *Τα καινούργια ρούχα του κράτους*, στο : Γιάννης Παπαμιχαήλ, *Μη κυβερνητικές οργανώσεις και κυρίαρχη πολιτική*, μτφ. Μαίρη Κοντογεώργου, *The monthly review reprint* (2005), σελ.84.

⁹⁴ Στο ίδιο σελ.84.

⁹⁵ Στο ίδιο σελ.66.

⁹⁶ Μαριλένα Σημίτη, *Κεντρικές και περιφερειακές μη κυβερνητικές οργανώσεις*, Η συγκρότηση ενός κοινωνικού δικτύου στη διεθνή κοινότητα στο: Σκλιάς Π., Χουλιαράς Α. (2002), *Η διπλωματία της κοινωνίας πολιτών*, εκδόσεις Παπαζήση, σελ.78

συγκρότηση, η ανάπτυξη τους καθώς και ο διάλογος που διαδραματίζουν με την Ε.Ε., τις καθορίζουν ως ένα ισότιμο μέλος που παίζει σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της ευρωπαϊκής δημόσιας πολιτικής.

Όπως αναφέρει η Μαριλένα Σημίτη⁹⁷, οι ΜΚΟ αναπτύσσονται εντυπωσιακά στις δεκαετίες του 1980 αλλά και του 1990 πράγμα που έχει άμεση συνάρτηση με τρεις ιδιαίτερα σημαντικές εξελίξεις: Από την μια πλευρά με την υποχώρηση του κράτους το οποίο πλέον λόγω και της εξασθένησης της οικονομικής θεωρίας του κεϋνσιανισμού, μέσω της μείωσης του κρατικού παρεμβατισμού και την απόσυρση του από πολλές επιχειρηματικές δραστηριότητες που κατείχε στο παρελθόν (φαινόμενο που συνέπεσε με την ανάδειξη του μονεταρισμού σε συνδυασμό με την ιδεολογική ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού την ίδια περίπου χρονική περίοδο), έχει υποχωρήσει αισθητά ως *κυρίαρχος παράγοντας προσφοράς κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών*⁹⁸, με αποτέλεσμα πολλές ΜΚΟ να συνεργάζονται μαζί του για να καλύψουν εκείνα τα πεδία τα οποία πλέον δεν εντάσσονται στην επίσημη κρατική πολιτική⁹⁹. Σε αυτό το σημείο βέβαια αξίζει να σημειωθεί πως οι ΜΚΟ αν και πολλές φορές εξαρτώνται οικονομικά από τα κράτη και η δράση τους συμπορεύεται με αυτά, σε ορισμένες περιπτώσεις έχουν την ικανότητα να αναγκάσουν τα κράτη να κάνουν πράγματα που υπό άλλες συνθήκες δεν θα έκαναν¹⁰⁰ πράγμα που αποδεικνύει το δίχως άλλο την τεράστια επιρροή τους προς τους κρατικούς δρώντες διαμόρφωσης της πολιτικής. Από την άλλη πλευρά, η παρακμή των νέων κοινωνικών κινημάτων (ΝΚΚ) μετά το 1980, έφερε ως αποτέλεσμα την ανάδειξη των ΜΚΟ οι οποίες αποτέλεσαν την ουσιαστική συνέχεια αυτών των κινημάτων¹⁰¹, ενώ τέλος ένα σημαντικό γεγονός που επηρεάζει σχεδόν όλον τον ανεπτυγμένο κόσμο και συντελεί στην ανάδειξη καθώς και την άνοδο διαφόρων ΜΚΟ είναι το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Η παγκοσμιοποίηση¹⁰², αρκετές φορές αναδεικνύει θέματα τα οποία δεν είναι δυνατόν να επιλυθούν αποκλειστικά και μόνο στα πλαίσια του έθνους- κράτους, έχει ως συνέπεια την αναβάθμιση του ρόλου των

⁹⁷ Στο ίδιο σελ.76-77.

⁹⁸ Στο ίδιο σελ.76.

⁹⁹ Στο ίδιο σελ.76.

¹⁰⁰ Παντελής Σκλιάς, Αστέρης Χουλιαράς, *Η διπλωματία της κοινωνίας πολιτών*, εκδόσεις Παπαζήση (2002), σελ.14.

¹⁰¹ Στο ίδιο σελ.77.

¹⁰² Για τους Baylis, Smith και Owens, «η παγκοσμιοποίηση, είναι μια ιστορική διαδικασία που συνεπάγεται μια θεμελιώδη μετατόπιση ή μεταμόρφωση στη χωρική κλίμακα της ανθρώπινης κοινωνικής οργάνωσης που συνδέει απομακρυσμένες κοινότητες και επεκτείνει την εμβέλεια σχέσεων ισχύος σε περιφέρειες και ηπείρους», John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens, *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής, Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, εκδόσεις Επίκεντρο (2013), σελ.791

διεθνών ΜΚΟ (Greenpeace, Oxfam) όπως επίσης και την ανάδειξη μιας νέας γενιάς πολλών ΜΚΟ οι οποίες αποτέλεσαν παράγωγα της ίδιας της παγκοσμιοποίησης¹⁰³, και εκλαμβάνονται ως τέτοια.

Λόγω των τριών παραπάνω εξελίξεων οι ΜΚΟ αναπτύχθηκαν ταχύτατα τις τελευταίες δεκαετίες πράγμα που αποδεικνύει την άνοδο τους και τον κυρίαρχο ρόλο που παίζουν πλέον ως ισότιμες δυνάμεις στην διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Εξαιτίας του εκτεταμένου τους ρόλου που οδήγησε στην περαιτέρω ανάπτυξη καθώς και στην δημοφιλία της έννοιας υπάρχουν αρκετές συγχύσεις ως προς το τι συνιστούν τελικά οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις. Αυτό το οποίο είναι σίγουρο και εκφράζεται από πολλές πηγές της βιβλιογραφίας είναι το γεγονός πως μια ΜΚΟ, λειτουργεί σε εθελοντική βάση και έχει μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα¹⁰⁴. Οι πιο γενικοί ορισμοί γύρω από αυτήν την προβληματική τείνουν να συμπεριλαμβάνουν στις ΜΚΟ οποιαδήποτε ομάδα δεν είναι κρατική με εξαίρεση τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, τις ομάδες επαναστατών και τρομοκρατών καθώς και τα πολιτικά κόμματα¹⁰⁵. Για τον Γεώργιο Ασπρίδη, «μέρος των ΜΚΟ είναι τα πολιτιστικά, αθλητικά, εθνοτοπικά σωματεία και τα φιλανθρωπικά ιδρύματα»¹⁰⁶. Πέρα από την παραπάνω ορθή διαπίστωση, ένας ορισμός ο οποίος αναδεικνύει με σαφή και ξεκάθαρο τρόπο την έννοια ενώ ταυτοχρόνως αναλύει και τις μορφές που αυτή παίρνει είναι ο ορισμός του Παντελή Σκλιά. Σύμφωνα με τον ορισμό του,¹⁰⁷ «μια ΜΚΟ είναι ένα ιδιωτικό μη κερδοσκοπικό ίδρυμα το οποίο έχει τουλάχιστον σχετική αυτονομία από το κράτος. Είναι μια δομημένη οργάνωση η οποία εκφράζει συγκεκριμένα συμφέροντα η ανησυχίες από μια ομάδα ανθρώπων επιδεικνύοντας την συνεχή πολιτική συμμετοχή σε εθνικό και διεθνές επίπεδο και στοχεύει στην ικανοποίηση των παραπάνω συμφερόντων». Ο στόχος τους είναι να παράσχουν είτε στα μέλη τους (μέσω της διαδικασίας της αλληλοβοήθειας) είτε σε τρίτους κοινωνικές υπηρεσίες αξιοποιώντας την εθελοντική εργασία μελών ή και υποστηρικτών τους, ενώ από την άλλη πλευρά αποτελούν οργανώσεις οι οποίες είτε

¹⁰³ Μαριλένα Σημίτη, *Κεντρικές και περιφερειακές μη κυβερνητικές οργανώσεις*, Η συγκρότηση..... ό.π., σελ.77.

¹⁰⁴ Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες Μορφές Διακυβέρνησης, Πολιτικά και επικοινωνιακά συστήματα στην εποχή των δικτύων*, εκδόσεις Έλλην (2006), σελ.540

¹⁰⁵ Παντελής Σκλιάς, Αστέρης Χουλιάρας, *Η διπλωματία..... ο.π.* σελ.14.

¹⁰⁶ Γεώργιος Μ. Ασπρίδης, *Εισαγωγή στην πολιτική... ό.π.*, σελ.143.

¹⁰⁷ Dr Pastelis G. Skiles, *Non-governmental organizations and the international political economy with special reference to the European union's development policy*, εκδόσεις Anubis (1999), σελ.12.

προβάλλουν είτε υποστηρίζουν ένα σκοπό ή μια κοινωνική ομάδα με στόχο την πίεση τον επηρεασμό της κοινής γνώμης¹⁰⁸ και τελικά την ικανοποίηση των αιτημάτων τους.

Οι ΜΚΟ στο σύγχρονο σύστημα διακυβέρνησης παρέχουν συμπληρωματικές υπηρεσίες προς το κράτος (όπως αναλύθηκε εκτενέστερα προηγουμένως), παίζουν τον ρόλο του συμβουλευτικού παράγοντα ως προς την διαδικασία των διαβουλεύσεων, ενώ με μια περισσότερο δεοντολογική έννοια αποτελούν επίσης και τον θεματοφύλακα των αξιών¹⁰⁹. Επίσης, πολλές φορές έρχονται σε περισσότερο πλεονεκτική θέση σε σχέση με τους παραδοσιακούς εκπροσώπους κοινωνικών συμφερόντων, λόγω του υπερεθνικού τους χαρακτήρα¹¹⁰ ενώ, στα πλαίσια της Ε.Ε. δίνεται μεγαλύτερη βάση στην συνεργασία των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων με τις ΜΚΟ, παρά με τα κόμματα. Πολλές ΜΚΟ δίνουν το δικαίωμα έκφρασης σε λιγότερο ευνοημένες κοινωνικές ομάδες επιτελώντας αυτόν τον ρόλο στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην ΕΟΚΕ, στην Επιτροπή Περιφερειών, στο Συμβούλιο¹¹¹ κλπ. Οι ΜΚΟ οι οποίες άλλωστε όπως ειπώθηκε και προηγουμένως αποτελούν μια νέα μορφή διακυβέρνησης η αλλιώς ένα νέο μοντέλο δημοκρατίας που προωθεί την ισότιμη συμμετοχή, την διαβούλευση¹¹², καθώς και την αμφίδρομη επικοινωνία των ενδιαφερόμενων μερών και της κοινωνίας των πολιτών χαρακτηρίζονται από εθελοντισμό, συμμετοχικότητα ενώ αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως τους δίνεται σε μεγάλο βαθμό το δικαίωμα έκφρασης και εκπροσώπησης στα αρμόδια θεσμικά όργανα. Στα πλαίσια της Ε.Ε., πολλές ΜΚΟ αναγνωρίζονται ως ισότιμοι υποστηρικτές στο δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης ενώ ο ρόλος τους είναι η εκπροσώπηση των απόψεων διαφόρων ομάδων πολιτών, καθώς μπορούν να δώσουν δικαίωμα έκφρασης στον λιγότερο ευνοημένο και στον πιο φτωχό¹¹³. Ακριβώς αυτόν τον ρόλο επιτελούν όχι μόνο διαμέσου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αλλά και σε άλλα θεσμικά όργανα της Ένωσης όπως στο Συμβούλιο, στην Επιτροπή Περιφερειών, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή¹¹⁴, όπως θα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια.

¹⁰⁸ Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες Μορφές... ο.π.σελ.540.*

¹⁰⁹ Παναγιώτης Καρκατσούλης, *Κοινωνία πολιτών, κοινότητα... ο.π. σελ.283.*

¹¹⁰ Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες Μορφές... ο.π.σελ.541.*

¹¹¹ Στο ίδιο σελ.542.

¹¹² Άννα Γκιζάρη-Ξανθοπούλου, *Οι νέοι μηχανισμοί περιβαλλοντικής πολιτικής στην Ένωση, εκδόσεις Σάκουλα(2003), σελ.303.*

¹¹³ Αντώνης Καρβούνης, *Εισαγωγή στην οργάνωση... , ό.π. σελ.320.*

¹¹⁴ Στο ίδιο σελ.320.

Οι ευρωπαϊκές ΜΚΟ παίζουν σημαντικό ρόλο στην ενδυνάμωση του εκδημοκρατισμού της Ένωσης καθώς προωθούν ένα μοντέλο διαχείρισης που ως κύριο σκοπό έχει την ανάπτυξη, την καταπολέμηση της φτώχειας, την ενδυνάμωση του κράτους δικαίου καθώς και την πάταξη της διαφθοράς¹¹⁵.

Εκτός από την ιδιαίτερη επιρροή που ασκούν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πολλές ΜΚΟ δραστηριοποιούνται και στις αναπτυσσόμενες χώρες διότι λειτουργούν¹¹⁶ *«ως μοχλοί ανάπτυξης, δημιουργούν τις συνθήκες για μια κοινωνική δυναμική και προωθούν την συμμετοχική δημοκρατία σε όλα τα επίπεδα»*. Έτσι άλλωστε εξηγείται και η δημοφιλία τους στην σημερινή εποχή της παγκοσμιοποίησης, καθώς ο τεράστιος αριθμός τους σε συνδυασμό με την μεγάλη δυνατότητα που έχουν στο να επηρεάζουν την κρατική εξουσία προς την ικανοποίηση των προσωπικών τους αιτημάτων, τις συνιστά έναν τρίτο «παίκτη» ανάμεσα στο κράτος και την αγορά καθώς στην σημερινή εποχή της παγκοσμιοποίησης, οι ΜΚΟ λειτουργούν ως ένας ισότιμος συνομιλητής που συμμετέχει ενεργά στην διακυβέρνηση ενώ επίσης έχει την δυνατότητα να επηρεάζει και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων κρατικού χαρακτήρα. Με αυτόν ακριβώς τον τρόπο οι ΜΚΟ κερδίζουν διαρκώς έδαφος στο διεθνές σύστημα μεταλλάσσοντας την φύση των διακρατικών σχέσεων ενώ ταυτόχρονα αμφισβητούν την παραδοσιακή έννοια της κρατικής κυριαρχίας¹¹⁷.

¹¹⁵ Στο ίδιο σελ.321.

¹¹⁶ Αντώνης Καρβούνης, *Εισαγωγή στην οργάνωση...*, ό.π. σελ.321.

¹¹⁷ Παντελής Σκλιάς, Αστέρης Χουλιάρης, *Η διπλωματία....*, ό.π. σελ.20.

2.3:ΟΙ ΟΜΑΔΕΣ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ

Σε γενικές γραμμές, στις σύγχρονες φιλελεύθερες δημοκρατίες, οι ομάδες συμφερόντων κινούνται στον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ κράτους και κοινωνίας παίζοντας σημαντικό ρόλο στην σύνδεση των δυο αυτών θεσμών όπως ακριβώς και τα πολιτικά κόμματα¹¹⁸, με την κύρια και ουσιαστική διαφορά όμως να εδράζεται στο γεγονός πως οι ομάδες συμφερόντων δεν επιθυμούν να συμμετέχουν στις εκλογικές αναμετρήσεις καθώς ο στόχος τους δεν είναι η ανάληψη της διακυβέρνησης αλλά ο επηρεασμός της¹¹⁹. Στην βιβλιογραφία υπάρχει μια σύγχυση όσο αναφορά τις ομάδες συμφερόντων (pressure group) και τις μορφές τους, καθώς συχνά η έννοια τους συγχέεται με την έννοια των ομάδων πίεσης (interest group). Οι δυο αυτοί ορισμοί¹²⁰ «χρησιμοποιούνται εναλλακτικά ως ταυτόσημοι», αν και κατά κανόνα η έννοια της ομάδας συμφερόντων έχει αρκετά πιο ευρύ περιεχόμενο καθώς δεν ασκεί αναγκαστικά πίεση στην εξουσία ούτε όμως έχει ως αρχικό της στόχο μια τέτοια πρόθεση¹²¹. Για τον Μαυρογορδάτο, η ομάδα πίεσης αποτελείται από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά στοιχεία: Πρώτον αποτελείται από μια ομάδα η οποία είναι οργανωμένη, δεύτερον προασπίζει τα συμφέροντα της και τρίτον, έχει ως απώτερο στόχο την άσκηση πίεσης στην εξουσία¹²², προς την ικανοποίηση των αιτημάτων της. Ως ομάδες πίεσης, λειτουργούν ένα πλήθος ετερόκλητων οργανώσεων αποτελούμενο από επαγγελματικές οργανώσεις όπως τα εργατικά συνδικάτα, οι αγροτικές ενώσεις, ιατρικοί και δικηγορικοί σύλλογοι κλπ.¹²³, τα αιτήματα τους διακρίνονται για το αρκετά περιορισμένο εύρος τους, ενώ οι μέθοδοι που χρησιμοποιούν για την επίτευξη των διεκδικήσεων καθώς και των συμφερόντων τους, αποδίδονται ως «πειθώ, διαπραγμάτευση και δημόσιες σχέσεις»¹²⁴.

¹¹⁸ Rod Hague, Martin Harrop, *Συγκριτική πολιτική και διακυβέρνηση*, μτφ.Γ.Χρηστίδης Εκδότης Κριτική (2011) σελ.411.

¹¹⁹ Στο ίδιο σελ.411.

¹²⁰ Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες Μορφές... ο.π.*, σελ.184.

¹²¹ Στο ίδιο σελ.184.

¹²² Γιώργος Θ.Μαυρογορδάτος, *Ομάδες Πίεσης και Δημοκρατία*, εκδόσεις Πατάκη (2001), σελ.24.

¹²³ Μελίνα Σεραφετινίδου, *Εισαγωγή... ο.π.*, σελ.220.

¹²⁴ Στο ίδιο σελ.220.

Από την άλλη πλευρά οι ομάδες συμφερόντων αποτελούν τις οργανώσεις που εκφράζουν οποιαδήποτε ομάδα ανθρώπων επιχειρεί να επηρεάσει την κυβέρνηση ενώ κάποιες λειτουργούν μέσω της εκτελεστικής εξουσίας ή της διοίκησης¹²⁵. Σε γενικές γραμμές οι ομάδες αυτές, *«αντιπροσωπεύουν επιμέρους κοινωνικά συμφέροντα και είναι οργανώσεις που κάνουν προτάσεις πολιτικής στην κυβέρνηση ώστε να επιτύχουν την διαμόρφωση πολιτικών που εναρμονίζονται με τα συμφέροντα των μελών τους»*.¹²⁶

Σύμφωνα με έναν περισσότερο ευρύ ορισμό¹²⁷, *«στις ομάδες συμφερόντων εντάσσονται, για παράδειγμα, οι ενώσεις των εργοδοτών, τα συνδικάτα, οι καταναλωτικές ενώσεις, οι ενώσεις που εκπροσωπούν συγκεκριμένους επιχειρηματικούς ή επαγγελματικούς κλάδους, καθώς και οι ομάδες πίεσης που προωθούν συγκεκριμένες αξιώσεις»*, ενώ πέρα από αυτό οι ομάδες αυτές μπορούν να αντιπροσωπεύουν επίσης το εργατικό δυναμικό και τις επιχειρήσεις έχοντας ως εφόδιο την ιδιαίτερη εξειδίκευση τους η οποία τους προσφέρει το πλεονέκτημα της γνώσης της περιοχής που τους ενδιαφέρει καλύτερα από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες στην διαδικασία της δημόσιας πολιτικής¹²⁸, καθώς είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως *«οι πολιτικοί και οι γραφειοκράτες συχνά βρίσκουν την πληροφορία που τους παρέχουν οι ομάδες συμφερόντων πολύτιμη για την ενάσκηση των καθηκόντων τους»*¹²⁹. Τέλος, όπως επισημαίνει ο Heywood, *«οι ομάδες συμφερόντων διακρίνονται από τα κοινωνικά κινήματα λόγω του μεγαλύτερου βαθμού επίσημης οργάνωσης που διαθέτουν»*¹³⁰.

Υπάρχουν διαφορετικές απόψεις σχετικά με την χρησιμότητα των ομάδων συμφερόντων στις σύγχρονες δημοκρατίες με άλλες να είναι έντονα υποστηρικτικές προς αυτές, και άλλες έντονα σκεπτικιστικές. Οι υπέρμαχοι των ομάδων συμφερόντων υποστηρίζουν πως ¹³¹*«παρέχουν εξειδικευμένη τεχνογνωσία στην κυβέρνηση, δίνουν φωνή στις μειονότητες, λειτουργώντας ως ανάχωμα στις υπερβολές της πλειοψηφίας ενώ οι ίδιες λειτουργούν υπό τους περιορισμούς που θέτει ο φυσικός ανταγωνισμός με άλλες ομάδες.»* Πρόκειται για μια πλουραλιστική προσέγγιση που υποστηρίζει πως στα πλαίσια της σημερινής διακυβέρνησης, οι ομάδες συμφερόντων λόγω της διάχυσης της

¹²⁵ Michael G.Roskin, Robert L.Cord, James A.Medeiros, Walter S.Jones, *Εισαγωγή στην πολιτική επιστήμη*, 10η έκδοση, επιμέλεια-πρόλογος στην ελληνική έκδοση: Νίκος Μαραντζίδης, εκδόσεις Επίκεντρο, σελ.299.

¹²⁶ Στέλλα Λαδή, Βασιλική Νταλάκου, *Ανάλυση δημόσιας... ό.π., σελ. 62-63.*

¹²⁷ Rod Hague, Martin Harrop, *Συγκριτική πολιτική... ό.π.,σελ.411.*

¹²⁸ Στέλλα Λαδή, Βασιλική Νταλάκου, *Ανάλυση δημόσιας... ό.π., σελ.63.*

¹²⁹ Στο ίδιο σελ.63.

¹³⁰ A.Heywood, *Εισαγωγή στην Πολιτική*, 4η έκδοση, εκδόσεις επίκεντρο (2014), σελ.312.

¹³¹ Rod Hague, Martin Harrop, *Συγκριτική πολιτική... ό.π.,σελ.412.*

εξουσίας μέσω της συμμετοχής πολλών δρώντων σε πολλαπλά επίπεδα εκτενέστερα από τα αυστηρά όρια και επίπεδα που θέτει η εκτελεστική εξουσία, έχουν σημαντική επιρροή στην λήψη των αποφάσεων και καθίστανται ισότιμοι συνομιλητές στο πολιτικό προσκήνιο, αν και όπως θα αναπτυχθεί στην συνέχεια πολλές φορές ο τρόπος οργάνωσης των συμφερόντων δεν είναι αμιγώς πλουραλιστικός καθώς οι ισχυρότερες επιχειρηματικές ομάδες έχουν περισσότερο εκτεταμένο ρόλο στο πολιτικό παιχνίδι με αποτέλεσμα άλλες μικρότερες να αποκλείονται. Από την άλλη πλευρά, οι επικριτές των ομάδων συμφερόντων, υποστηρίζουν πως όταν αυτές είναι πολύ ισχυρές, η πολιτική μετατρέπεται σε μηχανισμό εξισορρόπησης επιμέρους συμφερόντων αντικαθιστώντας το συνολικό συμφέρον του σώματος των πολιτών¹³². Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση οι ομάδες συμφερόντων δεν ανταγωνίζονται με τρόπο υγιή μεταξύ τους αντιθέτως σχηματίζουν μια ιεραρχία όπου οι πολίτες οι οποίοι δεν είναι οργανωμένοι δεν έχουν καμία επιρροή πράγμα που έχει ως συνέπεια οι διάφορες ομάδες συμφερόντων να μην αποτελούν ένα συμπλήρωμα και έναν εμπλουτισμό των δημοκρατικών διαδικασιών αλλά ένα επικίνδυνο υποκατάστατο¹³³.

Για τον Simon Hix, το κλασικό μοντέλο πολιτικής των ομάδων συμφερόντων στα δημοκρατικά συστήματα είναι το πλουραλιστικό¹³⁴. Σύμφωνα με το πλουραλιστικό μοντέλο, *«η ελεύθερη πρόσβαση στα υποκείμενα χάραξης της πολιτικής δίνει στις ομάδες συμφερόντων την δυνατότητα ελέγχων και ισορροπιών επί των ισχυρών κρατικών αξιωματούχων και των ειδικών ομάδων συμφερόντων»*¹³⁵ αν και είναι αλήθεια πως αυτό το μοντέλο εκπροσώπησης συμφερόντων αντιμετωπίζει ορισμένα προβλήματα. Πιο συγκεκριμένα, η βασική προϋπόθεση που πρέπει να ισχύει προκειμένου να καθίσταται αυτό το μοντέλο λειτουργικό, είναι ότι για κάθε ομάδα που ασκεί πίεση στην εξουσία θα πρέπει να υπάρχει και μια προς την αντίθετη πλευρά ούτως ώστε να επιτυγχάνεται μια «αντισταθμιστική δύναμη», που να οδηγεί σε μια κοινωνική ισορροπία καθώς τα αντίπαλα συμφέροντα για την πλουραλιστική θεωρία επιβάλλεται να έχουν ίση πρόσβαση στην πολιτική διαδικασία¹³⁶. Όμως, καθώς τα συγκεντρωμένα συμφέροντα τα οποία εκπροσωπούν ορισμένα συμφέροντα που είναι καλά οργανωμένα, έχουν μεγαλύτερη οργάνωση και ισχύ από τα συμφέροντα που είναι

¹³² Στο ίδιο σελ.412.

¹³³ Στο ίδιο σελ.412.

¹³⁴ Simon Hix, Το πολιτικό ο.π.,σελ.271.

¹³⁵ Στο ίδιο σε.271.

¹³⁶ Στο ίδιο σελ.271.

διάχυτα και εκπροσωπούν το σύνολο της κοινωνίας, παρατηρείται η άνιση πρόσβαση στην πολιτική εξουσία και η ευνοϊκή στάση των κρατικών αξιωματούχων προς τις ομάδες με περισσότερους πόρους¹³⁷. Όπως θα αναπτυχθεί στην συνέχεια, ένα τέτοιο φαινόμενο παρατηρείται στην εκπροσώπηση συμφερόντων στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2.3.1: Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ ΣΕ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ:

Είναι γεγονός, πως οι ομάδες συμφερόντων αποτελούν ένα σημαντικό και ιδιαίτερα ουσιώδες συστατικό στοιχείο της διακυβέρνησης¹³⁸. Στις φιλελεύθερες δημοκρατίες κατά κύριο λόγο οι ομάδες που προσπαθούν να επηρεάσουν την κυβέρνηση για την ικανοποίηση των προσωπικών τους αιτημάτων δρουν στο επίπεδο της νομοθετικής αλλά και της εκτελεστικής εξουσίας¹³⁹. Όμως στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία όπως αναλύθηκε εκτενέστερα παραπάνω είναι ένας οργανισμός από τον οποίο απουσιάζει η κλασική τριμερής διάκριση των εξουσιών η οποία εντοπίζεται στις περισσότερες κοινοβουλευτικές η προεδρικές δημοκρατίες, οι ομάδες συμφερόντων οφείλουν να βρουν ένα διαφορετικό τρόπο για να εκφράσουν τα συμφέροντα τους προς την διοίκηση της Ένωσης. Είναι γεγονός πως¹⁴⁰, «στο πλαίσιο του σύνθετου και πολυεπίπεδου πολιτικού συστήματος της Ε.Ε., τα οργανωμένα συμφέροντα αντιμετωπίζουν κάποια ιδιαίτερα προβλήματα (απομάκρυνση ορισμένων κέντρων λήψης αποφάσεων από τα εθνικά πεδία, σύνθετη διαδικασία λήψης αποφάσεων στο επίπεδο της Ε.Ε., κανόνες και θεσμοί για το lobbying στο ΕΚ αρκετά συνθετότεροι και περισσότερο απαιτητικοί σε σχέση με τα ισχύοντα ή/ και τα εφαρμοζόμενα σε

¹³⁷ Στο ίδιο σελ.272.

¹³⁸ Rod Hague, Martin Harrop, *Συγκριτική πολιτική*, ο.π. σελ.412.

¹³⁹ Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες Μορφές.....ο.π.σελ.202*

¹⁴⁰ Στο ίδιο. σελ.205

ορισμένα κράτη μέλη, κλπ.) όπως αντιμετωπίζουν και ορισμένες ιδιαίτερες δυνατότητες (ποικιλία σημείων πρόσβασης, δυνατότητες επιλογών συμμαχικών εταιρών, δυνατότητες παράκαμψης ορισμένων εθνικών διαύλων κλπ.)». Ακριβώς για αυτόν τον λόγο οι διάφορες ομάδες που απαρτίζονται σε υπερεθνικό επίπεδο και βρίσκονται σε επικοινωνία με την Ευρωπαϊκή Ένωση και τους επίσημους θεσμούς της, προσπαθούν να εκφράσουν τα συμφέροντα τους είτε κυρίως μέσω των επίσημων θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είτε μέσω της ΕΟΚΕ. Όπως αναφέρει ο Κώστας Λάβδας, μια επιχείρηση που αναζητεί διαύλους πρόσβασης στους θεσμούς της Ένωσης, έχει τέσσερις επιλογές: Πρώτον, είτε η ίδια η επιχείρηση στοχεύει άμεσα στις Βρυξέλλες οπότε επιχειρεί να καλλιεργήσει άμεσες, αδιαμεσολάβητες σχέσεις με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, είτε αποπειράται να ασκήσει την επιρροή της μέσω της εθνικής κυβέρνησης ή μέσω της κλαδικής ή εθνικής οργάνωσης συμφερόντων στην οποία η επιχείρηση είναι μέλος, είτε τέλος, προσπαθεί να ασκήσει επιρροή μέσω της ευρωπαϊκής συνομοσπονδίας συμφερόντων (για παράδειγμα μέσω της UNICE)¹⁴¹. Το ποιον από τους παραπάνω τρόπους θα επιλέξει, εξαρτάται από το μέγεθος της επιχείρησης, τον βαθμό οργάνωσης της και τον κλάδο στον οποίο ανήκει.

Όσο αναφορά την παράθεση μερικών εμπειρικών στοιχείων που αφορούν την δραστηριοποίηση των ομάδων συμφερόντων σε υπερεθνικό επίπεδο, μπορούμε να πούμε πως οι ομάδες βρίσκουν μια πολλαπλότητα σημείων εισόδου στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κυρίως με την επιτάχυνση του εξευρωπαϊσμού της δημόσιας πολιτικής στα κράτη - μέλη¹⁴². Στο σύστημα lobbying της Ε.Ε., συμμετέχουν οργανώσεις πολλών ειδών (περιφερειακές, τοπικές, επαγγελματικές κλπ.), προκειμένου να συμβάλλουν στην χάραξη των δημοσίων πολιτικών που τις αφορούν, ενώ ο αριθμός των lobbies που δραστηριοποιούνται στην Ένωση υπολογίζεται σε πάνω από 11.000 με τα περισσότερα από αυτά να διαθέτουν την έδρα τους στις Βρυξέλλες προκειμένου να επηρεάσουν αποτελεσματικότερα τις ευρωπαϊκές δημόσιες πολιτικές¹⁴³. Όπως αναφέρει και ο Simon Hix, «σχεδόν τα δύο τρίτα των 1.450. επίσημων ομάδων συμφερόντων στην Ε.Ε. (όπως αναγνωρίζονται από τους θεσμούς της Ε.Ε) εκπροσωπούν τα ιδιωτικά επιχειρηματικά ή βιομηχανικά συμφέροντα»¹⁴⁴.

¹⁴¹ Κώστας Α.Λάβδας, *Συμφέροντα και Πολιτική* ό.π.,σελ.256-257.

¹⁴² Sonia Mazey and Jeremy Richardson, *The logic of organization: Interest Groups στο: European Union, power and policy making*, edited by Jeremy Richardson, Routledge(1996), σελ.201.

¹⁴³ Κώστας Μαυροειδής, *Οργάνωση... ό.π.*, σελ.189.

¹⁴⁴ Simon Hix, *Το πολιτικό... ό.π.*, σελ.276

Υπάρχουν επίσης 250 εταιρίες που απαρτίζονται από τμήματα δημοσίων υποθέσεων τα οποία έχουν ως στόχο την άσκηση επιρροής επί της πολιτικής διαδικασίας στην Ένωση¹⁴⁵, ενώ οι εμπορικές εταιρίες άσκησης πίεσης ανέρχονται στις 143, μαζί με 125 δικηγορικά γραφεία στις Βρυξέλλες τα οποία έχουν ως στόχο «την κατάρτιση των ομάδων συμφερόντων ως προς την ενωσιακή χάραξη πολιτικής και την νομοθεσία, καθώς και στην οργάνωση εκστρατειών υπεράσπισης.»¹⁴⁶. Οι ομάδες οι οποίες αναγνωρίζονται επίσημα από την Ένωση λαμβάνουν πολλές διαφορετικές μορφές, καθώς άλλες είναι τομεακές, άλλες θεματικές, ενώ άλλες συσσωματώνουν ομάδες οι οποίες έχουν τα ίδια συμφέροντα σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση -όπως οι ευρωπαϊκές συνομοσπονδίες βιομηχανίας και εργατικών συνδικάτων-¹⁴⁷. Μερικές ενδεικτικές διακλαδικές ενώσεις της Ένωσης είναι η UNICE (η δράση θα αναλυθεί εκτενέστερα στην συνέχεια), η Ένωση Ευρωπαϊκών Εμπορικών και Βιομηχανικών Επιμελητηρίων (EUROCHAMBERS), η Ευρωπαϊκή Στρογγυλή Τράπεζα Βιομηχάνων (ERT), η Ευρωπαϊκή Ένωση Βιοτεχνικών, Μικρών και Μεσαίων Επιχειρήσεων (UEAPME)¹⁴⁸ κλπ.

2.3.2:ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΗΣ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΕ:

Σε ό,τι αφορά την εκπροσώπηση των ομάδων συμφερόντων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε αυτήν την περίπτωση το σύστημα εκπροσώπησης είναι πολυσύνθετο καθώς από την υπάρχουσα βιβλιογραφία φαίνεται πως τα συστήματα εκπροσώπησης αλληλοδιαπλέκονται και δεν υπάρχει ένα που να ξεχωρίζει. Η υπερεθνική μορφή της Ένωσης, το γεγονός πως το σύστημα της διαδικασίας χάραξης και λήψης αποφάσεων είναι εξαιρετικά πολύπλοκο, και η ανισορροπία που παρατηρείται στην ισχύ των διεπαγγελματικών οργανώσεων, καθιστούν αυτή την σύγκυση εύκολα εξηγήσιμη. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως στο πολιτικό σύστημα της Ε.Ε, δεν υφίσταται μια πραγματική δημόσια σφαίρα, αντίθετα παρατηρείται μια συνύπαρξη ποικιλίας

¹⁴⁵ Στο ίδιο σελ.276

¹⁴⁶ Στο ίδιο σελ.276

¹⁴⁷ Στο ίδιο σελ.277.

¹⁴⁸ Στο ίδιο σελ.277.

δημοσίων σφαιρών οι οποίες , «μετεξελίσσονται μέσα από σύνθετες αλληλεπιδράσεις των υλικών και ιδεατών παραγόντων που διαμορφώνουν την ευρωπαϊκή πολιτική»¹⁴⁹. Πάνω σε αυτές τις δημόσιες σφαίρες, θεμελιώνονται συμφέροντα τα οποία ανήκουν σε ποικίλλες κατηγορίες όπως οικονομικές, θρησκευτικές, εθνικές κλπ.¹⁵⁰. Πάντως η σχέση ανάμεσα στις ομάδες πίεσης τα οργανωμένα συμφέροντα και την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ιδιαίτερος ισχυρή καθώς και οι 2 πλευρές επιδιώκουν τον κοινωνικό διάλογο. Ακόμα και από τα πρώτα βήματα της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, προσφέρθηκε στις ομάδες πίεσης ένας ασυνήθιστα κεντρικός ρόλος, τον οποίον οι ομάδες αυτές χρησιμοποίησαν για να προωθήσουν τα δικά τους συμφέροντα και να μετατραπούν τόσο σε θεματοφύλακες του κοινοτικού κεκτημένου, όσο και σε μοχλούς για την περαιτέρω ενίσχυση του¹⁵¹.

Σε κάθε περίπτωση τα συστήματα εκπροσώπησης συμφερόντων που αναπτύσσονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν στοιχεία τόσο πλουραλισμού όσο και νεοπλουραλισμού. Είναι γεγονός πως τις περισσότερες φορές παρατηρείται η επικράτηση στην διαπραγμάτευση επιχειρηματικών οργανώσεων οι οποίες έχουν ευκολότερη πρόσβαση προς την Επιτροπή ειδικά σε σχέση με άλλες ομάδες της κοινωνίας των πολιτών όπως τα κοινωνικά κινήματα¹⁵², όμως ορισμένες φορές παρατηρείται το φαινόμενο περιβαλλοντικές ομάδες που δεν έχουν υπεροχή ως προς τους οικονομικούς κυρίως πόρους σε σχέση με άλλες, να έχουν ιδιαίτερη επιτυχία στην διαδικασία επιρροής και στην άσκηση πίεσης ως προς τους θεσμούς της Ε.Ε¹⁵³. Υπό αυτό το πρίσμα το σύστημα εκπροσώπησης συμφερόντων μπορεί να θεωρηθεί πλουραλιστικό¹⁵⁴, αλλά αν λάβουμε υπόψη την υπεροχή των επιχειρηματικών οργανώσεων και των ομάδων που είναι καλύτερα οργανωμένες σε σχέση με άλλες που χαρακτηρίζονται είτε από ελλιπή οργάνωση και εκπροσώπηση μπορεί να θεωρηθεί ως νεοπλουραλιστικό. Η ασάφεια ως προς την άσκηση πίεσης των οργανωμένων συμφερόντων προς την Ένωση και οι συνεχείς αλλαγές που παρατηρούνται ως προς την οργάνωση των ομάδων συμφερόντων αναδεικνύει πως είναι επικίνδυνο να προταθεί μια αποκλειστική τυπολογία για το Ευρωπαϊκό σύστημα εκπροσώπησης συμφερόντων¹⁵⁵. Ακριβώς για

¹⁴⁹ Κώστας Α. Λάβδας, *Συμφέροντα και Πολιτική – Οργάνωση συμφερόντων και πρότυπα διακυβέρνησης*, Εκδόσεις Παπαζήση (2004), σελ.241-242.

¹⁵⁰ Στο ίδιο σελ.242.

¹⁵¹ Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *Ομάδες πίεσης...* ό.π., σελ.264-265.

¹⁵² Simon Hix, *Το πολιτικό..* ό.π.

¹⁵³ David Coen, *Lobbying*, ό.π.,σελ.347.

¹⁵⁴ Στο ίδιο. σελ.347.

¹⁵⁵ Στο ίδιο. σελ.347.

αυτόν τον λόγο έχουν προταθεί πολλά διαφορετικά συστήματα εκπροσώπησης από διάφορους ερευνητές. Αυτά που εντοπίζονται στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, είναι ένα ιδιότυπο μοντέλο που αναπτύσσεται από τους David Coen και Jeremy Richardson ενώ ονομάζεται *chameleon pluralism* και ο πρωτόγονος πλουραλισμός με εισηγητή τον Simon Hix.

Σε ότι αφορά το μοντέλο του *chameleon pluralism*, αυτό αποτελεί ένα ξεχωριστό σύστημα εκπροσώπησης συμφερόντων που στόχο έχει να αναδείξει μια ιδιότυπη μορφή πλουραλισμού που αλλάζει συνεχώς την εμφάνιση της κατά την διάρκεια του πολιτικού κύκλου για ένα δημόσιο πολιτικό πρόβλημα¹⁵⁶. Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, η εκπροσώπηση των ομάδων στην διαδικασία διαπραγμάτευσης με τους επίσημους θεσμούς της Ένωσης, μπορεί να αλλάζει μορφή και να καθίσταται είτε ιδιαίτερα πλουραλιστική και ανοιχτή, είτε από την άλλη πλευρά μπορεί να συναντήσει ένα πεδίο στο οποίο η πρόσβαση να είναι περιορισμένη στο σημείο όπου λεπτομερείς προτάσεις παράγονται και εξαιρετικά τεχνικά θέματα πρέπει να λυθούν δίνοντας έτσι μια χροιά πλουραλισμού των ελίτ στην διαδικασία εκπροσώπησης¹⁵⁷. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της διαδικασίας, αποτελεί η δράση περιβαλλοντικών οργανώσεων οι οποίες είχαν την δυνατότητα να ασκούν μεγάλη επιρροή στην ατζέντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το θέμα της τρύπας του όζοντος, αλλά δεν συμμετείχαν άμεσα στις λεπτομερείς διαπραγματεύσεις για τους κανονισμούς της Ένωσης σε ότι αφορούσε την κατασκευή ψυγείων¹⁵⁸. Αυτό το θέμα κατέστη ιδιαίτερα τεχνικό και η είσοδος ήταν σε μεγάλο βαθμό απαγορευμένη¹⁵⁹. Με άλλα λόγια το μοντέλο αυτό αφορά την διαφορετική πρόσβαση των ομάδων συμφερόντων στην διαδικασία διαπραγμάτευσης με τους Ενωσιακούς θεσμούς, ανάλογα με το κάθε στάδιο χάραξης πολιτικής. Στο στάδιο του καθορισμού της ημερήσιας διάταξης (*agenda setting*), όπως αναφέρεται και στην θεωρία των σταδίων χάραξης της δημόσιας πολιτικής, οι ομάδες συμφερόντων μέσω των προτάσεων και της πίεσης που ασκούν προς τους δημόσιους λειτουργούς επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τον προσδιορισμό του προβλήματος¹⁶⁰, αλλά στο σημείο όπου λαμβάνονται οι τελικές διαπραγματεύσεις για την λύση του προβλήματος ή στο στάδιο του *policy implementation*, η είσοδος

¹⁵⁶ Στο ίδιο. σελ.348.

¹⁵⁷ Στο ίδιο. σελ.348.

¹⁵⁸ Στο ίδιο σελ.348.

¹⁵⁹ Στο ίδιο σελ.348.

¹⁶⁰ Στέλλα Λαδή, *Ανάλυση... ό.π.*, σελ.128

περιορίζεται σε μεγάλο βαθμό και η διαδικασία διαπραγμάτευσης μοιάζει περισσότερο με ένα είδος πλουραλισμού των ελίτ (elite pluralism)¹⁶¹. Το μοντέλο αυτό λοιπόν έχει το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό να διαφοροποιεί τα επίπεδα του πλουραλισμού σε σχέση με τα στάδια διαμόρφωσης της δημόσιας πολιτικής. Η αλλαγή του πλουραλισμού και η μετατροπή του από ανοιχτό και ανταγωνιστικό στο στάδιο του agenda setting σε elite pluralism στο στάδιο των διεξοδικών διαπραγματεύσεων σε ότι αφορά την λύση του προβλήματος, αναδεικνύει τόσο την πολυπλοκότητα του ενωσιακού συστήματος συμφερόντων όσο και το γεγονός πως αν και το lobbying προς την Ένωση στο στάδιο του καθορισμού της ημερήσιας διάταξης μπορεί να καθίσταται ιδιαίτερα «ανοιχτό», όταν αποφασίζεται η δράση ως προς την λύση του εκάστοτε προβλήματος, η Ε.Ε. λειτουργεί σαν ένα κλειστό σύστημα όπου η πρόσβαση είναι γενικά περιορισμένη.¹⁶²

Από την άλλη πλευρά, η πολυπλοκότητα του συστήματος εκπροσώπησης συμφερόντων, συναντάται και στην έρευνα του Simon Hix ο οποίος θεωρεί πως στο μοντέλο της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης όπου αναδύονται πολλαπλά επίπεδα διαπραγμάτευσης εκτός της κυριαρχίας των εθνικών κυβερνήσεων, τα δημόσια συμφέροντα, τα παλιά και νέα κοινωνικά κινήματα καθώς και οι ευρωπαϊκές ενώσεις που εκπροσωπούν επιχειρηματικά συμφέροντα σταδιακά αναδεικνύονται ορθώνοντας το ανάστημά τους, με συνέπεια την ανάδυση ενός σύνθετου και επεξεργασμένου συστήματος εκπροσώπησης συμφερόντων με στοιχεία πλουραλισμού, κορπορατισμού και νεοπλουραλισμού¹⁶³. Το μοντέλο αυτό το ονομάζει πρωτόγονο πλουραλισμό ο οποίος εμφανίζεται διότι τα επιχειρηματικά συμφέροντα τα οποία έχουν περισσότερα κίνητρα καθώς και πιο ισχυρούς πόρους σε σχέση με τα δημόσια, έχουν μεγάλη δυνατότητα συμμετοχής στο παιχνίδι των Βρυξελλών¹⁶⁴. Σύμφωνα με τον Hix ο πρωτόγονος πλουραλισμός έγκειται στο γεγονός πως «δεν υπάρχει σπουδαία αντισταθμιστική δύναμη για να εμποδίσει την χειραγώγηση της πολιτικής διαδικασίας

¹⁶¹ David Coen, *Lobbying*, ό.π., σελ.348

¹⁶² Παρόλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί πως ισχυροί κοινωνικοί εταίροι όπως η Business Europe, η ETUC και η CEEP, είναι ιδιαίτερα ενεργοί στις διαδικασίες lobbying και στο στάδιο του policy formulation, καθώς το μέγεθος και οι πόροι τους δίνουν περισσότερο βάρος στις θέσεις του σε σχέση με τις απόψεις που εκφράζονται από μικρότερες κλαδικές οργανώσεις (Oliver Treib & Gerda Falkner, *Bargaining and Lobbying in EU Social Policy* στο: David Coen, *Lobbying.. ό.π.*, σελ.266), φαινόμενο που δείχνει πως στην περίπτωση στην οποία η διαπραγμάτευση αφορά τις ισχυρές οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στην Ε.Ε., η συμμετοχή τους μπορεί να είναι αυξημένη και στα επόμενα στάδια του policy cycle

¹⁶³ Simon Hix, *Το πολιτικό.. ό.π.*, σελ. 291.

¹⁶⁴ Στο ίδιο. σελ.301-302.

από τους ιδιοκτήτες του κεφαλαίου»¹⁶⁵. Η απουσία συνεκτικών ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων η οποία έχει ως συνέπεια την απουσία προώθησης των ευρύτερων δημοσίων συμφερόντων, αναγκάζει τα διάχυτα συμφέροντα να προσπαθούν πάντα να ανταγωνιστούν το επιχειρηματικό λόμπι το οποίο όμως είναι καλά οργανωμένο και διαθέτει πολλούς πόρους¹⁶⁶. Τα επιχειρηματικά συμφέροντα κυριαρχούν στο πολιτικό παιχνίδι των Βρυξελλών, με τέτοιο τρόπο ώστε να παρατηρείται η απουσία της αντισταθμιστικής δύναμης η οποία είναι απαραίτητη στην πλουραλιστική θεωρία προκειμένου να επιτευχθεί η κοινωνική ισορροπία¹⁶⁷. Δεν πρέπει να ξεχνάμε το γεγονός πως για την θεωρία του πλουραλισμού, τα αντίπαλα συμφέροντα των ομάδων πίεσης πρέπει να έχουν ίση πρόσβαση στην εξουσία, αλλά σύμφωνα με τον Hix, στην περίπτωση της Ε.Ε., καθώς τα επιχειρηματικά συμφέροντα διαθέτουν πλήθος οικονομικών και πολιτικών πόρων σε σχέση με τα δημόσια έχουν ευκολότερη πρόσβαση και συμμετοχή στο παιχνίδι των Βρυξελλών¹⁶⁸.

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως υπάρχουν ομάδες που δεν εκπροσωπούνται με επαρκή τρόπο από τις επίσημες δομές εκπροσώπησης στην Ε.Ε.¹⁶⁹, γεγονός που δεν τους αποκλείει άμεσα από την διαδικασία λήψης αποφάσεων μεν, αλλά σίγουρα τους μειώνει την διαπραγματευτική ισχύ σε μεγάλο βαθμό. Πάντως, σύμφωνα με τον Nugent, η έλλειψη ισορροπίας που εμφανίζεται στις ομάδες συμφερόντων δημιουργεί πολλά ερωτηματικά ως το κατά πόσο οι ομάδες επηρεάζουν με τρόπο υπερβολικό ή ακόμα και αντιδημοκρατικό την λήψη αποφάσεων της Ε.Ε.¹⁷⁰, φαινόμενο που δείχνει πως αν και η διαπραγμάτευση των ομάδων της ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών με τους επίσημους θεσμούς της Ε.Ε., έχει ως στόχο την εδραίωση και την ανάπτυξη του νομιμοποιημένου κοινωνικού διαλόγου, μπορεί υπό ορισμένες προϋποθέσεις να οδηγήσει ακόμα και στην υπονόμηση του, λόγω της αποκοπής από τα κέντρα εξουσίας των ομάδων που δεν έχουν επαρκή αντιπροσώπευση.

Στο μοντέλο αυτό λοιπόν, ο πλουραλισμός είναι το κύριο στοιχείο που επικρατεί αλλά είναι δομημένος πάνω σε μια πρωτότυπη μορφή που έχει ως κύριο χαρακτηριστικό την έλλειψη αντισταθμιστικής δύναμης όπως αναλύθηκε εκτενέστερα παραπάνω.

¹⁶⁵ Στο ίδιο. σελ.302.

¹⁶⁶ Στο ίδιο. σελ.302.

¹⁶⁷ Στο ίδιο. σελ.271.

¹⁶⁸ Στο ίδιο. σελ.271-303.

¹⁶⁹ Στο ίδιο σελ.286.

¹⁷⁰ Nugent, *Πολιτική*. ό.π., σελ.361.

Από αυτήν την ανάλυση φαίνεται πως αυτό το ιδιότυπο μοντέλο του πλουραλισμού προσφέρει μια επιστημονική χρησιμότητα στην συζήτηση για το σύστημα εκπροσώπησης των συμφερόντων. Αν και γενικά γίνεται δεκτό από αρκετούς ερευνητές στην βιβλιογραφία για την εκπροσώπηση των συμφερόντων στο Ενωσιακό επίπεδο, στο μοντέλο έχουν ασκηθεί και κριτικές¹⁷¹. Παρακάτω, θα επιχειρηθεί μια σύντομη ανάλυση των βασικότερων οργανώσεων που συμμετέχουν στην διαπραγμάτευση στην Ε.Ε., ώστε να αποσαφηνιστεί ποια στοιχεία αυτού του μοντέλου συναντώνται εμπειρικά στις σημαντικότερες ομάδες συμφερόντων που βρίσκονται σε συνδιαλλαγή με τους Ενωσιακούς θεσμούς.

2.3.3: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ BUSSINESS EUROPE , ETUC, ΚΑΙ COPA COGESCA:

Οι οργανωμένες ομάδες συμφερόντων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, έχουν ισχυρή τομεακή βάση και σταθερό προσωπικό στις Βρυξέλλες όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο της εργασίας, ενώ προσπαθούν να εκπροσωπήσουν τα συμφέροντα του κλάδου τους καθώς και τα δικαιώματά τους¹⁷². Το χαρακτηριστικό αυτό των οργανώσεων και το στοιχείο που τις διαφοροποιεί από τις άλλες, είναι ότι στην προσπάθειά τους να επηρεάσουν την διαδικασία λήψης αποφάσεων έχουν στην διάθεσή τους άφθονους πόρους, με προσωπικό πολλών υπαλλήλων και ευρείες και πολύ καλά στελεχωμένες εγκαταστάσεις¹⁷³. Το εύρος της ισχύς τους καθώς και η μεγάλη επιρροή που ασκούν στο υπερεθνικό επίπεδο της Ένωσης, φαίνεται από την εκτεταμένη τους οργανωτική δομή η οποία όπως αναφέρει ο Nugent, *«περιλαμβάνει συνήθως μια γενική συνέλευση που συγκαλείται τουλάχιστον μια φορά τον χρόνο, μια εκτελεστική επιτροπή, η οποία συνέρχεται κάθε τέσσερις ή έξι εβδομάδες, ομάδες πολιτικής αποκαλούμενες από ειδικούς, οι οποίες συνεδριάζουν ανάλογα με τις*

¹⁷¹ Πιο αναλυτικά, κριτική στο μοντέλο του Hix έχει γίνει από τον Μαυρογορδάτο ο οποίος κάνει αναφορά για έναν ανομολόγητο κορπορατισμό, καθώς θεωρεί πως αν και ο Hix κάνει πράγματι λόγο για την προώθηση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενός πλουραλισμού που διαφορετικά δεν θα υπήρχε, (neopluralism), αποφεύγει ο ίδιος την χρήση της έννοιας του πλουραλισμού καθώς θεωρεί πως αυτός εξ ορισμού δεν μπορεί να κατασκευάζεται από την εξουσία, (Γιώργος Μαυρογορδάτος, *Ομάδες πίεσης*. ό.π., σελ.269)

¹⁷² Nugent, *Πολιτική*... ό.π., σελ.350.

¹⁷³ Στο ίδιο σελ.353.

τρέχουσες υποθέσεις, έναν πρόεδρο και μια γραμματεία πλήρους απασχόλησης με επικεφαλής τον Γενικό Γραμματέα¹⁷⁴».

Η πρώτη οργάνωση η οποία αξίζει να αναφερθεί σε αυτήν την περίπτωση, είναι η Business Europe. Η οργάνωση αυτή, είναι μια από τις πιο διακλαδικές ενώσεις της Ένωσης¹⁷⁵ και βρίσκεται σε συχνή επικοινωνία με τους θεσμούς της Ε.Ε., επηρεάζοντας την διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Ιδρύθηκε το 1958 (ως UNICE) και ο ρόλος της είναι καθοριστικός στην διαμεσολάβηση των επιχειρηματικών συμφερόντων στο επίπεδο των κοινοτικών θεσμών. Τα γραφεία της με μόνιμο προσωπικό 30 ατόμων εδρεύουν στις Βρυξέλλες αλλά ο σημαντικός όγκος του έργου εντοπίζεται όπως επισημαίνει ο Hix «σε ένα δίκτυο επιτροπών και ομάδων εργασίας που περιλαμβάνουν πάνω από 1000 αξιωματούχους των οργανώσεων – μελών¹⁷⁶». Η συγκεκριμένη οργάνωση παίζει πολύ σημαντικό ρόλο όσον αφορά την χάραξη της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ οι αξιωματούχοι της οργάνωσης συναντώνται σε σχεδόν καθημερινή βάση με το προσωπικό της Επιτροπής¹⁷⁷. Πάντως η βασική της αρμοδιότητα έχει να κάνει με το γεγονός της συχνής υποβολής διαφόρων εκθέσεων σε ενωσιακούς θεσμούς (όπως για παράδειγμα οι ομάδες εργασίας του Συμβουλίου και της Επιτροπής και οι επιτροπές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου) οι οποίες όμως συνιστούν μια ήπια παρουσίαση συμφερόντων η οποία είναι σχεδιασμένη έτσι ώστε να περιλαμβάνει πολλές απόψεις των οργανώσεων - μελών¹⁷⁸ γεγονός που αποδεικνύει το πόσο σημαντική είναι αυτή η οργάνωση για την εκπροσώπηση των συμφερόντων και του ενδυνάμωση του κοινωνικού διαλόγου στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως πολλές επιχειρήσεις επιλέγουν να ασκήσουν την επιρροή τους μέσω αυτής της ισχυρής οργάνωσης¹⁷⁹. Στο επικοινωνιακό επίπεδο, ο ρόλος αυτής της οργάνωσης ήδη από το 1960, αναδεικνύει την συνεργασία ανάμεσα στα επικοινωνιακά συμφέροντα και τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και αποτελούσε πρότυπο τόσο για τις οργανώσεις επιχειρηματικών συμφερόντων στα κράτη μέλη όσο και στα συνδεδεμένα και τα δυνάμει μέλη¹⁸⁰.

¹⁷⁴ Στο ίδιο σελ.353.

¹⁷⁵ Simon Hix, *Το πολιτικό... ό.π.*, σελ.279

¹⁷⁶ Στο ίδιο σελ.279.

¹⁷⁷ Στο ίδιο σελ.279.

¹⁷⁸ Στο ίδιο σελ.279.

¹⁷⁹ Κώστας Α. Λάβδας, *Συμφέροντα.. ό.π.*, σελ.257.

¹⁸⁰ Στο ίδιο. σελ.258.

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΓΕΩΡΓΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ (COPA)

Ο βασικός στόχος της COPA COGESCA, είναι η εκπροσώπηση των γεωργικών και αγροτικών οργανώσεων στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και η εναρμόνιση της με την κοινή αγροτική πολιτική. Η μεγάλη επιρροή που έχει στην διαδικασία λήψης αποφάσεων, αποδεικνύεται από την ιδιαίτερη της δομή η οποία είναι και από τις πιο οργανωμένες και ανεπτυγμένες στο επίπεδο της Ένωσης¹⁸¹. Αποτελείται από έναν πρόεδρο και έξι αντιπροέδρους διάρκειας 2 ετών, οι οποίοι εκλέγονται από το προεδρείο το οποίο απαρτίζεται από έναν εκπρόσωπο κάθε μέλους της Ένωσης και συναντάται συνήθως κάθε δυο μήνες με στόχο να αποφασίζει για την πολιτική της COPA¹⁸². Η συνέλευση της οργάνωσης συγκαλείται όταν κρίνεται απαραίτητο, ενώ η γραμματεία αποτελείται από πενήντα εργαζόμενους πλήρους απασχόλησης οι οποίοι ασχολούνται με την έρευνα και προετοιμάζουν εκθέσεις, ενώ αξίζει να αναφερθεί πως συνδέονται και διαπραγματεύονται με τους διαμορφωτές πολιτικών της Ένωσης, κυρίως με στελέχη της Επιτροπής¹⁸³. Η Γραμματεία δεν καλύπτει μόνο την COPA, αλλά τόσο την COGESCA, όσο και το CEJA (τους νεαρούς αγρότες)¹⁸⁴. Η ισχυρή οργάνωση της COPA, την καθιστούσε ως ομότιμο συνομιλητή με τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς την λήψη αποφάσεων. Πάντως αυτή η οργάνωση παρά την ισχυρή της δομή, όπως αναφέρει ο Nugent αντιμετωπίζει κάποια προβλήματα συνεκτικότητας καθώς η δυσκολία της να διατηρήσει την συναίνεση ανάμεσα στα μέλη της είχε ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της επιρροής της σε ότι αφορά την προώθηση των θέσεων της με το πέρασμα του χρόνου¹⁸⁵. Πιο αναλυτικά, η οργάνωση αυτή άρχισε σταδιακά να χάνει την δυνατότητα να έχει μια συνεκτική πολιτική κατά την διάρκεια της μεταρρύθμισης MacSharry το 1992, καθώς παρατηρήθηκε το φαινόμενο της προετοιμασίας των μεταρρυθμιστικών πλάνων από την Επιτροπή χωρίς όμως αυτή να

¹⁸¹ Στο ίδιο. σελ.353.

¹⁸² Στο ίδιο σελ.354.

¹⁸³ Στο ίδιο σελ.354.

¹⁸⁴ Στο ίδιο σελ.354.

¹⁸⁵ Nugent, *Πολιτική.. ό.π.*, σελ.360.

ενημερώσει την COPA¹⁸⁶. Πέρα από τα παραπάνω, η COPA σταδιακά έχασε το μονοπώλιο εκπροσώπησης το 1999 μετά την θεσμική αναγνώριση από την Επιτροπή της CPE (Confédération paysanne Européenne). Σε γενικές γραμμές αυτή η οργάνωση δεν είναι τόσο ισχυρή όσο κατέστη την αρχική περίοδο της λειτουργίας της, αλλά ακόμα αυτοπροσδιορίζεται ως «η δύναμη των Ευρωπαίων αγροτών»¹⁸⁷, αν και όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως η επιρροή της σε κάποιο βαθμό έχει μειωθεί ειδικά σε σχέση με αυτή που ασκούσε στο παρελθόν.

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΡΓΑΤΙΚΩΝ ΣΥΝΔΙΚΑΤΩΝ (ETUC)

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως ομάδες συμφερόντων με συμφέροντα αντίθετα προς αυτά των ιδιοκτητών επιχειρήσεων δεν εκπροσωπούνταν επαρκώς στις Βρυξέλλες μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990 καθώς οι εκπρόσωποι κοινωνικών συμφερόντων εκπροσωπούνταν κυρίως από την ΕΟΚΕ η οποία όμως είναι ένα γνωμοδοτικό όργανο και η θέση της καθαρά συμβουλευτική¹⁸⁸, και μόλις στις αρχές αυτής της δεκαετίας άρχισαν να ανταγωνίζονται σε μια περισσότερο ίση βάση τις επιχειρηματικές ομάδες¹⁸⁹. Η οργάνωση που κυριαρχεί στην εκπροσώπηση των συνδικάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι η ETUC. Πιο αναλυτικά, η Ευρωπαϊκή συνομοσπονδία εργατικών συνδικάτων αποτελεί μια οργάνωση – ομπρέλα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ ιδρύθηκε το 1972 «ως αποτέλεσμα των προσπαθειών να ξεπεραστούν οι ξεχωριστές οργανωτικές εκπροσωπήσεις στο επίπεδο της ΕΚ των Χριστιανοδημοκρατικών, Σοσιαλιστικών και Κομμουνιστικών συνομοσπονδιών»¹⁹⁰. Απαρτίζεται από 66 εθνικές ομοσπονδίες εργατικών συνδικάτων, σε 28 κράτη- μέλη και μη μέλη της Ε.Ε., ενώ οι εθνικές αυτές ομοσπονδίες, αριθμούν πάνω από

¹⁸⁶ Wyn Grand, Tim Stocker, Politics of Food: Agro industry Lobbying in Brussels, στο: David Coen, *Lobbying...* ό.π., σελ.236-237.

¹⁸⁷ Στο ίδιο.σελ.238.

¹⁸⁸ Simon Hix, Το πολιτικό... ό.π., σελ.281.

¹⁸⁹ Στο ίδιο. σελ. 282.

¹⁹⁰ Κώστας Α. Λάβδας, *Συμφέροντα.. ό.π.*, σελ. 259.

60.000.000. ατομικά μέλη συνδικάτων¹⁹¹. Αυτή η οργάνωση, είναι ικανή να κερδίσει μια θέση στις διαπραγματεύσεις ως κοινωνικός εταίρος τόσο της UNICE, όσο και του Ευρωπαϊκού Κέντρου Δημοσίων Επιχειρήσεων το οποίο εκπροσωπεί τις κρατικοποιημένες βιομηχανίες¹⁹², ενώ χαρακτηρίζεται ως «η ισχυρότερη και πλέον αναγνωρίσιμη οργάνωση εκπροσώπησης των συμφερόντων της εργασίας στην Κοινοτική διαδικασία διαμόρφωσης και εφαρμογής πολιτικών»¹⁹³. Αν και τα μέλη της διαθέτουν περιορισμένους πόρους, η ETUC αποτελεί μέρος ενός δικτύου ομοφρόνων ομάδων δημοσίου συμφέροντος¹⁹⁴. Παρά το γεγονός πως τα πρώτα χρόνια του κοινωνικού διαλόγου σημειώθηκε μικρή πρόοδος στις διαπραγματεύσεις ανάμεσα σε UNICE και ETUC καθώς η UNICE τόνιζε ρητά πως τα μέλη της δεν θα δεσμεύονταν από οποιαδήποτε συμφωνία με την ETUC¹⁹⁵, η συνθήκη του Μάαστριχ η οποία υπογράφηκε το 1992, έδωσε μεγάλη ώθηση στην ETUC, λόγω της θέσπισης του κοινωνικού διαλόγου καθώς η Επιτροπή κατέστη θεσμικά υποχρεωμένη να διαπραγματεύεται τόσο με τους εργοδότες όσο και με τους εργαζόμενους προτού καταθέσει προτάσεις νομοθεσίας σχετικά με την κοινωνική πολιτική¹⁹⁶. Υπό αυτό το πρίσμα στην διαπραγμάτευση μεταξύ Επιτροπής – εργοδοτών και εργαζόμενων, παρατηρούνται ορισμένα κορπορατιστικά στοιχεία. Καθώς όπως είναι γνωστό στο φαινόμενο του κορπορατισμού το κράτος προσπαθεί ενεργά να διαχειριστεί τόσο τις ομάδες πίεσης όσο και τα συνδικάτα προκειμένου να επηρεάσει τις διαδικασίες διαπραγμάτευσης¹⁹⁷, η διαπραγμάτευση ανάμεσα στα εργατικά συνδικάτα, τα επιχειρηματικά συμφέροντα και την Επιτροπή στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής, θυμίζει κατά κάποιο τρόπο ένα κλασικό σχήμα κορπορατισμού με την βασική ιδιαιτερότητα πως ο κοινωνικός διάλογος δεν είναι απόλυτα επιτυχημένος από την πλευρά των εργατικών συμφερόντων καθώς όπως αναφέρει ο Hix, «η θεσμοποίηση του κορπορατισμού στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής έχει παράσχει στα επιχειρηματικά συμφέροντα ένα δικαίωμα αρνησικυρίας επί νομοθεσιών τις οποίες ενδέχεται να μην ήταν σε θέση να μπλοκάρουν σε ένα κεντρώο- αριστερό Συμβούλιο της Ε.Ε. ή του ΕΚ»¹⁹⁸. Υπό αυτό το πρίσμα, τα εργατικά δικαιώματα δεν είναι στον ίδιο βαθμό ισχυρά στο

¹⁹¹ Simon Hix, *Το πολιτικό.. ό.π.*, σελ.282.

¹⁹² Στο ίδιο σελ.282.

¹⁹³ Κώστας Α. Λάβδας, *Συμφέροντα... ό.π.*, σελ.260

¹⁹⁴ Simon Hix, *Το πολιτικό.. ό.π.*, σελ.282

¹⁹⁵ Στο ίδιο. σελ.282.

¹⁹⁶ Στο ίδιο. σελ.283.

¹⁹⁷ Στέλλα Λαδή, *Ανάλυση... ό.π.*, σελ.103.

¹⁹⁸ Simon Hix, *Το πολιτικό.. ό.π.*, σελ.283.

ευρωπαϊκό επίπεδο σε σχέση με το εθνικό επίπεδο¹⁹⁹, καθώς παρατηρείται η υπεροχή επιχειρηματικών ομάδων όπως η UNICE τουλάχιστον σε ότι αφορά τους διαθέσιμους πόρους.

2.3.4: ΑΠΟΤΙΜΙΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΗΣ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΕ

Η παραπάνω ανάλυση έγινε προκειμένου να αναδειχτούν οι σημαντικότερες ομάδες συμφερόντων και τα λόμπι που δραστηριοποιούνται στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και για να αποσαφηνιστεί αν υπάρχει ένα σύστημα εκπροσώπησης που να ξεχωρίζει. Η BUSSINESS EUROPE/UNICE αναπτύχθηκε στο πλαίσιο έρευνας των επιχειρηματικών ομάδων, η COPA COGESCA στο πλαίσιο των αγροτικών ομάδων και η ETUC στο πλαίσιο των εργατικών συνδικάτων. Όπως αναπτύχθηκε και προηγουμένως, η UNICE καθίσταται ως μια ιδιαίτερη ισχυρή οργάνωση στην Ε.Ε. όπου τα μέλη της βρίσκονται σε πολύ συχνή επαφή με τους Ενωσιακούς θεσμούς και με αξιωματούχους της Ε.Ε. Από την άλλη πλευρά, σε ότι αφορά την περίπτωση της COPA COGESCA, οι μεταπτώσεις που παρουσιάζονται στην δυναμική και την ισχύ της, αναδεικνύουν πως το σύστημα εκπροσώπησης μπορεί να αλλάξει ανά πάσα στιγμή καθώς στο πολιτικό παιχνίδι είναι πιθανό να διεισδύσουν νέες ομάδες και να απορροφήσουν λίγη από την ισχύ αυτών που κυριαρχούν στην διαπραγμάτευση (όπως φάνηκε με την περίπτωση της CPE). Τέλος, η περίπτωση της ETUC, αναδεικνύει το γεγονός πως τα εργατικά συνδικάτα δεν έχουν την δυνατότητα ίσης αντισταθμιστικής δύναμης σε σχέση με τα επιχειρηματικά συμφέροντα τα οποία σε γενικές γραμμές καθίστανται άμεσοι εταίροι της Ε.Ε. έχοντας περισσότερους πόρους με αποτέλεσμα να μην συναντάται στην Ε.Ε. ένα αμιγώς πλουραλιστικό μοντέλο. Οι επιχειρηματικές ομάδες παίζουν καθοριστικό ρόλο στην διαδικασία λήψης αποφάσεων στις Βρυξέλλες μέσω της συνεργασίας τους με τα επίσημα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. (κατά κύριο λόγο την Επιτροπή) ενώ οργανισμοί που εκπροσωπούν διάχυτα συμφέροντα (όπως ομάδες καταναλωτών, περιβαλλοντικές ομάδες κλπ.) αν και παρουσιάζουν μια ικανοποιητική

¹⁹⁹ Στο ίδιο. σελ.284.

εκπροσώπηση, είναι αισθητά λιγότερες. Η αντισταθμιστική δύναμη και η ίση απόσταση ανάμεσα στις ομάδες που εκπροσωπούν αντίθετα συμφέροντα που είναι άλλωστε και βασικά χαρακτηριστικά του πλουραλισμού²⁰⁰, απουσιάζει από την Ε.Ε., και αυτό που σε γενικές γραμμές παρατηρείται είναι η άνιση κατανομή των συμφερόντων και η κυριαρχία των επιχειρηματικών οργανώσεων και των οργανώσεων αυτών που έχουν στην διάθεση τους περισσότερους πόρους φαινόμενο που έχει ως αποτέλεσμα την μείωση της νομιμοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η εκπροσώπηση συμφερόντων δεν είναι αμιγώς πλουραλιστική με την έννοια που αναπτύχθηκε από τους κλασικούς εκπρόσωπους του πλουραλισμού, καθώς παρατηρείται μια άνιση εκπροσώπηση των ομάδων με τις ισχυρότερες επιχειρηματικές ομάδες όπως η BUSINESS EUROPE, να έχουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο ως προς την διαπραγμάτευση με τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς και τον κοινωνικό διάλογο. Με άλλα λόγια, το μοντέλο του πρωτόγονου πλουραλισμού που αναπτύχθηκε παραπάνω, φαίνεται να αποτελεί μια εμπειρική αποτύπωση του νεοπλουραλισμού όπως αυτός αναλύθηκε στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας με το κύριο χαρακτηριστικό του γνώρισμα να εδράζεται στην άνιση κατανομή ισχύος των διαφόρων ομάδων που βρίσκονται σε συνδιαλλαγή με την εκτελεστική εξουσία και την υπεροχή των επιχειρηματικών συμφερόντων στο πολιτικό παιχνίδι σε σχέση με τις υπόλοιπες οργανώσεις που υστερούν σε οργάνωση ισχύ και επιρροή.

Συμπερασματικά, από την βιβλιογραφία είναι αδιαμφισβήτητο το ότι το ευρωπαϊκό σύστημα εκπροσώπησης συμφερόντων είναι εξαιρετικά εκτενές καθώς με την επέκταση της διαδικασίας χάραξης πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι ομάδες συμφερόντων αναγνωρίζουν πως η Ευρωπαϊκή δημόσια πολιτική είναι πλέον ένα βασικό χαρακτηριστικό του οργανωτικού τους περιβάλλοντος²⁰¹. Παρόλα αυτά η συζήτηση γύρω από το εάν είναι καλύτερο για τις ομάδες συμφερόντων να ασκούν πίεση στις κυβερνήσεις των κρατών μελών παρά στους Ευρωπαϊκούς θεσμούς είναι ακόμα ανοιχτή²⁰², καθώς πολλά εξαρτώνται από την φύση του ζητήματος²⁰³ που τίθεται σε διαπραγμάτευση. Είναι γεγονός πάντως πως οι περισσότερο προχωρημένοι λομπίστες ασκούν πίεση τόσο σε διακυβερνητικό όσο και σε υπερεθνικό επίπεδο και ο τελικός τους στόχος είναι η δημιουργία μιας κοινής αντίληψης για ένα πρόβλημα και

²⁰⁰ Στο ίδιο. σελ.271.

²⁰¹ Sonia Mazey, *The logic... ό.π.*, σελ.207.

²⁰² Στο ίδιο σελ.211.

²⁰³ Στο ίδιο σελ.211.

μια κοινή αντίληψη για την λύση του σε όλα τα επίπεδα του πολιτικού συστήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁰⁴. Το σύστημα της εκπροσώπησης συμφερόντων σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι αρκετά σύνθετο αλλά και πυκνό²⁰⁵. Πάντως, η διεύρυνση της συμμετοχικής βάσης της Ε.Ε. και η διασφάλιση του γεγονότος πως η διαμόρφωση της πολιτικής καθώς και η λήψη των αποφάσεων δεν είναι μια διαδικασία που ελέγχεται αποκλειστικά και μόνο από τους πολιτικούς και τους υπαλλήλους²⁰⁶, αλλά αντίθετα χαίρει της συναίνεσης των ομάδων συμφερόντων είναι οπωσδήποτε ένα φαινόμενο που αναδεικνύει την συναίνεση και την συνεργασία κυβερνόντων και κυβερνωμένων έστω και αν τα ισχυρότερα οργανωμένα συμφέροντα σχεδόν μονοπωλούν την διαδικασία διαπραγμάτευσης και τον κοινωνικό διάλογο. Επίσης, η συνεργασία που πραγματοποιείται ανάμεσα στις ομάδες και στην Ένωση αποδεικνύεται από την παροχή των ομάδων προς τις αρχές της Ε.Ε. πληροφοριών και απόψεων οι οποίες συμβάλλουν στην βελτίωση τόσο της ποιότητας όσο και της αποτελεσματικότητας των πολιτικών και των αποφάσεων τους²⁰⁷.

Όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω ο ρόλος των ομάδων συμφερόντων στα δημοκρατικά συστήματα διακυβέρνησης είναι αρκετά σημαντικός καθώς συμβάλλει στην ενδυνάμωση της δημοκρατικής νομιμοποίησης της εξουσίας και στην συνεργασία της εκτελεστικής εξουσίας και των πολιτών. Σε ότι αφορά το ενωσιακό φαινόμενο, όπως συμβαίνει και στο εθνικό επίπεδο των δημοκρατικών και φιλελεύθερων κρατών, οι διάφορες ομάδες που δραστηριοποιούνται στο ενδιάμεσο χώρο μεταξύ κράτους και αγοράς, πάντα θα έχουν την δυνατότητα διαλόγου και συνεργασίας με την εκτελεστική εξουσία, (στην περίπτωση της Ένωσης με την Επιτροπή), διότι οι ομάδες πίεσης παρέχουν την δυνατότητα ουσιαστικής πολιτικής συμμετοχής στα μέλη τους, ενώ παράλληλα διευρύνουν την φιλελεύθερη αντίληψη περί αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης²⁰⁸. Άλλωστε αξίζει να αναφερθεί πως οι διάφορες ομάδες πίεσης καθίστανται ως η μοναδική δυνατότητα αντιπολίτευσης απέναντι σε διάφορες αποφάσεις οι οποίες υιοθετούνται με την συναίνεση όλων των πολιτικών κομμάτων²⁰⁹. Βέβαια παρόλα αυτά οι ομάδες συμφερόντων είναι δύσκολο να γίνουν απολύτως ισότιμοι συνομιλητές στην διαδικασία λήψεως των αποφάσεων και της χάραξης των

²⁰⁴ Στο ίδιο σελ.211.

²⁰⁵ Simon Hix, *το πολιτικό... ό.π.*, σελ.301.

²⁰⁶ Nugent, *Πολιτική... ό.π.*, σελ.361.

²⁰⁷ Στο ίδιο σελ.361.

²⁰⁸ Αντώνης Καρβούνης, *Σύγχρονες Μορφές.....ο.π.*σελ.206.

²⁰⁹ Στο ίδιο σελ.206.

δημοσίων πολιτικών ή ακόμα και να αποκτήσουν την σημασία των πολιτικών κομμάτων στην διακυβέρνηση. Ο Hix αναφέρει χαρακτηριστικά πως ²¹⁰«όπως και στο εθνικό επίπεδο της Ευρώπης – όπου για δεκαετίες η πτωτική τάση των κομμάτων και η ανοδική των ομάδων συμφερόντων είχε προβλεφθεί, αλλά δεν είχε πάρει ποτέ απτή μορφή-, οι ομάδες συμφερόντων είναι μάλλον απίθανο να γίνουν ποτέ κάτι παραπάνω από γράσο στην μηχανή της χάραξης πολιτικής – αν και απαραίτητο.» Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τον Nugent, η σημασία τους είναι αναμφισβήτητη²¹¹, καθώς «οι εν λόγω ομάδες διαδραματίζουν καίριο ρόλο στην κυκλοφορία σημαντικών πληροφοριών από και προς τις αρχές της Ε.Ε. και ασκούν αξιόλογη επιρροή στις διαδικασίες διαμόρφωσης πολιτικής και λήψης αποφάσεων, από την ανάληψη της σχετικής πρωτοβουλίας μέχρι την εφαρμογή της απόφασης²¹².

²¹⁰ Simon Hix, *Το πολιτικό...ό.π.*, σελ.303.

²¹¹ Nugent, *Πολιτική... ό.π.*, σελ.361.

²¹² Στο ίδιο σελ.361.

2.4: Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΜΕ ΤΑ ΘΕΣΜΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η σχέση ανάμεσα στην ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών και στην επίσημη διοίκηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν είναι ιδιαίτερα εύκολο να διασαφηνιστεί και να εξηγηθεί, λόγω της ιδιαίτερης φύσης της Ένωσης. Θυμίζουμε πως η Ένωση ως ένα *sui generis* φαινόμενο έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ως προς την άσκηση της εξουσίας καθώς η κλασική τριμελής διάκριση των εξουσιών (νομοθετική, δικαστική, εκτελεστική) απουσιάζει από το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, ενώ η θέσπιση κανόνων και αρμοδιοτήτων γίνεται με έναν ξεχωριστό τρόπο με την βοήθεια των θεσμών. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως, ²¹³ «η Ευρωπαϊκή Ένωση κατά πάσα πιθανότητα διαθέτει το πλέον τυποποιημένο και σύνθετο σύνολο κανόνων για την λήψη αποφάσεων από οποιοδήποτε άλλο σύστημα στο κόσμο», πράγμα που εξηγεί το γιατί οι θεσμοί της Ένωσης έχουν αναλάβει εξολοκλήρου την διακυβέρνηση της Ε.Ε. Καθώς η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση έχει παράγει ένα νέο και εξαιρετικά σύνθετο πολιτικό σύστημα το οποίο κατά κανόνα είναι σε μεγάλο βαθμό αποκεντρωμένο καθώς και εξατομικευμένο, ενώ στηρίζεται σε υπο- οργανισμούς όπως επίσης και στην προαιρετική δέσμευση των κρατών-μελών και των πολιτών τους²¹⁴. Μέσα σε αυτό το σύνθετο πολιτικό σύστημα νέας μορφής, η κοινωνία πολιτών με κύριους εκπροσώπους τις ομάδες συμφερόντων και τις ΜΚΟ σε μικρότερο βαθμό, παίζουν το δικό τους ξεχωριστό ρόλο στην ευρωπαϊκή διακυβέρνηση καθώς η στενή σχέση που έχει με μερικά από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, την βοηθά να βρει πολλές νέες μορφές δράσης αλλά και εκπροσώπησης.

Όσο αναφορά τους θεσμούς της Ένωσης, οι θεσμοί που δεν έχουν άμεση σχέση με την ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών όπως το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο Υπουργών²¹⁵, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, το Ελεγκτικό Συνέδριο κλπ., δεν θα ληφθούν

²¹³ Simon Hix, *Το πολιτικό ο.π.*, σελ.4.

²¹⁴ Στο ίδιο σελ.7.

²¹⁵ Όπως αναφέρει ο Nugent, καθώς οι συνεδριάσεις του Συμβουλίου, πραγματοποιούνται κυρίως κεκλεισμένων των θυρών και κυρίως διότι κανένα από τα 2 όργανα δεν επιθυμεί να αποτελεί εντατικό στόχο των ομάδων συμφερόντων, ελάχιστοι άμεσοι διάλογοι επικοινωνίας υπάρχουν και αυτοί περιορίζονται μόνο στις πιο ισχυρές ομάδες συμφερόντων, ενώ μια ομάδα μόνο έμμεσα ελπίζει πως

υπόψη Αντίθετα, θα εξεταστεί αναλυτικά η σχέση της κοινωνίας των πολιτών με τα θεσμικά όργανα με τα οποία βρίσκεται σε διαρκή διάλογο και σε αλληλεξάρτηση.

2.4.1:ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Αν και συχνά η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσιάζεται ως η δημόσια διοίκηση της Ε.Ε., στην πραγματικότητα από την μια πλευρά είναι κάτι περισσότερο από δημόσια διοίκηση (καθώς οι συνθήκες και η πολιτική πρακτική της έχουν αναθέσει πολύ μεγαλύτερες εξουσίες καθώς και διαμόρφωση πολιτικής και λήψεις αποφάσεων από ότι έχουν οι εθνικές δημόσιες διοικήσεις), από την άλλη πλευρά είναι κάτι λιγότερο από δημόσια διοίκηση (καθώς ο ρόλος της στην υλοποίηση των πολιτικών περιορίζεται σε μεγάλο βαθμό λόγω των εκτεταμένων διοικητικών αρμοδιοτήτων που εξακολουθούν να έχουν τα κράτη μέλη για θέματα της Ένωσης²¹⁶). Σε κάθε περίπτωση, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (η οποία ονομάζεται και Κομισιόν κατά έναν περισσότερο δημοσιογραφικό όρο) ²¹⁷«σχεδιάστηκε ως το κατεξοχήν όργανο εκπροσώπησης του ενωσιακού συμφέροντος» και²¹⁸«απαρτίζεται από 28 μέλη (Επίτροπους), οι οποίοι προτείνονται από την κυβέρνηση κάθε κράτους μέλους και ορίζονται, για περίοδο πέντε ετών από το συμβούλιο που αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία, και σε συμφωνία με τον ορισθέντα πρόεδρο». Η Επιτροπή η οποία αποτελεί άλλωστε και την κινητήρια δύναμη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, θα λέγαμε πως παίζει έναν αντιπροσωπευτικό ρόλο καθώς έχει την δυνατότητα να εξασφαλίζει την εκπροσώπηση της Ε.Ε. σε τρίτα κράτη και σε πολλούς διαφορετικούς οργανισμούς²¹⁹ ενώ οι αρμοδιότητες της ποικίλλουν από ελεγκτικές διοικητικές και

μπορεί να δημιουργήσει επαφές και ίσως να ασκήσει πιέσεις στα δυο αυτά όργανα(Nugent, *Πολιτική...* ό.π., σελ.353-354.)

²¹⁶ Nugent, *Πολιτική...* ό.π., σελ. 165

²¹⁷ Δονάτος Ι. Παπαγιάννης, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 5^η έκδοση*, Νομική Βιβλιοθήκη (2016), σελ.209.

²¹⁸ Μούσης, Νίκος, *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο - Οικονομία - Πολιτικές*, 15η έκδοση, εκδ. Παπαζήση. (2015) σελ.44.

²¹⁹ Στο ίδιο σελ.47

εκτελεστικές, μέχρι νομοθετικές²²⁰. Όσο αναφορά την σχέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τις ΜΚΟ καθώς και τις ομάδες συμφερόντων, θα λέγαμε πως τα τελευταία χρόνια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναπτύξει σε μεγάλο βαθμό την πολιτική της για τις οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών μέσω της δημιουργίας της «Λευκής βίβλου για την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση»²²¹. Αξίζει να αναφερθεί το γεγονός πως η Επιτροπή αποτελεί τον κυριότερο στόχο των περισσότερων ομάδων συμφερόντων καθώς είναι εύκολα προσπελάσιμη και από τη σχέση μεταξύ της Επιτροπής και των ομάδων συμφερόντων μπορούν να προκύψουν πάρα πολλά πλεονεκτήματα²²². Πιο συγκεκριμένα, οι ομάδες συμφερόντων γνωστοποιούν τις απόψεις τους στην Επιτροπή με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Είτε μέσω του εκτεταμένου συστήματος συμβουλευτικών επιτροπών το οποίο αναπτύσσεται γύρω από την Επιτροπή και υπάρχει πρωτίστως για την παροχή δυνατοτήτων των ομάδων συμφερόντων να γνωστοποιούν τις απόψεις τους²²³, είτε μέσω της υποβολής πλήθους γραπτών ανακοινώσεων υπό μορφή πληροφοριών η ενημέρωσης από τις ομάδες συμφερόντων προς την Επιτροπή²²⁴, είτε μέσω της πρόσκλησης εκπροσώπων της Επιτροπής από μεγάλες ευρωομάδες ώστε να παραστούν σε μερικές από τις συνεδριάσεις των ομάδων εργασίας και των επιτροπών τους²²⁵ κλπ. Πέρα από τα παραπάνω, ενδεικτικό της στενής σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στην Επιτροπή και τις ομάδες συμφερόντων αποτελεί η μετάβαση των εκπρόσωπων της Επιτροπής στα κράτη μέλη για να συναντηθούν με τις διάφορες ομάδες και να παραστούν επίσης σε διάφορα σεμινάρια ή συνέδρια, στα οποία εκπροσωπούνται οι ομάδες συμφερόντων²²⁶, ενώ τέλος συχνό φαινόμενο αποτελούν οι συναντήσεις καθώς και οι τηλεφωνικές συνομιλίες μεταξύ τους²²⁷.

Αν και όπως αποδεικνύεται από τα παραπάνω η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δίνει αρκετά μεγάλη σημασία στα αιτήματα ομάδων συμφερόντων, είναι γεγονός πως η φύση της επικοινωνίας μεταξύ τους ποικίλλει ανάλογα με διαφορετικούς παράγοντες, καθώς μια σχετικά μικρή ομάδα συμφερόντων δεν χρειάζεται συστηματική επαφή με την Επιτροπή για την προώθηση των αιτημάτων της, ενώ από την άλλη πλευρά μια

²²⁰ Δονάτος Ι Παπαγιάννης, *Ευρωπαϊκό... ό.π.*, σελ.214-215.

²²¹ Α. Φερόνας, *«Κοινωνία των πολιτών... ό.π.*, σελ.52.

²²² Nugent, *πολιτική... ό.π.*, σελ. 355.

²²³ Στο ίδιο σελ.356

²²⁴ Στο ίδιο σελ.356.

²²⁵ Στο ίδιο σελ.356.

²²⁶ Στο ίδιο σελ.356.

²²⁷ Στο ίδιο σελ.356.

περισσότερο δραστήρια ομάδα είναι πιθανόν να χρειάζεται συχνή επαφή με στελέχη της Επιτροπής σε πολλά επίπεδα²²⁸.

Σύμφωνα με την Επιτροπή²²⁹, ο ρόλος της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών στις σημερινές δημοκρατίες, συνδέεται με το δικαίωμα των πολιτών να προβαίνουν στην συγκρότηση ενώσεων καθώς η συμμετοχή σε ενώσεις αποτελεί για τους πολίτες έναν άλλον τρόπο για ενεργό συμμετοχή πέρα από τους παραδοσιακούς τρόπους εκπροσώπησης των πολιτών (δηλαδή την διενέργεια εκλογών ή την συμμετοχή πολιτών σε οργανώσεις πολιτικών κομμάτων). Τα τελευταία χρόνια η Επιτροπή έχει ενισχύσει σημαντικά τον ρόλο διάφορων θεσμοθετημένων συμβουλευτικών οργάνων (Business Europe, EΟΚΕ, ETUC, Επιτροπή Περιφερειών κλπ.) ενώ επίσης προέβη στην ενίσχυση της ευρύτερης κοινωνίας των πολιτών στο Διαδίκτυο²³⁰. Ενδεικτικά παραδείγματα μερικών πρωτοβουλιών της Επιτροπής αποτελούν η υπηρεσία Europe Direct, η υπηρεσία προσανατολισμού για τους πολίτες (citizens signpost service)²³¹ ενώ όσο αναφορά την ενίσχυση της διαδικτυακής κοινωνίας των πολιτών, οι ιστοσελίδες «Διάλογος με τους πολίτες», «Διάλογος με τις επιχειρήσεις», ο ιστοχώρος «η φωνή σας στην Ευρώπη» όπως επίσης και η βάση δεδομένων «consultation, the European Commission and Civil Society» είναι ορισμένες από τις ιστοσελίδες οι οποίες αποδεικνύουν την ενίσχυση αυτή.²³²

Πέρα από τα παραπάνω, η Επιτροπή έχει αναλάβει μια σειρά πολλών πρωτοβουλιών που έχουν ως στόχο την βελτίωση της συνεργασίας της με τις ΜΚΟ ενώ ο κύριος στόχος είναι η βοήθεια του έργου των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων και η οικονομική ενίσχυση των πρωτοβουλιών τους με την παράλληλη διαφύλαξη της ανεξαρτησίας τους²³³. Επίσης ενθαρρυντικό είναι το γεγονός πως η Ε.Ε. πολλές φορές συγχρηματοδοτεί τις ενέργειες και τις δράσεις των ΜΚΟ στο εντυπωσιακό ποσοστό του 50%²³⁴.

²²⁸ Στο ίδιο σελ.357.

²²⁹ Α.Φέρωνας, «Κοινωνία των πολιτών... ό.π. , σελ. 52.

²³⁰ Στο ίδιο σελ.53.

²³¹ Στο ίδιο σελ.53.

²³² Στο ίδιο σελ.53.

²³³ Παντελής Σκλιός, Αστέρης Χουλιάρης, *Η διπλωματία... ό.π.* σελ.152-153.

²³⁴ Στο ίδιο σελ. 153.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως πράγματι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναδειχθεί σε «κύριο Κοινοτικό δρώντα» σε σχέση με τα Ευρωπαϊκά Συμφέροντα²³⁵, ενώ οι ιδιαίτερες σχέσεις μεταξύ Επιτροπής και συμφερόντων εμφανίζονται σήμερα ως περισσότερο ενισχυμένες αλλά και διαφορετικά προσανατολισμένες²³⁶.

Ο διαφορετικός προσανατολισμός, έγκειται στο ότι η κυρίαρχη εικόνα στην Ένωση είναι σύνθετη και πολυεπίπεδη²³⁷. Καθώς δεν υφίσταται ένα ομοιογενές σύστημα εκπροσώπησης συμφερόντων στην Ένωση, οι σχέσεις Επιτροπής και συμφερόντων ειδικά σε ότι αφορά το πλαίσιο του κοινωνικού διαλόγου, χαρακτηρίζονται ως κορπορατιστικές διότι παρατηρείται μια συνέχεια της Επιτροπής στις προσπάθειες της προκειμένου να συγκροτηθεί ένα κορπορατιστικό σχήμα εκπροσώπησης, με πολλές παραλλαγές²³⁸, με κεντρικό στοιχείο την έννοια του κοινωνικού διαλόγου, ο οποίος, «αφορά την συμμετοχή κοινωνικών δρώντων, από την δεκαετία του 1990, στις διαδικασίες αναζήτησης κοινών θέσεων για σειρά ζητημάτων της κοινωνικής και της οικονομικής πολιτικής»²³⁹. Στο επίπεδο της Επιτροπής, ο κοινωνικός διάλογος εφαρμόζεται από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, καθώς οι κορυφαίες ευρωπαϊκές οργανώσεις (UNICE, ETUC, CEEP) βρίσκονταν σε διαρκές επίπεδο συνδιαλλαγής στο πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής²⁴⁰. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως κανένα άλλο σύστημα γραφειοκρατίας δεν χρειάζεται τις ομάδες πίεσης όσο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή²⁴¹. Η αλληλεπίδραση ανάμεσα στην Επιτροπή και τις ομάδες πίεσης νομιμοποιεί την πολιτική και τις πρακτικές της ενώ δεν αρκείται στην εκπροσώπηση των ισχυρότερων ομάδων (COPA, UNICE), αντιθέτως χρειάζεται περαιτέρω ομάδες πίεσης ως συμβούλους και συνεργάτες στην χάραξη της πολιτικής με τα επιθυμητά χαρακτηριστικά τους να είναι η δυνατότητα συμβολής στην ευρωπαϊκή ενοποίηση, η αντιπροσωπευτικότητα και η υπεύθυνη τεκμηρίωση²⁴². Εντούτοις, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως πολλές φορές παρατηρείται ο αποκλεισμός οργανώσεων που δεν έχουν επαρκή αντιπροσωπευτικότητα και ισχύ, οπότε αν και όπως αναφέρει ο Μαυρογορδάτος ο στόχος της Επιτροπής είναι η διεύρυνση της δημοκρατίας της

²³⁵ Κώστας Α. Λάβδας, *Συμφέροντα και Πολιτική – Οργάνωση συμφερόντων και πρότυπα διακυβέρνησης*, Εκδόσεις Παπαζήση (2004), σελ.261.

²³⁶ Στο ίδιο σελ.261.

²³⁷ Στο ίδιο σελ.265.

²³⁸ Στο ίδιο σελ.265.

²³⁹ Στο ίδιο σελ.123.

²⁴⁰ Στο ίδιο σελ.123.

²⁴¹ Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *Ομάδες πίεσης.... ο.π.*, σελ.266.

²⁴² Στο ίδιο σελ.266.

Ένωσης, και η κάλυψη του Ευρωπαϊκού δημοκρατικού ελλείματος²⁴³, απαιτείται ακόμα μεγαλύτερη και συνεχής προσπάθεια για την ουσιαστική πραγμάτωση αυτού του στόχου.

2.4.2: ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΜΕ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο καθίσταται ως το άμεσο εκλογικό σώμα της Ε.Ε. με αρμοδιότητες κυρίως νομοθετικές εποπτικές αλλά και δημοσιονομικές²⁴⁴. Ο Νίκος Μούσης αναφέρει χαρακτηριστικά πως²⁴⁵ «*χάρη στην άμεση εκλογή του από τους λαούς της Ένωσης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είναι το μόνο πραγματικά πολυεθνικό κοινοβούλιο στον κόσμο και παίζει έναν ολοένα σημαντικότερο ρόλο στην ευρωπαϊκή οικοδόμηση*» ενώ είναι το κατεξοχήν θεσμικό όργανο το οποίο παίζει τον σημαντικότερο ρόλο στην προσπάθεια εκδημοκρατισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όσο αφορά τις αρμοδιότητες του²⁴⁶, «*το ΕΚ ασκεί από κοινού με το συμβούλιο, νομοθετικά και δημοσιονομικά καθήκοντα, ασκεί καθήκοντα πολιτικού ελέγχου και συμβουλευτικά καθήκοντα υπό τους όρους που προβλέπονται στις συνθήκες*». Πέρα από αυτό, όσο αφορά τις νομοθετικές του αρμοδιότητες, το ΕΚ εγκρίνει νομοθετικές πράξεις της Ε.Ε. ενώ αποφασίζει επίσης για διεθνείς συμφωνίες καθώς και θέματα διεύρυνσης²⁴⁷. Όσο αφορά τις εποπτικές του αρμοδιότητες, η κυριότερη αρμοδιότητα του έγκειται στην έγκριση νομοθετικών πράξεων της Ε.Ε. με βάση τις

²⁴³ Στο ίδιο σελ.266,

²⁴⁴ https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-parliament_el

²⁴⁵ Μούσης, Νίκος, *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο...* ό.π. σελ.44.

²⁴⁶ Παναγιώτης Ι.Κανελλόπουλος, το θεσμικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο: « *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*», εκδόσεις Σάκκουλα, 5η έκδοση (2010) σελ.138.

²⁴⁷ https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-parliament_el

προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ενώ η κυριότερη εποπτική του αρμοδιότητα είναι η άσκηση δημοκρατικού ελέγχου σε όλα τα όργανα της Ένωσης²⁴⁸.

Η σχέση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με την κοινωνία των πολιτών χαρακτηρίζεται στενή καθώς από την μια πλευρά, η επικοινωνία μεταξύ αυτού και των πολιτών είναι ιδιαίτερα εύκολη, (καθώς οι πολίτες μπορούν να ζητήσουν την παρέμβαση του κοινοβουλίου για οποιοδήποτε θέμα εμπίπτει στην αρμοδιότητα της Ε.Ε.²⁴⁹) ενώ από την άλλη, κάτι παρόμοιο δείχνει να συμβαίνει με την επικοινωνία του ΕΚ και των ομάδων συμφερόντων καθώς ο ιδιαίτερα αυξανόμενος αριθμός των ομάδων συμφερόντων αποδεικνύει πως το ενδιαφέρον των ομάδων είναι ευθέως ανάλογο με την ανάπτυξη τόσο του ρόλου όσο και της επιρροής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου²⁵⁰. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως ανέκαθεν το κοινοβούλιο αποτελούσε πεδίο δράσης τόσο των οργανώσεων όσο και των lobbies πράγμα σύμφωνα με τον Κώστα Λάβδα, «είναι απόρροια μάλλον της γενικής εικόνας που παρουσιάζουν τα νομοθετικά σώματα των πολυαρχικών πολιτικών συστημάτων στη σχέση τους με τις ομάδες συμφερόντων²⁵¹. Οι εξελίξεις που παρατηρήθηκαν στην σύνθεση και τις αρμοδιότητες του Κοινοβουλίου, ώθησαν τους διάφορους τύπους συμφερόντων να στρέψουν τις δραστηριότητές τους σε αυτό²⁵². Το ΕΚ αναβαθμίστηκε ως πόλος έλξης των ομάδων συμφερόντων, εξαιτίας της άμεσης εκλογής του από τους Ευρωπαίους πολίτες (καθώς με αυτόν τον τρόπο αναδείχτηκε ως ένας σύνδεσμος ανάμεσα στην Ένωση και στους πολίτες συνεπώς και στις οργανώσεις των ομάδων συμφερόντων)²⁵³ Πέρα από αυτό, το ΕΚ αναβαθμίστηκε στις προτιμήσεις των ομάδων συμφερόντων, λόγω των αλλαγών στην διαδικασία λήψης αποφάσεων και την υιοθέτηση της διαδικασίας συναπόφασης καθώς χάρη σε αυτήν την διαδικασία, η θέση του ΕΚ και οι δυνατότητες παρέμβασης του αυξήθηκαν σε σημαντικό βαθμό²⁵⁴. Ακριβώς για αυτόν τον λόγο, τα λόμπι και οι οργανώσεις συμφερόντων εκμεταλλεύτηκαν τις νέες διαδικασίες οι οποίες προσέφεραν εκτεταμένες ευκαιρίες για lobbying και άσκηση πίεσης προς το ΕΚ.²⁵⁵ Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ETUC, η οποία έχει βρει πολλές φορές υποστήριξη από το

²⁴⁸ Το ίδιο.

²⁴⁹ Το ίδιο.

²⁵⁰ Nugent, N. *Πολιτική....., ό.π.* σελ.351.

²⁵¹ Κώστας Α. Λάβδας, *Συμφέροντα και Πολιτική – Οργάνωση συμφερόντων και πρότυπα διακυβέρνησης*, Εκδόσεις Παπαζήση (2004), σελ.261.

²⁵² Στο ίδιο σελ.261.

²⁵³ Στο ίδιο σελ.262.

²⁵⁴ Στο ίδιο σελ.262.

²⁵⁵ Στο ίδιο σελ.262.

Κοινοβούλιο ως προς την προσπάθεια της να στηρίξει και να ισχυροποιήσει την διαδικασία του κοινωνικού διαλόγου²⁵⁶.

Πλέον, στην σημερινή εποχή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει πρόσβαση σε ένα τεράστιο φάσμα αρμοδιοτήτων τις οποίες οι ομάδες συμφερόντων θα επιθυμούσαν να ασκεί κατά τρόπο επωφελή προς εκείνες²⁵⁷. Είναι αλήθεια πως το ΕΚ έχει στην διάθεση του πολλά χρήσιμα εργαλεία τα οποία συνεισφέρουν στην παραγωγή νομοθεσίας της Ε.Ε. ενώ παρέχουν την δυνατότητα στις ομάδες συμφερόντων να χρησιμοποιούν τους βουλευτές του κοινοβουλίου για να επιδράσουν έτσι στο νομοθετικό περιβάλλον²⁵⁸. Ο Nugent αναφέρει πως «στα εργαλεία αυτά περιλαμβάνονται η εκπόνηση εκθέσεων πρωτοβουλίας, οι οποίες μπορούν να προετοιμάσουν το έδαφος για την υποβολή προτάσεων από την Επιτροπή· η εξουσία διατύπωσης επίσημου αιτήματος προς την Επιτροπή να υποβάλει νομοθετικές πράξεις· και η πρόσβαση σε διάφορα φόρουμ -όπως συνεδριάσεις πολιτικών ομάδων και επιτροπών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου- στα οποία συζητούνται και ανταλλάσσονται ιδέες σχετικά με νομοθεσία τόσο σε τυπικές συνόδους όσο και στο περιθώριο των συνεδριάσεων»²⁵⁹

Οι ομάδες συμφερόντων γνωστοποιούν τις απόψεις τους στο ΕΚ είτε σε βουλευτές ή σε εισηγητές και μέλη επιτροπών που έχουν άμεση ενασχόληση με την συναφή νομοθεσία²⁶⁰ ενώ «η σχετική απουσία πειθαρχίας στις πολιτικές ομάδες του ΕΚ αυξάνει τις πιθανότητες άσκησης μέσω πειθούς σε μεμονωμένους βουλευτές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου»²⁶¹. Επίσης ένα ακόμη στοιχείο που δείχνει την έντονη διάδραση και την αλληλεπίδραση που υφίσταται ανάμεσα στις ομάδες συμφερόντων και το ΕΚ, αποτελεί η προσέγγιση των βουλευτών του ΕΚ καθώς και άλλων υπαλλήλων οι οποίοι ασχολούνται με την εκπόνηση εκθέσεων για τις επιτροπές του ΕΚ, προς τους εκπρόσωπους των ομάδων συμφερόντων²⁶². Αυτό το φαινόμενο μπορεί να συμβεί για πολλούς λόγους είτε επειδή οι εκπρόσωποι του ΕΚ επιθυμούν να αξιοποιήσουν τόσο τις γνώσεις όσο και την εμπειρογνωμοσύνη των ομάδων συμφερόντων²⁶³, είτε επειδή

²⁵⁶ Στο ίδιο σελ.262.

²⁵⁷ Nugent, *Πολιτική... ό.π.*, σελ.357.

²⁵⁸ Το ίδιο σελ.357.

²⁵⁹ Στο ίδιο σελ.357-358.

²⁶⁰ Στο ίδιο σελ.358.

²⁶¹ Στο ίδιο σελ.358.

²⁶² Στο ίδιο σελ.358.

²⁶³ Στο ίδιο σελ.358.

«η μελλοντική πορεία των εκθέσεων ενδέχεται να διευκολυνθεί εάν δεν προσκρούσουν στην σκληρή αντίδραση των ομάδων συμφερόντων»²⁶⁴.

Από τις παραπάνω διαπιστώσεις φαίνεται πως οι ομάδες συμφερόντων έχουν καλό διάλογο επικοινωνίας με δυο από τους βασικότερους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Επιτροπή, ΕΚ) και η συνεργασία μεταξύ τους χαρακτηρίζεται στενή. Πέρα από τα παραπάνω, βέβαια είναι εύλογο πως η καταλληλότητα και η αποτελεσματικότητα των στόχων της προώθησης των συμφερόντων εξαρτάται από τις κάθε είδους διαφορετικές περιστάσεις²⁶⁵. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τον Nugent οι παράγοντες οι οποίοι καθορίζουν τον βαθμό επιρροής των ομάδων συμφερόντων στην ΕΕ είναι οι πηγές πληροφορίας εμπειρίας και εξειδίκευσης που έχει η κάθε ομάδα καθώς και η επάρκεια πόρων που διαθέτει²⁶⁶. Πέρα από τα παραπάνω, η πολιτικοοικονομική επιρροή των ομάδων καθώς και η συνεκτικότητα την οποία τυχόν διαθέτουν είναι δυο από τους σημαντικότερους παράγοντες που καθορίζουν τον βαθμό επιρροής των ομάδων συμφερόντων προς την Ένωση²⁶⁷. Πάντως, το ΕΚ εξακολουθεί να παραμένει ως δεύτερη επιλογή σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η οποία αποτελεί τον κατεξοχήν στόχο των οργανώσεων και των ομάδων συμφερόντων²⁶⁸, όπως αναλύθηκε και παραπάνω.

²⁶⁴ Στο ίδιο σελ.358.

²⁶⁵ Στο ίδιο σελ.358.

²⁶⁶ Στο ίδιο σελ.359.

²⁶⁷ Στο ίδιο σελ.359-360.

²⁶⁸ Κώστας Α. Λάβδας, *Συμφέροντα.. ό.π.* , σελ.261.

2.4.3: Η ΞΕΧΩΡΙΣΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΟΚΕ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΙΜΙΣΗ

Εάν θέλουμε να αναδείξουμε με ορθό τρόπο την δράση της κοινωνίας των πολιτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλουμε να κάνουμε μια ξεχωριστή ανάλυση που να αφορά την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή η οποία είναι ένα επικουρικό και συμβουλευτικό όργανο σε ενωσιακό επίπεδο. Αποτελεί το βασικό όργανο ανάδειξης της κοινωνίας των πολιτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς βρίσκεται σε συνεχή διάλογο με τις ομάδες συμφερόντων στο επίπεδο της Ένωσης, ενώ είναι ένας από τους πιο αξιολογούμενους θεσμούς της Ένωσης²⁶⁹, διότι μέσα από μια διαδικασία εκσυγχρονισμού και μεταρρυθμίσεων έχει αναπτύξει μια αξιοσημείωτη αξία προς τα λάμπου, ενώ από την δική τους οπτική, αντιπροσωπεύει μια πολύτιμη πηγή πληροφοριών και ένα επιπρόσθετο φορέα επιρροής²⁷⁰.

Παρακάτω, αφού στην αρχή παρουσιαστεί μια μικρή ιστορική αναδρομή της έννοιας, στην συνέχεια θα επιχειρηθεί η ανάλυση της λειτουργίας της, ο τρόπος με τον οποίο βρίσκεται σε αλληλεξάρτηση με την ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών και τέλος θα εξεταστεί το κατά πόσον ο ρόλος της είναι ουσιαστικός και το αν και πόσο τελικά βοηθάει τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών να εκφραστούν σε ενωσιακό επίπεδο.

Σε ότι αφορά μια μικρή ιστορική αναδρομή του όρου μπορούμε να πούμε πως την περίοδο των διαπραγματεύσεων οι οποίες οδήγησαν στην υπογραφή της Συνθήκης της Ρώμης, αποφασίστηκε επίσης η δημιουργία ενός νέου γνωμοδοτικού οργάνου το οποίο θα αποτελούνταν από εκπροσώπους διαφόρων κοινωνικοοικονομικών συμφερόντων²⁷¹ και επιπρόσθετα ο σκοπός του θα ήταν να αποτελεί τόσο έναν χώρο διαλόγου και μια θεσμική πλατφόρμα που θα επέτρεπε στους εκπροσώπους της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών να είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι στην διαδικασία λήψης των αποφάσεων της κοινότητας²⁷². Όλα τα κράτη μέλη (με εξαίρεση την Δυτική Γερμανία)

²⁶⁹ Στο ίδιο σελ.128.

²⁷⁰ Στο ίδιο σελ.128.

²⁷¹ Nugent, *Πολιτική... ό.π.*, σελ.327.

²⁷² David Coen, Jeremy Richardson, *Lobbying... ό.π.*, σελ.129.

διέθεταν ανάλογα όργανα στα εθνικά τους συστήματα ενώ ο κύριος λόγος ύπαρξης των οργάνων αυτών ήταν η παροχή ενός βήματος διαλόγου καθώς και η έκφραση απόψεων διάφορων ομάδων τομεακών συμφερόντων κατά τρόπο τέτοιο ώστε να υποκαθίσταται η λαϊκή βούληση όπως εκφράζεται μέσω του κοινοβουλίου²⁷³. Αυτός ήταν και ο κύριος λόγος δημιουργίας της ΕΟΚΕ η οποία διαμορφώθηκε σε αυτά τα πρότυπα και θα είχε ως κύριο στόχο τον διάλογο με εργοδοτικές οργανώσεις, ΜΚΟ καθώς και ομάδες συμφερόντων για την διευκόλυνση της αποδοχής των αιτημάτων τους από τα αρμόδια όργανα της Ένωσης.

Τα πρώτα 14 χρόνια της ύπαρξης της, η Κοινότητα αρκούσαν αυστηρά στο να παρέχει γνώμες πάνω σε διάφορες νομοθετικές προτάσεις οι οποίες σχεδιάζονταν από την Επιτροπή²⁷⁴. Όμως, από το 1972 και έπειτα χάρη στην ευρωπαϊκή σύνοδο κορυφής του Παρισιού, η ΕΟΚΕ απέκτησε το δικαίωμα να σχεδιάζει γνώμες με δική της πρωτοβουλία σε όλα τα θέματα τα οποία αφορούσαν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ένα δικαίωμα που αρχικά χρησιμοποιούσε με μεγάλη φειδώ, αλλά στην πορεία εξελίχθηκε σε ένα πολύ σημαντικό μέρος της δραστηριότητας της)²⁷⁵

Η συνθήκη της ΕΟΚ καθώς και η Συνθήκη ΕΚΑΕ, προέβλεψαν την συγκρότηση μιας κοινής οικονομικής και κοινωνικής επιτροπής (ΟΚΕ), η οποία προοριζόταν να έχει αμιγώς συμβουλευτικό ρόλο και να αποτελείται από εκπροσώπους οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας ενώ από το 2003 και έπειτα η ΟΚΕ μετονομάζεται σε Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ)²⁷⁶.

Η ΕΟΚΕ αποτελεί μια από τις πιο αρχικές μορφές εξευρωπαϊσμού της κοινωνίας των πολιτών σε διεθνές ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς η δημιουργία της προβλεπόταν από την συνθήκη της Ρώμης το 1958²⁷⁷, και με αυτόν τον τρόπο κατέστη εκπρόσωπος της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο²⁷⁸. Αξίζει επίσης να αναφερθεί πως τόσο η συνθήκη του Μάαστριχ(1992) έδωσε στην ΕΟΚΕ αξιοθαύμαστη αυτονομία, ενώ και η συνθήκη του Άμστερνταμ (1997), επέκτεινε την σφαίρα της

²⁷³ Nugent, Πολιτική... ό.π. σελ.327.

²⁷⁴ David Coen, Jeremy Richardson, *Lobbying... ο.π.*, σελ.129.

²⁷⁵ Στο ίδιο σελ.129.

²⁷⁶ Στο ίδιο σελ.327.

²⁷⁷ Α. Φερόνας, «Κοινωνία των πολιτών... », ό.π. σελ.54

²⁷⁸ Στο ίδιο σελ.56.

δραστηριότητας της και της έδωσε το δικαίωμα να διαβουλευέται με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο²⁷⁹.

Σήμερα, η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ), είναι συμβουλευτικό όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και απαρτίζεται από διάφορους εκπρόσωπους οργανώσεων εργοδοτών, εργαζομένων ή και από ομάδες συμφερόντων²⁸⁰. Λειτουργεί ως γέφυρα ανάμεσα στα όργανα της λήψης αποφάσεων της Ε.Ε. και στους πολίτες²⁸¹, ενώ είναι ο άμεσος εκπρόσωπος της κοινωνίας των πολιτών και όλων των οργανώσεων που βρίσκονται ανάμεσα στο κράτος και την αγορά, σε θεσμικό πλαίσιο στην Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς «αποτελείται από αντιπροσώπους των διάφορων συνιστωσών οικονομικής και κοινωνικής φύσεως της οργανωμένης κοινωνίας πολιτών, ιδίως των παραγωγών, των γεωργών, των μεταφορέων, των εργαζομένων και των εμπόρων, των βιοτεχνών, των ασκούντων ελευθέρια επαγγέλματα, των καταναλωτών και άλλων κατηγοριών γενικού συμφέροντος»²⁸². Όπως αναφέρει η Ευγενία Σαχπεκίδου, η ΕΟΚΕ τελικά πρόκειται «για ένα είδος συνέλευσης, στην οποία εκπροσωπούνται μέσω αντιπροσώπων φορείς όπως οι εργοδότες, οι εργαζόμενοι, καθώς και εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών, ομάδες που έχουν κάποιο ρόλο στον οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό κλπ. τομέα»²⁸³. Επίσης, η ΕΟΚΕ,²⁸⁴ «επιτρέπει στα θεσμικά όργανα της Ένωσης να εκτιμούν και να λαμβάνουν υπόψη τα συμφέροντα των επαγγελματιών και άλλων ενδιαφερομένων κύκλων κατά την εκπόνηση των κοινών πολιτικών». Αξίζει να αναφερθεί πως η Ελλάδα έχει και αυτή συμμετοχή στην ΕΟΚΕ με δωδεκαετή αντιπροσωπεία η οποία ανανεώνεται κάθε τέσσερα χρόνια²⁸⁵. Όσο αναφορά τον αριθμό των μελών της μπορούμε να πούμε πως αποτελείται από 344 μέλη, (η Γερμανία η Ιταλία η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο προτείνουν από 24, η Ρουμανία 15, η Κύπρος και το Λουξεμβούργο από 6, ενώ η Μάλτα από 5²⁸⁶, άρα καταλαβαίνουμε πως τα μέλη της είναι ανάλογα με την δυναμική του κάθε κράτους-μέλους πράγμα που έχει ως συνέπεια

²⁷⁹ David Coen, Jeremy Richardson, *Lobbying... ο.π.*, σελ.129.

²⁸⁰ https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-economic-social-committee_el

²⁸¹ Στο ίδιο

²⁸² Κωσταντίνος Α. Στεφάνου, Το θεσμικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο: *N.I. Μαραβέγιας, Μιχάλης Τσινισιζέλης, «Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση, οργάνωση και πολιτικές- 50 χρόνια»*, εκδόσεις Θεμέλιο, σελ.207.

²⁸³ Ευγενία Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, εκδόσεις Σάκκουλα, Β΄ Έκδοση, (2013), σελ.424.

²⁸⁴ Μούσης, Νίκος, *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο... ο.π.* σελ.59.

²⁸⁵ Κώστας Μαυροειδής, *Οργάνωση... ο.π.*, σελ.189.

²⁸⁶ Στο ίδιο σελ.59.

οι μεγάλες δυνάμεις της Ε.Ε. όπως η Γαλλία και η Γερμανία να έχουν περισσότερα μέλη ενώ αντίστοιχα χώρες όπως η Μάλτα ή η Κύπρος να έχουν αισθητά λιγότερα μέλη), και είναι το βασικό ευρωπαϊκό όργανο που έχει άμεσες σχέσεις με όλες τις επαγγελματικές και εργοδοτικές ενώσεις στην Ε.Ε. Δεν έχει το κύρος και την σημασία των βασικών θεσμών της Ε.Ε. (όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, το Συμβούλιο της Ε.Ε. κλπ.) αλλά είναι το βασικότερο θεσμικό όργανο που εξετάζει και επεξεργάζεται τα αιτήματα των οργανώσεων που ανήκουν στην «ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών». Όπως αναφέρει και ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος²⁸⁷ «σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 4 ΣΛΕΕ, η ΟΚΕ έχει ως αποστολή να επικουρεί το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή κατά την άσκηση των καθηκόντων τους», ενώ απαρτίζεται κυρίως από διάφορους αντιπροσώπους οργανώσεων εργοδοτών και άλλων φορέων της κοινωνίας πολιτών, κυρίως στον κοινωνικοοικονομικό επαγγελματικό και πολιτιστικό τομέα²⁸⁸. Λόγω του ιδιαίτερου ρόλου της, προωθεί την συμμετοχική δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή Ένωση ενώ καθοριστική είναι επίσης η συμβολή της στην ενίσχυση του ρόλου διάφορων οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών μέσω του διαλόγου με τις ομάδες αυτές στα κράτη μέλη καθώς και σε τρίτες χώρες²⁸⁹. Τα μέλη της διορίζονται για τέσσερα χρόνια από το Συμβούλιο το οποίο αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία βάσει καταλόγου ο οποίος κάθε φορά καταρτίζεται «σύμφωνα με τις προτάσεις που υποβάλλει κάθε κράτος-μέλος»²⁹⁰. Η στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην ΕΟΚΕ και σε έναν θεσμό με κύρος όπως το Συμβούλιο φανερώνει και την σημασία που δείχνει η Ένωση προς την ΕΟΚΕ και την λειτουργία της.

Η ΕΟΚΕ αποτελείται από 3 διαφορετικές ομάδες. Η πρώτη ομάδα αποτελείται από τους εργοδότες, (των οποίων λιγότερα από τα μισά μέλη προέρχονται από την βιομηχανία, ενώ τα υπόλοιπα από δημόσιες επιχειρήσεις, εμπορικές οργανώσεις, τράπεζες κλπ.) η δεύτερη από τους εργαζόμενους (η μεγάλη πλειονότητα των οποίων είναι μέλη συνδικαλιστικών δηλώσεων), ενώ η τρίτη ομάδα από άλλα συμφέροντα και

²⁸⁷ Παναγιώτης Ι. Κανελλόπουλος, το θεσμικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο: *Το δίκαιο... ό.π.* σελ. 231-232.

²⁸⁸ Στο ίδιο σελ. 232.

²⁸⁹ <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.el.home>

²⁹⁰ Κωσταντίνος Α. Στεφάνου, *Το θεσμικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο: Νέα Ευρωπαϊκή... ό.π.* σελ. 207.

τομείς δραστηριότητας (μερικά ενδεικτικά παραδείγματα προέλευσης των μελών είναι η γεωργία, οι μικρές επιχειρήσεις και τα ελεύθερα επαγγέλματα)²⁹¹.

Οι κυριότερες λειτουργίες με τις οποίες ασχολείται η ΕΟΚΕ, έχουν να κάνουν με την εκπόνηση εκθέσεων ενημέρωσης σε θέματα ενδιαφέροντος και προβληματισμού²⁹², με την οργάνωση διασκέψεων καθώς και την σύγκλιση συναντήσεων ανάμεσα σε ομάδες τομεακών συμφερόντων²⁹³, και τέλος η κύρια λειτουργία της έχει να κάνει όπως προαναφέρθηκε και νωρίτερα, με την διατύπωση γνώμων για διάφορα θέματα που αφορούν την Ε.Ε.²⁹⁴.

Παρά την σαφή θεσμική υπόσταση της ΕΟΚΕ και την αναγνώριση από την Ε.Ε. της σημασίας της για την εκπροσώπηση των ομάδων συμφερόντων και γενικότερα της κοινωνίας των πολιτών, είναι γεγονός πως η επιρροή που ασκεί η ΕΟΚΕ προς την διαμόρφωση της πολιτικής και προς την λήψη αποφάσεων, είναι περιορισμένη²⁹⁵. Σύμφωνα με τον Τσάρλι Τζέφρι, αυτό συμβαίνει διότι ο ρόλος της στο σύστημα της Ε.Ε. δεν είναι απόλυτα ξεκάθαρος αλλά αντίθετα είναι ασαφής²⁹⁶. Πιο συγκεκριμένα υπάρχει μια σύγχυση γύρω από το εάν η ΕΟΚΕ είναι απλά ένα όργανο εκπροσώπησης των ομάδων συμφερόντων, η αν από την άλλη είναι ένα είδος επιτροπής διαφόρων εμπειρογνομόνων οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με την βελτίωση της ποιότητας που αφορά στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων²⁹⁷. Αυτή η σύγχυση που υπάρχει γύρω από την υπόσταση της ΕΟΚΕ σε συνδυασμό με τον μειωμένο επιτελικό της ρόλο ειδικά αν τον συγκρίνουμε με τον ρόλο των παραδοσιακών θεσμών της Ε.Ε. (όπως για παράδειγμα το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο της Ε.Ε. κλπ.) εξηγεί το γιατί η επιρροή της είναι περιορισμένη. Είναι γεγονός πως η ΕΟΚΕ δεν μπορεί να αποτελέσει μια πολύ ισχυρή δύναμη, καθώς δεν έχει το δικαίωμα στην νομοθεσία, αλλά μπορεί να φέρει ορισμένα δυνητικά πλεονεκτήματα²⁹⁸. Το πρώτο από αυτά έχει να κάνει με το γεγονός πως η ΕΟΚΕ είναι ακόμα σχετικά ανοικτή και προσβάσιμη, ενώ τα δεοντολογικά προβλήματα που μερικές φορές αντιμετωπίζουν οι εκλεγμένοι φορείς στις συνδιαλλαγές τους με τα λόμπι δεν εμφανίζονται στην περίπτωση της ΕΟΚΕ²⁹⁹.

²⁹¹ Nugent, *Πολιτική... ό.π.*, σελ.328.

²⁹² Στο ίδιο σελ.329.

²⁹³ Στο ίδιο σελ.329.

²⁹⁴ Στο ίδιο σελ.330.

²⁹⁵ Στο ίδιο σελ.331.

²⁹⁶ Στο ίδιο σελ.331.

²⁹⁷ Στο ίδιο σελ.331.

²⁹⁸ David Coen, Jeremy Richardson, *Lobbying... ο.π.*, σελ.139.

²⁹⁹ Στο ίδιο σελ.139.

Επίσης, όσο η ΕΟΚΕ αναπτύσσεται, τόσο ο ρόλος της μεγαλώνει πράγμα που αποδεικνύεται από το γεγονός πως το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έδωσε δύο φορές μέσα σε δύο χρόνια εντολή προς την ΕΟΚΕ να συμμετάσχει ή έστω να παίξει έναν συντονιστικό ρόλο σε θέματα τοπικού ενδιαφέροντος³⁰⁰.

Σε τελική ανάλυση η ΕΟΚΕ διεκπεραιώνει δυο διαφορετικές λειτουργίες, καθώς από την μια πλευρά είναι αναμφίβολα ένας σημαντικός χώρος διαλόγου στον οποίο συμμετέχουν διάφοροι εκπρόσωποι ομάδων συμφερόντων για την ανταλλαγή απόψεων και ιδεών³⁰¹, ενώ από την άλλη αποτελεί ένα γνωμοδοτικό όργανο το οποίο όμως δεν παρέχει εκτεταμένες δυνατότητες στις ομάδες συμφερόντων να επηρεάσουν τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων της Ένωσης³⁰². Παρόλα αυτά εξακολουθεί να είναι το επίσημο θεσμικό όργανο της Ε.Ε. που ασχολείται ενδελεχώς με τα αιτήματα των ομάδων συμφερόντων και γενικότερα των οργανώσεων που αποτελούν την κοινωνία των πολιτών, πιστοποιώντας έτσι στην πράξη την σημασία που δίνει η Ένωση στον διάλογο με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών αν και όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο ρόλος της θα μπορούσε να είναι ακόμα περισσότερο επιτελικός και θεσμικά ουσιαστικός. Το γεγονός πως η ΕΟΚΕ αντιμετωπίζεται σαν μια περίπτωση «θεσμικής αβεβαιότητας»³⁰³ πιστοποιεί την αμηχανία με την οποία αυτή αντιμετωπίζεται από το επίσημο θεσμικό σύστημα της Ένωσης, αν και παρόλα αυτά η λειτουργία της κρίνεται θετική ως προς τις ακόλουθες κατευθύνσεις: Από την μια, *«προς την κατεύθυνση της πληρότητας των ενωσιακών πράξεων, η γνώμη της ΟΚΕ συμβάλλει αναμφισβήτητα ουσιωδώς, αφού συνεισφέρει την εμπειρία των διάφορων επαγγελματικών ομάδων στα ενωσιακά όργανα που λαμβάνουν τις σχετικές αποφάσεις»*³⁰⁴. Από την άλλη πλευρά, *«προς την κατεύθυνση της διαφάνειας στην λήψη των ενωσιακών αποφάσεων, η συνεισφορά της ΕΟΚΕ είναι επίσης σημαντική, αφού διαμέσου αυτής οι διάφορες επαγγελματικές ομάδες έρχονται σε άμεση επαφή με τον δαιδαλώδη ενωσιακό μηχανισμό, συμβάλλοντας έτσι στην μείωση του δημοκρατικού ελλείματος»*³⁰⁵, το οποίο θα αναλυθεί αμέσως τώρα.

³⁰⁰ Στο ίδιο σελ.139.

³⁰¹ Nugent, *Πολιτική... ό.π.*, σελ.332.

³⁰² Στο ίδιο σελ.332.

³⁰³ Δονάτος Ι Παπαγιάννης, *Ευρωπαϊκό... ό.π.*, σελ.249.

³⁰⁴ Στο ίδιο σελ.249.

³⁰⁵ Στο ίδιο σελ.249-250.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΣΤΗΝ ΕΕ:

3.1: Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΡΟ

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο στάδιο της παρούσας εργασίας, η Ευρωπαϊκή Ένωση ως ένας υπερεθνικός οργανισμός αντιμετωπίζει ιδιαίτερες δυσκολίες ως προς την προσπάθεια της να νομιμοποιηθεί με δημοκρατικό τρόπο στην συνείδηση των Ευρωπαίων πολιτών. Η πολυπλοκότητα με την οποία δημιουργούνται και διαχέονται προς την πλευρά των πολιτών οι διαδικασίες λήψης των αποφάσεων σε συνδυασμό με την απουσία ενός Ευρωπαϊκού Συντάγματος το οποίο αναμφίβολα θα καθιστούσε το δίκαιο της Ένωσης περισσότερο απτό και την δημοκρατική νομιμοποίηση της πιο έντονη, παίζουν καθοριστικό ρόλο στην αποξένωση πολλών ευρωπαίων πολιτών από την Ένωση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αποστασιοποίηση των πολιτών από το Ευρωπαϊκό όραμα και τον ολοένα και μεγαλύτερο σκεπτικισμό που διακατέχει πολλούς Ευρωπαίους πολίτες προς την Ένωση, πράγμα που αναμφίβολα οδηγεί στην υποβάθμιση του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος και στην αυξανόμενη εμπιστοσύνη προς την παραδοσιακή μορφή του έθνους-κράτους που αναμφίβολα φαντάζει πολύ περισσότερο προσιτό στα μάτια των πολιτών.

Με άλλα λόγια η Ευρωπαϊκή Ένωση πάσχει από το λεγόμενο «δημοκρατικό έλλειμμα» δηλαδή αδυνατεί να νομιμοποιηθεί δημοκρατικά στην συνείδηση των πολιτών των κρατών - μελών. Βέβαια στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί πως το πρόβλημα του δημοκρατικού ελλείματος εμφανίζεται όταν συγκρίνουμε την Ε.Ε. με ένα κράτος καθώς σε αυτήν την περίπτωση, σαφώς η σύγκριση αποβαίνει ελλειμματική προς την Ένωση³⁰⁶ εξαιτίας του γεγονότος πως ο παραδοσιακός χαρακτήρας του κράτους (είτε μιλάμε για ενιαίο είτε για ομοσπονδιακό κράτος) είναι πολύ περισσότερο δημοκρατικά νομιμοποιημένος στους πολίτες του. Αν όμως αντίθετα συγκρίνουμε την Ένωση με κάποιον άλλον υπερεθνικό οργανισμό οποιασδήποτε μορφής, θα διαπιστώσουμε πως υφίσταται περίσσειμα και όχι έλλειμμα δημοκρατίας στην Ένωση³⁰⁷. Σε κάθε περίπτωση, παίρνουμε ως δεδομένο το γεγονός πως το δημοκρατικό έλλειμμα αφορά

³⁰⁶ Στο ίδιο σελ.95.

³⁰⁷ Στο ίδιο σελ.95.

κυρίως την ασάφεια με την οποία οι πολίτες αντιμετωπίζουν τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς αδυνατούν να κατανοήσουν την πολύπλοκη διαδικασία διαμόρφωσης και χάραξης της λήψης των αποφάσεων πράγμα που έχει ως συνέπεια να μην μπορούν να κατανοήσουν τις δομές καθώς τον τρόπο λειτουργίας της Ένωσης.

Έχουν γραφτεί πολλές μελέτες από πολλούς θεωρητικούς του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος γύρω από αυτόν τον όρο. Αρχικά στις πρώτες δεκαετίες της ζωής των κοινοτήτων, το δημοκρατικό έλλειμμα συνδεόταν με την σχεδόν πλήρη ανυπαρξία πολιτικής ευθύνης των οργάνων που είχαν την πραγματική εξουσία (Συμβούλιο, Επιτροπή) όπως επίσης και με τον ιδιαίτερα περιορισμένο ρόλο του Κοινοβουλίου.³⁰⁸ Από το 1979 ακόμα, ο David Marquand ανέφερε πως εάν οι κυβερνήσεις μετέφεραν πολλές αρμοδιότητες στην πρώην ΕΟΚ, χωρίς παράλληλα να ενισχύουν τον κοινοβουλευτικό έλεγχο σε ευρωπαϊκό επίπεδο, υπήρχε κίνδυνος αύξησης του δημοκρατικού ελλείματος³⁰⁹. Η στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο έλλειμμα και την λειτουργία του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου είναι αρκετά σημαντική στην ανάλυση του Marquand, καθώς πίστευε ³¹⁰«ότι η αύξηση της εξουσίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ήταν ο μόνος τρόπος για να υπάρξει πρόοδος, δεδομένου ότι αυτό είναι το μόνο θεσμικό όργανο που εκπροσωπεί τις πολιτικές προτιμήσεις των ευρωπαϊκών λαών». Για τον Παπαγιάννη, «η ασαφής διάκριση της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας και η έλλειψη ενός πλήρως νομιμοποιημένου οργάνου, που θα ασκεί την νομοθετική εξουσία αλλά και τον αποτελεσματικό δημοκρατικό έλεγχο της εκτελεστικής, η αδιαφάνεια και η μυστικότητα που συνήθως χαρακτηρίζουν την λειτουργία των ενωσιακών οργάνων»³¹¹, είναι τα βασικότερα στοιχεία που συνθέτουν το έλλειμμα. Ο Ιωακείμης επίσης θεωρεί πως η έκφραση «δημοκρατικό έλλειμμα» έχει αποκτήσει ευρεία αποδοχή και χρησιμοποιείται για την περιγραφή της διάρθρωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης³¹², ενώ «η περισσότερο αποδεκτή και ευδιάκριτη διάσταση του είναι η χαμηλή και μειωμένη υποστήριξη της ευρωπαϊκής ενοποίησης και των θεσμών τους από τους ευρωπαίους πολίτες»³¹³. Καθώς με τον όρο «δημοκρατία», εννοούμε την ύπαρξη διττής νομιμοποίησης δηλαδή τόσο από τις δημοκρατικά εκλεγμένες

³⁰⁸ Ευγενία Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό... ό.π.*, σελ.42.

³⁰⁹ Andrew Glencross, Η πολιτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, *πρόλογος – επιμέλεια, Χρήστος Φραγκονικολόπουλος, Νικόλαος Παπαναστασάοπουλος*, εκδόσεις Ι. Σίδηρης (2015) σελ.415.

³¹⁰ Στο ίδιο σελ.416.

³¹¹ Δανάτος Παπαγιάννης, *Ευρωπαϊκό... ό.π.*, σελ.95.

³¹² Π.Κ. Ιωακείμης, *Συνθήκη της Λισσαβώνας, Παρουσίαση, Ανάλυση, Αξιολόγηση*, εκδόσεις Θεμέλιο (2008), σελ.93.

³¹³ Στο ίδιο σελ.93-94.

κυβερνήσεις των κρατών μελών όσο και από τους Ευρωπαίους πολίτες προς τους πλειοψηφικούς σχηματισμούς³¹⁴, η έλλειψη δημοκρατικής νομιμοποίησης της Ε.Ε. θεωρείται εξηγήσιμη αν λάβουμε υπόψη το γεγονός πως δεν υφίσταται ένας «ευρωπαϊκός δήμος»³¹⁵ καθώς η επίκληση γύρω από την έλλειψη μιας «ευρωπαϊκής κοινής γνώμης» χρησιμοποιείται ως επιχείρημα για την ύπαρξη του ευρωπαϊκού ελλείματος στους θεσμούς της Ένωσης³¹⁶. Η θέση γύρω από το γεγονός πως το δημοκρατικό έλλειμμα αποτελεί αντίκτυπο της απουσίας ενός κοινού ευρωπαϊκού λαού, συναντάται και στην ανάλυση της Λίνας Παπαδοπούλου η οποία για τον ίδιο λόγο πιστεύει πως δεν είναι εύκολο να αρθεί το έλλειμμα μέσα από την ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, διότι το Κοινοβούλιο αποτελεί απλά έναν αντιπρόσωπο των ευρωπαϊκών λαών πράγμα που έχει ως φυσικό επακόλουθο την έλλειψη ανεξάρτητης και πρωτογενούς νομιμοποίησης³¹⁷.

Το έλλειμμα δημοκρατίας μπορεί να συνδεθεί επίσης και με την νεοσύστατη δομή της εξουσίας στην Ένωση η οποία ασκείται με βάση την θεωρία της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Η πολυεπίπεδη διακυβέρνηση η οποία όπως ειπώθηκε και προηγουμένως αποτελεί την κύρια μορφή κρατικής οργάνωσης στην Ε.Ε., συνίσταται στην υπέρβαση της κυβέρνησης και την παραδοσιακή μορφή εξουσίας, και προϋποθέτει την σύμπραξη ανάμεσα σε υπερεθνικούς εθνικούς και τοπικούς η αλλιώς υποεθνικούς δρώντες για την παραγωγή και την υλοποίηση των δημοσίων πολιτικών. Με άλλα λόγια, την θέση μιας καθαρά εθνικής πολιτικής ρύθμισης, έχει πάρει ένα νέο σύνθετο δίκτυο υπερεθνικών, εθνικών και υποεθνικών φορέων ρύθμισης³¹⁸. Αυτή η διαδικασία δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρη καθώς η πολυεπίπεδη διακυβέρνηση σε γενικές γραμμές διέπεται από μια ασάφεια λόγω του πολύπλοκου χαρακτήρα της. Μέσα στα πλαίσια αυτού του νέου τύπου διακυβέρνησης απουσιάζει η θεμελίωση κάποιου συνταγματικού πλαισίου πράγμα που έχει ως συνέπεια, αυτοί που τελικά λαμβάνουν

³¹⁴ Λουκάς Τσουκάλης, Η επικαιρότητα των σκέψεων του Δημήτρη Θ. Τσάτσου για την Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, στο: «*Ε.Κοντιάδης, Φ.Σπυρόπουλος, Κ.Τσουκαλάς (επιμ.), Δημοκρατία, Σύνταγμα, Ευρώπη στην εποχή της κρίσης – Μελέτες στη μνήμη του Δημήτρη Θ.Τσάτσου,*», Αθήνα : Εκδόσεις Σαββάλας, σελ.294.

³¹⁵ Δ.Θ. Τσάτσος, *Η έννοια της δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία*, εκδόσεις Πόλις (2007)σελ.91.

³¹⁶ Στο ίδιο σελ.92.

³¹⁷ Λίνα Παπαδοπούλου, σκέψεις για τον δήμο και την δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή Ένωση στο: Α.Μανιτάκης (επιμ.) «*Η Δημοκρατία μεταξύ ουτοπίας και πραγματικότητας*», εκδόσεις Σαββάλας (2011) σελ.168.

³¹⁸ Hay, C.-M. Lister – D. Marsh, επιμ. , *Το κράτος...* ό.π. σελ.315.

τις αποφάσεις να μην υπόκεινται σε λογοδοσία και έλεγχο³¹⁹. Λόγω του ότι οι σημαντικές αποφάσεις λαμβάνονται κατά κανόνα κεκλεισμένων των θυρών, οι πολίτες δεν ενημερώνονται επαρκώς για τα κρίσιμα ζητήματα πράγμα που έχει ως φυσική συνέπεια την έλλειψη άμεσου δημοκρατικού διαλόγου γύρω από αυτά³²⁰. Έτσι, χωρίς μια ξεκάθαρη πολιτική η ηθική κοινότητα, η δημοκρατική διαδικασία και οι διάφορες πτυχές της (λογοδοσία, συμμετοχή, διαφάνεια, νομιμότητα) καθίστανται προβληματικές³²¹ γεγονός που αναδεικνύει το έλλειμμα δημοκρατίας της Ένωσης σε ένα ακόμα επίπεδο.

Είναι γεγονός πως μια σημαντική αιτία του ελλείματος, έγκειται στην δυσκολία που συναντάται στην σύμπραξη πολλών διαφορετικών δρώντων που μετέχουν από κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Αυτή η διαδικασία οδηγεί στην αποξένωση καθώς και στην απαξίωση του πολιτικού και θεσμικού οικοδομήματος, καθώς οι πολίτες δεν έχουν την απαιτούμενη γνώση και ως φυσικό επακόλουθο την δυνατότητα να αντιληφθούν τον τρόπο λειτουργίας της Ένωσης ενώ η χάραξη πολιτικής σε υπερεθνικό επίπεδο αν δεν συνοδεύεται από λογοδοσία και δημοκρατική διαφάνεια, στερείται δημοκρατικής νομιμοποίησης όπως αναλύθηκε παραπάνω. Για τον Simon Hix, η τρέχουσα εκδοχή του δημοκρατικού ελλείματος αποτελείται από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά τα οποία αποτελούν και τις βασικές παραδοχές του. Από την μια πλευρά, η αυξημένη εκτελεστική εξουσία σε συνδυασμό με τον μειωμένο εθνικό κοινοβουλευτικό έλεγχο έχει ως συνέπεια τον περιορισμό της εξουσίας των εθνικών κοινοβουλίων³²². Από την άλλη, η μειωμένη δύναμη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και η υπεροχή του Συμβουλίου προς την θέσπιση νομοθεσίας, αποδεικνύει το γεγονός πως οι πολίτες δεν είναι τόσο άμεσα συνδεδεμένοι με τα μέλη του ΕΚ³²³, φαινόμενο που πιστοποιεί την μειωμένη εμπιστοσύνη των πολιτών προς το ΕΚ (που είναι άλλωστε και το πιο βασικό θεσμικό όργανο της Ε.Ε.) και την κρίση αντιπροσώπευσης που υφίσταται το Ευρωπαϊκό φαινόμενο.

Αν λάβουμε υπόψη την θεωρία του Dahl περί «πολυαρχίας» για την οποία έγινε εκτενέστερη αναφορά σε προηγούμενα κεφάλαια, θα διαπιστώσουμε πως το έλλειμμα δημοκρατίας αφορά τόσο «την πολιτική συμμετοχή όλων των ενήλικων πολιτών», όσο

³¹⁹ Στο ίδιο σελ.316.

³²⁰ Στο ίδιο σελ.316.

³²¹ Στο ίδιο σελ.316.

³²² Simon Hix, *Το πολιτικό...*, ό.π. σελ.230.

³²³ Στο ίδιο σελ.230.

«και την ελευθερία και τον βαθμό ανταγωνισμού των πολιτικών διαδικασιών διαμόρφωσης πολιτικής βούλησης και λήψης αποφάσεων»³²⁴. Υπό αυτό το πρίσμα, το έλλειμμα έχει πολλές πτυχές: Το γεγονός πως η εκτελεστική εξουσία της Ένωσης δεν εκλέγεται άμεσα από τους πολίτες αλλά διορίζεται από τις κυβερνήσεις των κρατών μελών με βάση μια πολύπλοκη διαπραγματευτική διαδικασία με την σύμπραξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου³²⁵, αποτελεί μια θέση που αναδεικνύει σε μεγάλο βαθμό τον λόγο ύπαρξης ελλείματος νομιμοποίησης σε υπερεθνικό επίπεδο. Επίσης η ανυπαρξία κάποιου ενοποιητικού συστήματος ενδιάμεσων θεσμών στα κόμματα, στις ομάδες και στα μέσα ενημέρωσης πράγμα που έχει ως συνέπεια την έλλειψη υλοποίησης μιας ενωσιακής διαδικασίας διαμόρφωσης πολιτικής βούλησης, καθιστά σαφές το ότι η αποστασιοποίηση ανάμεσα στους κυβερνώντες και τους κυβερνωμένους είναι έντονη παρά τις προσπάθειες της Ένωσης να την περιορίσει. Τέλος για τον Schmidt η σημαντικότερη πτυχή του δημοκρατικού ελλείματος αποτελεί η έλλειψη ενός «δήμου» (ο οποίος για να λογίζεται ως δήμος θα πρέπει να έχει μια υποτυπώδη ευρωπαϊκή δημοσιότητα)³²⁶. Η ανυπαρξία ενός κοινού ευρωπαϊκού λαού καθίσταται ως ένα σημαντικό πρόβλημα καθώς το μεγαλύτερο μέρος των πολιτών της Ε.Ε. δεν έχει την δυνατότητα ούτε να μιλήσει για τις κοινές δημόσιες υποθέσεις, ούτε να συνοψίσει εναλλακτικές λύσεις³²⁷.

Στη σημερινή εποχή έχει αυξηθεί σε αρκετά μεγάλο βαθμό ο ευρωπαϊκός σκεπτικισμός ο οποίος θα μπορούσε κάλλιστα να συνδεθεί με την έννοια του δημοκρατικού ελλείματος και την τρέχουσα αντίληψη της κοινής γνώμης γύρω από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ήδη στη σημερινή εποχή πολλοί Ευρωπαίοι πολίτες αισθάνονται απαισιόδοξοι σχετικά με το μέλλον της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (χαρακτηριστική η περίπτωση της Ελλάδας όπου από τα αποτελέσματα του 84ου Ευρωβαρόμετρου φαίνεται ξεκάθαρα πως οι Έλληνες εμπιστεύονται ελάχιστα την Ένωση με ποσοστό 18% - αν και σίγουρα θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η χώρας μας αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση λόγω των πολλών χρόνων λιτότητας και μνημονίων - ,ενώ την περισσότερο απαισιόδοξη στάση τηρεί η Κύπρος με το ποσοστό του 17%³²⁸) ενώ επίσης το γεγονός πως οι περισσότεροι Ευρωπαίοι πολίτες αισθάνονται πρωτίστως πολίτες του οικείου

³²⁴ Manfred G.Schmidt, *Θεωρίες της Δημοκρατίας... ό.π.,σελ.487.*

³²⁵ Στο ίδιο σελ.487.

³²⁶ Στο ίδιο σελ.488.

³²⁷ Στο ίδιο σελ.488.

³²⁸ <http://www.dianeosis.org/2016/02/eurobarometro-84/>

κράτους-μέλους και δευτερευόντως πολίτες της Ένωσης³²⁹,αδιαμφισβήτητα αποδεικνύει πόσο κρίσιμο είναι το ζήτημα του δημοκρατικού ελλείματος και το λόγο για τον οποίο η υπέρβαση του θα πρέπει να αποτελέσει έναν από τους βασικούς στόχους της Ένωσης τα επόμενα χρόνια.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως το έλλειμμα που χαρακτηρίζει την Ένωση, είναι έλλειμμα αξιοπιστίας, ανεπάρκειας της δημοκρατίας που συνδυάζεται με την έλλειψη νομιμοποίησης και εμπιστοσύνης προς τους υπερεθνικούς θεσμούς. Έτσι με αυτόν τον τρόπο η κρίση αντιπροσώπευσης καθώς και η κρίση των δημοκρατικών αξιών σε Ενωσιακό επίπεδο μεγεθύνεται πράγμα που αναμφίβολα οδηγεί σε περαιτέρω σκεπτικισμό γύρω από το μέλλον της Ε.Ε. καθώς αν το έλλειμμα δεν αντιμετωπιστεί, η Ένωση θα συνεχίσει να μην απολαμβάνει την νομιμοποίηση των πολιτών των κρατών μελών. Αν πραγματοποιηθεί η υπέρβαση του και η εμπιστοσύνη προς την Ε.Ε. από τους πολίτες αποκατασταθεί, σίγουρα το Ευρωπαϊκό Οικοδόμημα θα γνωρίσει νέα μονοπάτια δράσης και νέες προοπτικές καθώς θα απολαμβάνει της πλήρους δημοκρατικής νομιμοποίησης από τους ευρωπαίους πολίτες. Στο επόμενο κεφάλαιο της εργασίας θα εξεταστούν αναλυτικά οι τρόποι υπέρβασης του ελλείματος.

³²⁹ Κώστας Χ.Χρυσόγονος, το μέλλον της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, στο: *Πολιτειολογία – Το κράτος ως μορφή οργάνωσης των ανθρωπίνων κοινωνιών*, εκδόσεις Σάκκουλα (2016) σελ.248.

3.2: ΤΡΟΠΟΙ ΥΠΕΡΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ **ΕΛΛΕΙΜΑΤΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ** **ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ**

Το έλλειμμα που ταλανίζει την Ένωση μπορεί να ξεπεραστεί με την κοινή σύμπλευση ανάμεσα στα κράτη μέλη, με την ενίσχυση της φωνής των Ευρωπαίων πολιτών και τέλος με την προσπάθεια της Ένωσης να πλησιάσει περισσότερο τους Ευρωπαίους πολίτες. Κοινή συνισταμένη στις δυο από τις τρεις παραπάνω προτάσεις αποτελεί η ιδέα μιας υπερεθνικής ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών, η οποία από την μια πλευρά εξετάζεται ως μια bottom up process (από τα κάτω προς τα πάνω δηλαδή από τους πολίτες προς την Ένωση), ενώ από την άλλη σαν μια top down process (ακριβώς το αντίθετο δηλαδή ως μια διαδικασία από τα πάνω προς τα κάτω με την ενίσχυση της κοινωνίας των πολιτών από την πλευρά των θεσμών της Ε.Ε.).

Η συμμετοχή των ομάδων στην δημόσια διαβούλευση και η συναπόφαση για θέματα για τα οποία μέχρι τώρα είχαν την ευθύνη μόνο οι κρατικές οργανώσεις³³⁰, αποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να επιτευχθεί η περαιτέρω ανάπτυξη και η διεύρυνση της δημοκρατικής νομιμοποίησης της Ένωσης. Προς αυτή την κατεύθυνση κινούνται και οι αρχές που αφορούν στην Λευκή Βίβλο για την Διακυβέρνηση, καθώς συμπεριλαμβάνουν την περισσότερο άμεση συμμετοχή των πολιτών στην λήψη πολιτικών αποφάσεων, την ενίσχυση της λογοδοσίας όπως επίσης και της υπευθυνότητας των συμμετεχόντων στις αποφάσεις³³¹. Σε κάθε περίπτωση, όπως αναφέρει ο Καρβούνης, η στενή και συχνή συνεργασία εθνικών και μη κυβερνητικών οργανώσεων συμβάλλει «αν μη τι άλλο σε μια νέα μορφή διαχείρισης των δημοσίων υποθέσεων»³³² και παρά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζονται με αυτήν την διαδικασία το έλλειμμα νομιμοποίησης της Ένωσης μπορεί σαφέστατα να μειωθεί.

Επίσης, η συνθήκη της Λισαβόνας (ΜΣΛ) η οποία άλλωστε είχε και ως άμεσο της στόχο τον περαιτέρω εκδημοκρατισμό της Ευρώπης, παίζει καθοριστικό ρόλο στην προσπάθεια μείωσης του ελλείματος. Η μετονομασία του προορισμού του Ευρωπαϊκού

³³⁰ Αντώνης Καρβούνης, *Εισαγωγή στην οργάνωση*, ό.π. σελ.317.

³³¹ Στο ίδιο σελ.318.

³³² Στο ίδιο σελ.318.

Κοινοβουλίου, το οποίο πλέον δεν εκπροσωπεί τα κράτη και τους λαούς, αλλά κυρίως τους πολίτες της Ένωσης, έχει ιδιαίτερα μεγάλη σημειολογική και συμβολική σημασία³³³. Κύριος της σκοπός είναι η αναβάθμιση του ρόλου του Ευρωπαϊού Πολίτη καθώς η ΣυνθΕΕ αναγνωρίζει την αντιπροσωπευτική καθώς και την συμμετοχική δημοκρατία ως αρχές της Ένωσης, ενώ επιπρόσθετα η δυνατότητα των πολιτών και των αντιπροσωπευτικών ενώσεων να ανταλλάσσουν τις γνώμες τους στους τομείς δράσης της Ένωσης, και κυρίως ο ανοιχτός διάλογος που τα όργανα της Ένωσης διατηρούν με τις αντιπροσωπευτικές ενώσεις και την κοινωνία των πολιτών, προβλέπονται από το άρθρο 11³³⁴ και υποδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο επιχειρεί η Συνθήκη της Λισαβόνας να εκδημοκρατίσει την Ένωση. Πιο συγκεκριμένα,³³⁵ «η συνθήκη της Λισαβόνας ορίζει για πρώτη φορά τα δημοκρατικά θεμέλια της Ένωσης, τα οποία στηρίζονται σε 3 αρχές: Την αρχή της δημοκρατικής ισότητας, την αρχή της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και την αρχή της συμμετοχικής δημοκρατίας». Με αυτόν τον τρόπο η Ένωση θέλει να δείξει πως σέβεται την αρχή της ισότητας των πολιτών της³³⁶, ενώ το γεγονός πως τα θεσμικά όργανα της ΕΕ διατηρούν τον διάλογο με τις αντιπροσωπευτικές ενώσεις καθώς και την κοινωνία των πολιτών³³⁷ όπως ειπώθηκε και παραπάνω, αποδεικνύει το γεγονός πως η Ένωση κάνει προσπάθειες για να υπερβεί το έλλειμμα. Πάντως η σημαντικότερη πρωτοβουλία της Ένωσης γύρω από αυτό το ζήτημα, εδράζεται στην καινοτομία της λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας. Πιο συγκεκριμένα, η λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία «επιτρέπει σε ένα εκατομμύριο πολίτες από τουλάχιστον ένα τέταρτο των κρατών μελών της ΕΕ (σήμερα 7 χώρες) να ζητήσουν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να προτείνει νομοθεσία σε τομείς για τους οποίους έχει αρμοδιότητα». Η πρωτοβουλία αυτή η οποία έχει τα χαρακτηριστικά της άμεσης συμμετοχικής δημοκρατίας³³⁸ εντασσόμενη όμως σε ένα φιλελεύθερο πλαίσιο, δίνει την δυνατότητα στους ευρωπαίους πολίτες να συμβάλλουν με ουσιαστικό και αποτελεσματικό τρόπο στην διακυβέρνηση της Ένωσης και να επηρεάσουν την διαδικασία λήψης αποφάσεων προς το κοινό συλλογικό συμφέρον. Αναμφίβολα, πρόκειται για μια πρωτότυπη καινοτομία η οποία προσπαθεί να εμπλουτίσει την

³³³ Κώστας Μαυροειδής, *Οργάνωση....* ο.π., σελ.188

³³⁴ Κανελλοπούλου - Μαλούχου, Νέδα Α., Οι μεταμορφώσεις του Συντάγματος και το status mixtus στο: «Ε.Κοντιάδης, Φ.Σπυρόπουλος, Κ.Τσουκαλάς (επιμ.) , *Δημοκρατία, Σύνταγμα, Ευρώπη στην εποχή της κρίσης – Μελέτες στη μνήμη του Δημήτρη Θ.Τσάτσου*, εκδόσεις Σαββάλας (2012), σελ.118-119.

³³⁵ Μούσης, Νίκος, *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο....* ό.π. σελ.191.

³³⁶ Στο ίδιο σελ.191.

³³⁷ Στο ίδιο σελ.191.

³³⁸ Κώστας Μαυροειδής, *Οργάνωση....* ό.π., σελ.190.

αντιπροσωπευτική δημοκρατία μέσω της αύξησης της συμμετοχικότητας και να θέσει νέες δημοκρατικές προοπτικές στην διακυβέρνηση της Ένωσης, βοηθώντας αποτελεσματικά στον εκδημοκρατισμό της Ευρώπης. Δημιουργεί νέα στάδια και νέες προοπτικές έκφρασης της ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών καθιστώντας την κατά ένα μεγάλο ποσοστό ισότιμο εταίρο στις ευρωπαϊκές διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Βέβαια αν λάβουμε υπόψη το γεγονός πως η λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία είναι ένα σχετικά νεοσύστατο θεσμικό ενωσιακό χαρακτηριστικό, απομένει να φανεί στο μέλλον με εμπειρικό τρόπο, εάν αυτή η δυνατότητα των ευρωπαϊών πολιτών να καθίστανται σε μεγάλο βαθμό ισότιμοι εταίροι στην πολύπλοκη διαδικασία της διακυβέρνησης της Ένωσης, θα αποδειχτεί πως είναι πρόσφορη στην πράξη ή αν αντίθετα περιέλθει σε αχρησία³³⁹, οπότε είναι πολύ νωρίς για να γίνει αποτίμηση αυτής της πρωτοβουλίας.

Πέρα από τα παραπάνω, η κυριότερη καινοτομία που αφορά τις νέες προοπτικές ολοκλήρωσης που τίθενται μέσω της καθιέρωσης της Συνθήκης της Λισαβόνας, αφορά την ενίσχυση του ρόλου τόσο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου όσο και των εθνικών κοινοβουλίων. Σε ότι αφορά το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως πλέον αυτό καθίσταται συννομοθέτης λόγω των επεκτάσεων του πεδίου εφαρμογής της διαδικασίας συναπόφασης, ενώ επίσης οι εξουσίες του αναβαθμίζονται σε θέματα εμπορικής πολιτικής και προϋπολογισμού³⁴⁰. Από την άλλη πλευρά, ο ρόλος των Εθνικών Κοινοβουλίων αναπτύσσεται μέσω της υποχρέωσης της Επιτροπής να επανεξετάσει μια πρόταση αν το ένα τρίτο των Εθνικών Κοινοβουλίων ισχυρίζεται πως αυτή η πρόταση ενδέχεται να παραβιάσει την αρχή της επικουρικότητας³⁴¹. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί πως η αρχή της επικουρικότητας σύμφωνα με την οποία τα ενωσιακά όργανα ως προς τις συντρέχουσες αρμοδιότητες τους αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, *«μόνο εφόσον και στο βαθμό που οι επιδιωκόμενοι σκοποί και τα αποτελέσματα δεν μπορούν να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη μέλη αλλά μπορεί να επιτευχθούν καλύτερα στο επίπεδο της Ένωσης»*, αποτελεί ένα θεσμικό κεκτημένο του νομικού και πολιτικού πολιτισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς εμπνέει το πανευρωπαϊκό μοντέλο της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης³⁴², οπότε ο αναβαθμισμένος έλεγχος τήρησης της από τα εθνικά κοινοβούλια αναμφίβολα συντελεί στον διοικητικό

³³⁹ Στο ίδιο σελ.190.

³⁴⁰ Nugent, *Πολιτική... ό.π.*, σελ.138.

³⁴¹ Στο ίδιο, σελ.138.

³⁴² Αντώνης Μακρυδημήτρης, *Δημόσια Διοίκηση... ό.π.*, σελ.339.

εκσυγχρονισμό καθώς και στην ενίσχυση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας τόσο στο εθνικό όσο και στο υπερεθνικό επίπεδο της Ε.Ε.

Η πρόταση να τεθεί σε κίνηση μια ενωσιακή ευρωπαϊκή πολιτική διαδικασία, η οποία θα λειτουργεί μέσω της πρότασης πανευρωπαϊκής και άμεσης εκλογής του προέδρου της επιτροπής και κυρίως μέσω του δημοκρατικού εμπλουτισμού του δικαίου της Ένωσης και της καθιέρωσης δημοψηφισμάτων για οιονεί συνταγματικές αλλαγές³⁴³, γεγονός που συνδέεται με την ενίσχυση της συμμετοχικής δημοκρατίας, συνιστά έναν ισχυρό παράγοντα προς την ενίσχυση της δημοκρατικής νομιμοποίησης και τον περιορισμό του ελλείματος, κυρίως γιατί μια κοινή ενωσιακή πολιτική διαδικασία προϋποθέτει την συνδιαλλαγή και την συνεργασία υποεθνικών εθνικών και υπερεθνικών φορέων με ταυτόχρονη και ισχυρή παρουσία των ομάδων της κοινωνίας πολιτών. Επίσης, η οικοδόμηση και η ανάπτυξη των λεγόμενων «διασυννοριακών σφαιρών δημοσιότητας (δηλαδή μια σύμπραξη ανάμεσα σε ομάδες συμφερόντων, ΜΚΟ, εκπροσώπων ΜΜΕ κλπ.)³⁴⁴ προτείνεται από αρκετούς παρατηρητές καθώς εικάζεται πως κάτι τέτοιο θα μπορούσε να βοηθήσει στην ανάδυση μιας νέας πανευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας³⁴⁵. Αυτή η διαδικασία εντάσσεται στην bottom up process και αφορά την ενίσχυση των κατώτερων στρωμάτων της κοινωνίας τα οποία με την συμμετοχή τους σε ομάδες συμφερόντων ή ΜΚΟ, ενισχύουν την θέση τους και μέσω αυτής της διαδικασίας αντιπροσώπευσης τους σε εθελοντικές οργανώσεις, εκδημοκρατίζουν περισσότερο την δημόσια σφαίρα. Βέβαια, αν και όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως η Ένωση προσπαθεί να διατηρεί σε μεγάλο βαθμό την επικοινωνία και την συνεργασία της με τις ομάδες συμφερόντων, η επικράτηση ενός συστήματος εκπροσώπησης το οποίο ευνοεί κατά κύριο λόγο τις επιχειρηματικές ομάδες που διαθέτουν μεγαλύτερο βαθμό οργάνωσης συνεκτικότητας και περισσότερους οικονομικούς και πολιτικούς πόρους, είναι αμφίβολο για το κατά πόσο μπορεί να μειώσει το έλλειμμα δημοκρατίας. Μάλιστα λόγω της δυσκολίας που παρατηρείται στην πρόσβαση στο πολιτικό παιχνίδι των ομάδων με μικρότερη ισχύ (όπως για παράδειγμα τα εργατικά συνδικάτα και τα κοινωνικά κινήματα)³⁴⁶, παρατηρείται ένα παράδοξο φαινόμενο σε ότι αφορά την προσπάθεια των ομάδων της κοινωνίας των

³⁴³ Manfred G.Schmidt, *Θεωρίες της Δημοκρατίας...* ό.π.,σελ.490.

³⁴⁴ Στο ίδιο σελ.491.

³⁴⁵ Στο ίδιο σελ.491.

³⁴⁶ Simon Hix, *Το πολιτικό...* ό.π., πρόλογος, Εισαγωγή στην Ελληνική έκδοση Επαμεινώνδας Α.Μαριάς

πολιτών να εκδημοκρατίσουν περισσότερο την δημόσια σφαίρα της Ένωσης, καθώς οι ομάδες πίεσης που δεν έχουν ίσες συνθήκες πρόσβασης με άλλες που είναι καλύτερα οργανωμένες, είναι πιθανό να οξύνουν το έλλειμμα δημοκρατίας λόγω των μειωμένων πιθανοτήτων διεξόδου στο πολιτικό παιχνίδι. Σε αυτό ακριβώς το σημείο παρατηρείται μια αντίφαση σε ότι αφορά την δράση πολλών ομάδων της κοινωνίας των πολιτών οι οποίες είναι πιθανό να υπονομεύσουν την νομιμοποίηση της εξουσίας εάν αυτή τις αποκλείει από τον κοινωνικό διάλογο.

Πέρα από τα παραπάνω και από αυτήν την αντίφαση που παρατηρείται σε ότι αφορά την δράση των ομάδων, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός πως η Ένωση παρά τα προβλήματα της και την αυξανόμενη έλλειψη εμπιστοσύνης των Ευρωπαίων πολιτών προς αυτήν επιχειρεί με διάφορα ευρωπαϊκά προγράμματα να πλησιάσει περισσότερο τους πολίτες των κρατών μελών με στόχο τόσο την αυξανόμενη συμμετοχή των πολιτών όσο και τον γενικότερο εκδημοκρατισμό των κρατών μελών. Ένα χαρακτηριστικό τέτοιο πρόγραμμα αποτελεί «η Ευρώπη για τους πολίτες 2014-2020», ο στόχος του οποίου είναι η συμβολή προς τους πολίτες ώστε να κατανοήσουν αυτοί την ιστορία και την ποικιλομορφία της Ένωσης, η προαγωγή της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, η βελτίωση των συνθηκών πολιτικής και δημοκρατικής συμμετοχής σε ευρωπαϊκό επίπεδο, και η ενθάρρυνση της συμμετοχής των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες η οποία μπορεί να επιτευχθεί μέσω της ενίσχυσης της κατανόησης των πολιτών σε θέματα που αφορούν τις διαδικασίες χάραξης πολιτικής της Ε.Ε., παράλληλα με την προώθηση ευκαιριών για κινήσεις εθελοντισμού σε ευρωπαϊκό επίπεδο³⁴⁷. Στο πρόγραμμα συμμετέχει και η Ελλάδα, μέσω του Υπουργείου Εσωτερικών³⁴⁸, όπου γίνεται συχνά κάλεσμα προς τις Αποκεντρωμένες Διοικήσεις, τους Δήμους και τις Περιφέρειες της χώρας να συμμετάσχουν σε αυτό. Οι βασικοί του στόχοι είναι η βοήθεια προς τους πολίτες να κατανοήσουν την Ένωση, την ιστορία καθώς και την πολυμορφία της, και η προώθηση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας από κοινού με την βελτίωση των συνθηκών προκειμένου η συμμετοχή των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες και στα κοινά σε Ενωσιακό επίπεδο να καταστεί αποτελεσματικότερη³⁴⁹. Στους περισσότερο ειδικούς στόχους του εγχειρήματος,

³⁴⁷ https://ec.europa.eu/greece/news/20171107_europi_gia_tous_polites_el

³⁴⁸ http://efc.ypes.gr/?page_id=300

³⁴⁹ Υπουργείο Εσωτερικών, Εγκύκλιος 21306, 26/6/2017, Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους Πολίτες, 2014- 2020»: Επιδότηση Αδελφοποιήσεων και Δικτύων Πόλεων (Προθεσμία: 1η Σεπτεμβρίου 2017)

εντάσσονται η ενίσχυση της ευαισθητοποίησης σχετικά με την μνήμη, την ιστορία, τις αξίες και τον σκοπό της Ένωσης που σχετίζονται άμεσα με την προαγωγή της ειρήνης και της ευημερίας μέσω της τόνωσης του διαλόγου και της ανάπτυξης δικτύων, και τέλος η ενθάρρυνση της συμμετοχής των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες με απώτερο στόχο την κατανόηση της διαδικασίας χάραξης πολιτικής της Ε.Ε., και την προώθηση ευκαιριών για κοινωνική δράση και εθελοντισμό σε Ενωσιακό επίπεδο³⁵⁰. Μένει να φανεί με εμπειρικό τρόπο στο προσεχές μέλλον, εάν αυτή η πρωτότυπη και ξεχωριστή δυνατότητα την οποία παρέχει η Ένωση στην χώρα μας μέσω του προγράμματος αυτού αξιοποιηθεί προς την κατεύθυνση τόσο της ενδυνάμωσης του δημοκρατικού χαρακτήρα της Ένωσης στα πλαίσια του εκδημοκρατισμού από τα κάτω, όσο και της ενίσχυσης των τοπικών οργανώσεων που χαρακτηρίζουν την κοινωνία των πολιτών στα επίπεδα των κρατών μελών.

Παρόλα αυτά, τα προβλήματα παραμένουν. Παρά τις προσπάθειες εκδημοκρατισμού της, η Ένωση πολλές φορές εξακολουθεί να λειτουργεί σαν ένας κλειστός χώρος στον οποίο οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων δεν λαμβάνονται με διαφάνεια και στερούνται διαβούλευσης όπως αναφέρθηκε και παραπάνω. Ο Schmidt έχει μια απαισιόδοξη στάση γύρω από το θέμα της γρήγορης αποκατάστασης του ελλείματος, καθώς θεωρεί πως οι προοπτικές γρήγορης άρσης του, δεν είναι ιδιαίτερα ρόδινες³⁵¹. Η άποψη του είναι εξηγήσιμη αν σκεφτούμε πως η Ένωση είναι ένα ιδιαίτερο και ξεχωριστό μόρφωμα καθώς αποτελείται από κράτη – μέλη που έχουν προσχωρήσει οικειοθελώς σε αυτήν, οπότε είναι σίγουρο πως η έλλειψη της δημοκρατικής νομιμοποίησης θα συνεχίσει να υπάρχει, μέχρι την στιγμή όπου τα ιδεολογικά θεμέλια τα οποία επικαλούνται οι κυβερνώντες για να νομιμοποιήσουν το δικαίωμα τους να κυβερνήσουν, καταστούν ίδια με αυτά τα οποία αποδέχεται η πλειοψηφία των κυβερνώμενων ως ένα επαρκές έρεισμα και μια ικανοποιητική δικαιολογητική βάση της εξουσίας, πράγμα που θα υποδηλώνει μια ταυτότητα αξιών ανάμεσα σε κυβερνώντες και κυβερνώμενους³⁵². Ακριβώς όμως επειδή η Ε.Ε. δεν πρόκειται για ένα κράτος αλλά για μια ομοσπονδία κρατών, αυτή η διαδικασία θα προχωρεί με αργά βήματα δεδομένης της πολυπλοκότητας που χαρακτηρίζει την διακυβέρνηση στην

³⁵⁰ Στο ίδιο.

³⁵¹ Manfred G.Schmitt, *Θεωρίες... ό.π.*, σελ.492.

³⁵² Αντώνης Καρβούνης, *Εισαγωγή... ό.π.*, σελ.152.

Ένωση, αλλά και της άνισης πρόσβασης των ομάδων της κοινωνίας των πολιτών προς τα θεσμικά της όργανα.

Κλείνοντας θα λέγαμε πως το υπερεθνικό μόρφωμα της Ε.Ε. στην σημερινή συγκυρία της κατάρρευσης του χρηματοοικονομικού παραγωγικού συστήματος, στην συγκυρία της ραγδαίας αυξανόμενης ανεργίας και των κοινωνικών αναταραχών απειλείται με σταδιακή περιθωριοποίηση από την παγκόσμια σκηνή³⁵³, παρά την προσπάθεια για την ενίσχυση του δημοκρατικού της χαρακτήρα μέσω της συνθήκης της Λισαβόνας. Για την περαιτέρω ενδυνάμωση της δημοκρατίας απαιτούνται νέοι θεσμοί συμμετοχής, ενίσχυση αντιπροσώπευσης των πολιτών, και τέλος η διαβούλευση με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών στην Ευρώπη³⁵⁴. Απαιτείται επίσης *«ένα νέο ευρωπαϊκό σχέδιασμα, που θα αναδείξει τις αξίες του ευρωπαϊκού δημόσιου πολιτισμού, βασισμένο στην ελεύθερη δημόσια διαβούλευση, στην έλλογη αντιπαράθεση των πολιτών για το κοινό τους μέλλον, στην διασφάλιση του δικαιώματος στο δικαίωμα, στην ανάδειξη νέων πεδίων και μέσων δημοκρατικής διεκδίκησης και στην ανάδυση μιας νέας αίσθησης διαδικασίας και προορισμού, που θα περνά μέσα από την αναγωγή των πολιτών σε φορείς συστημικής αλλαγής»*³⁵⁵. Υπό αυτό το πρίσμα, για να ανταπεξέλθει η Ένωση στο σύγχρονο διεθνές περιβάλλον, οφείλει να οικοδομήσει μια συνεκτική πολιτεία ίσων και κυρίαρχων πολιτών³⁵⁶, οι οποίοι δεν θα αισθάνονται αποκλειστικά και μόνο πολίτες της χώρας στην οποία ανήκουν αλλά συνάμα και Ευρωπαίοι πολίτες.

Καταλαβαίνουμε πως για να αναπτυχθεί περαιτέρω η κοινωνία πολιτών στην Ε.Ε. με στόχο τον εκδημοκρατισμό της Ένωσης και την ενίσχυση της συμμετοχικότητας σε συνδυασμό με την υπέρβαση του δημοκρατικού ελλείματος, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ειλικρινής συνεργασία ανάμεσα στα κράτη μέλη και στους θεσμούς της λήψης των αποφάσεων. Πέρα από το παραπάνω ο κοινός ευρωπαϊκός δήμος οφείλει να βασίζεται σε μια πλουραλιστική μορφή δημοκρατικής συνδιάθεσης καθώς προκειμένου να προκύψει μια κοινή πολιτικότητα απαραίτητη θεωρείται η επέκταση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις εθνικές εκλογές που θα αφορά και τους πολίτες που διαμένουν νόμιμα στην Ε.Ε.³⁵⁷, και πάνω από όλα η θέσπιση ενός

³⁵³ Δ.Ν. Χρυσοχόου, Μ.Ι. Τσινισιζέλης, Κ. Υφαντής, Σ.Σταυρίδης, Δ.Κ. Ξενάκης, *Ευρωπαϊκή Πολιτεία, Η Τέχνη της συνδιάθεσης*, εκδόσεις Σαββάλας(2009), σελ. 247.

³⁵⁴ Λίνα Παπαδοπούλου, σκέψεις για τον δήμο και την δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή Ένωση στο *«Η Δημοκρατία...* ό.π. σελ.174.

³⁵⁵ Δ.Ν. Χρυσοχόου..... ό.π., σελ.248.

³⁵⁶ Στο ίδιο σελ.248.

³⁵⁷ Στο ίδιο σελ.248.

«βήματος διαλόγου» για τα κοινά, στην μορφή μιας «Μόνιμης συνδιάσκεψης των πολιτών για την Ευρώπη»³⁵⁸, η οποία άλλωστε αποτελεί μια χαρακτηριστική μορφή της ευρωπαϊκής κοινωνίας πολιτών καθώς έχει ως στόχο τον δημόσιο διάλογο την διαβούλευση, και την συμμετοχή των πολιτών στην δημόσια σφαίρα.

Επίσης, η ενίσχυση του ρόλου της ΕΟΚΕ η οποία αν και έχει ήδη μια δυναμική παρουσία μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αντιμετωπίζεται ισότιμα σε σχέση με τους επίσημους ευρωπαϊκούς θεσμούς, αλλά πάνω από όλα η περαιτέρω δημοκρατικοποίηση της Ε.Ε. και η συνεχής προσπάθεια εκδημοκρατισμού της με την προώθηση και την παραγωγή νέων συνθηκών που θα κινούνται σύμφωνα με το πνεύμα της Συνθήκης της Λισαβόνας, είναι τα βασικότερα σημεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη σε μια συζήτηση περί υπέρβασης του δημοκρατικού ελλείματος και ενίσχυσης της νομιμοποίησης της Ένωσης στα μάτια των κυβερνόντων. Πιο συγκεκριμένα όσο αναφορά την οικονομική και κοινωνική επιτροπή, η ΟΚΕ (καθώς επίσης και η Επιτροπή των Περιφερειών), πρέπει να ενισχυθούν διότι μέχρι τώρα όπως αναφέρει ο Μούσης, *«αυτά τα όργανα υποφέρουν από ανεπαρκή αντιπροσωπευτικότητα και από έλλειψη επιρροής επί των ευρωπαϊκών αποφάσεων»*³⁵⁹ παρά την μέριμνα που δίνεται από την Ένωση προς την ΕΟΚΕ για την συμμετοχής της στην διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η ΕΟΚΕ η ενίσχυση της οποίας είναι ζωτική για την μείωση του δημοκρατικού ελλείματος και την αύξηση της νομιμοποίησης της Ένωσης, παρά την ανάπτυξη της εξακολουθεί να έχει έναν διφορούμενο ρόλο καθώς δεν αποτελεί έναν άμεσα ισχυρό θεσμό της Ένωσης αλλά αντίθετα θα λέγαμε πως είναι ένα καθαρά γνωμοδοτικό όργανο για θέματα που άπτονται στην σχέση των ομάδων συμφερόντων με την Ένωση. Με άλλα λόγια, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, είναι ο κύριος φορέας που ασχολείται με τα αιτήματα των ομάδων συμφερόντων των εργαζομένων κλπ. και ως τέτοιος αποτελεί το βασικότερο κομμάτι έρευνας που πρέπει να κάνει όποιος θέλει να ασχοληθεί με την σχέση μεταξύ κοινωνίας πολιτών και Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως αναλύθηκε στην παρούσα εργασία, η θεσμική υπόσταση της ΕΟΚΕ αποτελεί ένα αδιαπραγμάτευτο γεγονός, το θέμα όμως που τίθεται σε αμφισβήτηση είναι το κατά πόσο πραγματικά σημαντικός είναι για την Ένωση ο θεσμικός της ρόλος.

³⁵⁸ Στο ίδιο σελ.248.

³⁵⁹ Μούσης, Νίκος, *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο....* ό.π. σελ.67.

Όσο αναφορά το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αυτό είναι συνυφασμένο με το μέλλον των Ευρωπαίων πολιτών, την υπερεθνική κοινωνία πολιτών σε συνδυασμό με την περαιτέρω προσπάθεια απίσχνασης του ελλείματος της δημοκρατικής νομιμοποίησης. Ο Δημήτρης Τσάτσος αναφέρει χαρακτηριστικά πως η προσπάθεια για τον εκδημοκρατισμό και την ενδυνάμωση του κοινωνικού και δικαιοκρατικού χαρακτήρα της Ένωσης πρέπει να συνεχιστεί, καθώς η Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία δεν έχει καμία ελπίδα χωρίς τους κατάλληλους δημοκρατικούς θεσμούς³⁶⁰, πράγμα που σημαίνει πως η ενδυνάμωση της δημοκρατίας στην Ένωση, η διατήρηση του Ευρωπαϊκού κεκτημένου, σε συνδυασμό με την πραγμάτωση της αρνητικής αλλά και θετικής πολιτικής ελευθερίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά για την συνέχιση και την διαίωνιση του ευρωπαϊκού νομικού και πολιτικού πολιτισμού.

³⁶⁰ Δ.Θ. Τσάτσος, *Ευρωπαϊκή....* ό.π., σελ.517.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το κράτος στην σημερινή του μορφή καθώς έχει πλέον απομακρυνθεί από τις παλαιότερες μορφές του και γίνεται συχνά λόγος για την αποκένωση του³⁶¹, δεν είναι πλέον σε θέση να ελέγχει ολοκληρωτικά και πατερναλιστικά την κοινωνία. Η συζήτηση που βρίσκεται στην επικαιρότητα σχετικά με τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου του κράτους και της αγοράς καθιστά σαφές πως οι παραδοσιακές αναλύσεις δεν επαρκούν πλέον για την κατανόηση των σημερινών κοινωνικών εξελίξεων³⁶². Στην εποχή της ύστερης Νεωτερικότητας, γίνεται πλέον λόγος όχι μόνο για την πολιτική των πολιτικών, αλλά κυρίως για την πολιτική της κοινωνίας³⁶³. Η διχοτομική λογική του δίπολου κράτος - αγοράς δεν αποτελεί τον μοναδικό τρόπο για την κατανόηση των πολιτικών εξελίξεων, καθώς σύμφωνα με τον Μουζέλη η ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών μπορεί να δώσει ικανοποιητικές λύσεις σε πλήθος προβλημάτων³⁶⁴. Με αυτήν την έννοια, στο σύγχρονο μοντέλο διακυβέρνησης η κοινωνία των πολιτών καθίσταται ισότιμος εταίρος στην διαδικασία λήψης των αποφάσεων, ενώ αποτελεί εκείνον τον χώρο στον οποίο οι πολίτες αξιοποιούν το δικαίωμα και την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι *«ως δύναμη εκδημοκρατισμού από τα κάτω, ως σχολείο δημοκρατίας, ως μέθοδο παραγωγής κοινωνικού κεφαλαίου, και ακόμη ως όχημα για κοινωνικές δράσεις που συμβάλλουν στο κοινό καλό»*³⁶⁵. Η κοινωνία των πολιτών είναι μια έννοια με μεγάλη ιστορική συνέχεια, καθώς με τον όρο έχουν ασχοληθεί στοχαστές και διανοητές ήδη από το 18ο αιώνα και έπειτα, ενώ τα τελευταία χρόνια και ειδικά μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού, ο όρος επανήρθε με ακόμα δυναμικότερο τρόπο στο προσκήνιο της πολιτικής κοινωνιολογίας καθώς και της δημόσιας σφαίρας. Στην σημερινή εποχή παίζει καθοριστικό ρόλο τόσο σε εθνικές όσο και σε υπερεθνικές μορφές διακυβέρνησης (όπως η Ε.Ε.) συμμετέχοντας ενεργά στην διαδικασία χάραξης λήψης των αποφάσεων αν και όπως φάνηκε από την εργασία, η άνιση κατανομή της ισχύος των ομάδων που δραστηριοποιούνται στην Ένωση απομακρύνει το σύστημα εκπροσώπησης των συμφερόντων από την κλασική θεωρία του πλουραλισμού όπως

³⁶¹ Πρόκειται για την θεωρία του hollowing out of the state, σύμφωνα με την οποία πραγματοποιείται μεταφορά αρμοδιοτήτων κοινωνικού χαρακτήρα σε υποεθνικούς και υπερεθνικούς δρώντες καθώς και στην αγορά ή στην κοινωνία των πολιτών- (Κώστας Μαυροειδής, *Οργάνωση.. ό.π.*, σελ.81)

³⁶² Αντώνης Καρβούνης, *Εισαγωγή.. ό.π.*, σελ.300.

³⁶³ Στο ίδιο. σελ.300.

³⁶⁴ Στο ίδιο. σελ.300.

³⁶⁵ Στο ίδιο σελ.301.

αυτή αναπτύχθηκε από τον Robert Dahl, καθώς παρά τις αναρίθμητες ομάδες πίεσης που δραστηριοποιούνται στο υπερεθνικό επίπεδο της Ε.Ε. το πλήθος των δρώντων και τον ανταγωνισμό μεταξύ τους για επιρροή στους ευρωπαϊκούς θεσμούς³⁶⁶, οι επιχειρηματικές ομάδες φαίνεται να έχουν σημαντικότερο ρόλο στο πολιτικό παιχνίδι και να καθίστανται προνομιακοί εταίροι της διακυβέρνησης.

Στην παρούσα εργασία επιχειρήθηκε η διερεύνηση της έννοιας της κοινωνίας των πολιτών και το πως αυτή εκφράζεται σε Ενωσιακό επίπεδο. Αφού αρχικά επιχειρήθηκε η σύνδεση της με τις θεωρίες του πλουραλισμού και του νεοπλουραλισμού, στην συνέχεια η ανάλυση αφορούσε το πέρασμα από την υποεθνική στην υπερεθνική μορφή της και την διαμόρφωση του όρου στις συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ το βασικό ερευνητικό ερώτημα περιστρέφεται γύρω από το μοντέλο εκπροσώπησης συμφερόντων που κυριαρχεί σε Ενωσιακό επίπεδο, την σχέση της κοινωνίας των πολιτών με τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τον τρόπο με τον οποίο μπορεί αυτή να συμβάλει στην μείωση του ελλείματος δημοκρατικής νομιμοποίησης της Ένωσης.

Σε ότι αφορά το σύστημα εκπροσώπησης των συμφερόντων που επικρατεί στην Ένωση, αν και είναι αλήθεια πως η βιβλιογραφία για αυτό το θέμα δεν είναι ούτε ιδιαίτερα εκτεταμένη ούτε δίνει ξεκάθαρη απάντηση στο ερώτημα, τα συστήματα που αναλύθηκαν παραπάνω (chameleon pluralism και πρωτόγονος πλουραλισμός) τα οποία αποτελούν επεξεργασμένες και εστιασμένες αναλύσεις ερευνητών που έχουν ασχοληθεί εκτενέστατα με το Ενωσιακό φαινόμενο αναδεικνύουν πως το σύστημα εκπροσώπησης δεν μπορεί να είναι αμιγώς πλουραλιστικό αλλά χρειάζεται περαιτέρω επεξεργασία και έρευνα. Ο chameleon pluralism, συνδέεται με την διαφορετική επιρροή που μπορεί να ασκήσουν ομάδες της κοινωνίας των πολιτών, ανάλογα με τις κατά στάδια προσεγγίσεις της δημόσιας πολιτικής. Έτσι όπως αναπτύχθηκε και προηγουμένως, παρατηρείται το φαινόμενο να εμφανίζεται πλειάδα φορέων πολλών ομάδων της κοινωνίας των πολιτών στο στάδιο του καθορισμού της ημερήσιας διάταξης, αλλά στα στάδια όπου αναπτύσσονται οι δυνητικές λύσεις του προβλήματος, οι δρώντες να μειώνονται αισθητά παραπέμποντας σε ένα ελιτίστικό μοντέλο όπου η πρόσβαση σε μεγάλο βαθμό είναι περιορισμένη³⁶⁷. Από την άλλη πλευρά, το μοντέλο που αναπτύσσεται στην έρευνα του Simon Hix, σχετίζεται με την υπεροχή των

³⁶⁶ David Coen, *Lobbying..* ό.π., σελ.347.

³⁶⁷ Στο ίδιο. σελ.348.

επιχειρηματικών οργανώσεων και των μεγάλων εταιριών σε σχέση με τα εργατικά συμφέροντα και τα κοινωνικά κινήματα, καθώς οι επιχειρηματικές οργανώσεις όπως η Business Europe, έχουν μεγαλύτερη επιρροή στην διαδικασία λήψης αποφάσεων της Ε.Ε. σε σχέση με τα συνδικάτα³⁶⁸. Παρόλα αυτά η ενθάρρυνση της ETUC σε ότι αφορά την συμμετοχή της στο κοινωνικό διάλογο από την Επιτροπή, αναδεικνύει πως παρά την πρωτοκαθεδρία των επιχειρηματικών οργανώσεων στην εκπροσώπηση συμφερόντων στο υπερεθνικό επίπεδο της Ένωσης, τα εργατικά συνδικάτα έχουν την δυνατότητα να εκπροσωπηθούν στο Ενωσιακό επίπεδο. Σε κάθε περίπτωση το ενωσιακό σύστημα εκπροσώπησης συμφερόντων είναι πολύπλοκο και πυκνό, ενώ όπως αναλύθηκε παραπάνω μπορεί να αλλάξει ανά πάσα στιγμή καθώς μια ομάδα η οποία ίσως στο παρελθόν να είχε καταστεί άμεσος συνομιλητής με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, μπορεί στην πορεία να χάσει μεγάλο βαθμό της επιρροής της (περίπτωση COPA COGESCA). Υπό αυτό το πρίσμα, η εκπροσώπηση συμφερόντων στην Ε.Ε., είναι ένα θέμα που χρήζει περαιτέρω επιστημονικής διερεύνησης καθώς τόσο οι αλλαγές που παρατηρούνται σε ότι αφορά την ισχύ των ομάδων, όσο και η αλλαγή της επιρροής των ομάδων ανάλογα με το κάθε στάδιο του policy cycle, καθιστά το σύστημα εκπροσώπησης των συμφερόντων απρόβλεπτο και ανοιχτό σε κάθε νέα αλλαγή, παρά την κυριαρχία των επιχειρηματικών οργανώσεων στον κοινωνικό διάλογο.

Σε ότι αφορά την σχέση των συμφερόντων με τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα, όπως φάνηκε από την παρούσα εργασία, από την μια πλευρά η κοινωνία των πολιτών και οι μορφές που αυτή παίρνει έχει αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό τα τελευταία χρόνια και στο ενωσιακό επίπεδο καθώς η Ένωση κυρίως μέσω της ΕΟΚΕ βοηθά τις ΜΚΟ και τις ομάδες συμφερόντων να εκφράσουν τα συμφέροντα και τις απαιτήσεις τους σε υπερεθνικό επίπεδο αν και οι μικρότερες ομάδες δεν βρίσκουν τόσο εύκολα διαύλους επικοινωνίας με την Ένωση όσο οι ισχυρές. Η θεσμική υπόσταση της ΕΟΚΕ αποτελεί ένα αδιαπραγμάτευτο γεγονός, το θέμα όμως που τίθεται σε αμφισβήτηση είναι το κατά πόσο πραγματικά σημαντικός είναι για την Ένωση ο θεσμικός της ρόλος. Επίσης η μειωμένη της επιρροή ειδικά σε σύγκριση με την επιρροή των θεσμών της Ένωσης δείχνει σε άλλο έναν βαθμό τον ελαττωμένο της ρόλο. Αντίθετα, ενθαρρυντικό είναι το γεγονός πως οι περισσότεροι θεσμοί της Ένωσης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκό

³⁶⁸ Simon Hix, *Το πολιτικό.. ό.π.*

Κοινοβούλιο) βρίσκονται σε διάλογο με τις ΜΚΟ και κυρίως με τις ομάδες συμφερόντων καθώς έτσι η Ένωση δείχνει πως δέχεται σε μεγάλο βαθμό τον διάλογο με την κοινωνία πολιτών και τον θεωρεί ζωτικό για την διεύρυνση της νομιμοποίησης της.

Όσο αναφορά την θεματική του δημοκρατικού ελλείματος εδώ μπορούμε να σταθούμε λίγο περαιτέρω καθώς το έλλειμμα είναι ένα πρόβλημα που ταλανίζει πολύ καιρό την Ένωση και αποδεικνύει το πόσο δύσκολο είναι να νομιμοποιηθεί δημοκρατικά ένας υπερεθνικός θεσμός από τον οποίο απουσιάζει η τριμελής διάκριση των εξουσιών, προς την μεριά των κυβερνώμενων. Όπως αναδείχθηκε στην παρούσα εργασία, το δημοκρατικό έλλειμμα σε συνδυασμό με τον ευρωσκεπτικισμό αφορά πολλές πτυχές της Ένωσης που δεν άπτονται μόνο στον σκεπτικισμό των Ευρωπαίων πολιτών αλλά αφορούν επίσης και την ίδια την Ένωση η έλλειψη εκδημοκρατισμού της οποίας υπήρξε ένα σοβαρό και μεγάλο πρόβλημα, τουλάχιστον μέχρι την υιοθέτηση των αρχών που διέπουν την συνθήκη της Λισαβόνας. Όμως η προσπάθεια που έκανε η Ένωση να πλησιάσει περισσότερο τους Ευρωπαίους πολίτες (μέσω της Λαϊκής Νομοθετικής πρωτοβουλίας κλπ.) συνέπεσε με την χρηματοπιστωτική κρίση που άρχισε να ταλανίζει την Ευρωζώνη από το 2009 και έπειτα, η οποία οδήγησε ένα νέο κύμα διαμαρτυρίας των πολιτών προς την Ένωση εξαιτίας της υιοθέτησης μιας οικονομικής πολιτικής που βρήκε αντίθετους πολλούς πολίτες (χαρακτηριστική περίπτωση η Ελλάδα), καθιστώντας την συζήτηση γύρω από το έλλειμμα και τον τρόπο με τον οποίο μπορεί αυτό να ξεπεραστεί, πιο επικαιροποιημένη από ποτέ. Αυτό το οποίο πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα σε αυτήν την περίπτωση, είναι πως το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλει να εναρμονίζεται με την υπερεθνική ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών και την ανάδειξη του ενεργού Ευρωπαίου πολίτη ο οποίος με την δυνατότητα του να θέτει την εξουσία υπόλογη στην ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών, καθίσταται ο ίδιος ως ο πρωτογενής φορέας νομιμοποίησης της εξουσίας συντελώντας στην ενίσχυση του εκδημοκρατισμού της Ένωσης και στην διεύρυνση της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Προκειμένου να πραγματοποιηθεί αυτός ο στόχος, απαιτείται κυρίως η περαιτέρω δημοκρατικοποίηση των θεσμών της Ε.Ε. Καθοριστικό ρόλο προς αυτήν την κατεύθυνση όπως φάνηκε από την παρούσα εργασία, θα παίζει τόσο ο εκδημοκρατισμός της ΕΟΚΕ δεδομένου πως αυτή έχει βαρύνουσα σημασία στη σχέση κοινωνίας πολιτών και θεσμών της Ε.Ε., όσο και η ενίσχυση της φωνής των

ευρωπαϊκών ομάδων συμφερόντων και η ικανοποίηση των αιτημάτων τους κατά τέτοιο τρόπο ώστε να καθίσταται λειτουργική η δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ασπρίδης Γ.Μ. (2013) , *Εισαγωγή στην πολιτική και διοικητική οργάνωση του Ελληνικού κράτους*, Αθήνα: εκδόσεις Προπομπός,

Baylis John, Smith Steve & Owens Patricia (2013), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής, Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Αθήνα : εκδόσεις Επίκεντρο

Βούλγαρης Γ. (2013), *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα, 1974-2009, Αναθεωρημένη έκδοση του Βιβλίου του ίδιου, Η Ελλάδα από την Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα: εκδόσεις Πόλις

Βούλγαρης Γ. (2008), *Η Ελλάδα από την Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις

Γεωργιάδου, Β. (1996) «Η κοινωνία πολιτών στην Νεωτερικότητα», στο: *E. Gellner, Η κοινωνία πολιτών και οι αντίπαλοι της.* , Αθήνα :Εκδόσεις Παπαζήση

Γκιζάρη-Ξανθοπούλου Α. (2003), *Οι νέοι μηχανισμοί περιβαλλοντικής πολιτικής στην Ένωση*, Αθήνα: εκδόσεις Σάκουλα

Coen D. & Richardson J. (2009), *Lobbying the European Union, institutions, actors, and issues*, Oxford University press

Δαμανάκη Μ, (2004), *Συμμετοχική δημοκρατία, εγχειρίδιο για ενδιαφερόμενους*, Αθήνα :εκδόσεις Καστανιώτη

Hay, C.-M. Lister – D. Marsh, επιμ(2011) *Το κράτος - θεωρίες και προσεγγίσεις*, (μτφ. Γιώργος Αντωνίου, Αλέξανδρος Κουτσογιάννης), Αθήνα : Εκδόσεις Σαβάλα

Hague R., Harrop M (2011), *Συγκριτική πολιτική και διακυβέρνηση*, πρόλογος, Γιώργος Παγουλάτος, επιμ Γιάννης Κωσταντινίδης, μτφ, Γιώργος Χρηστίδης, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Held D. (2007), *Μοντέλα Δημοκρατίας*, μτφ. Μαριάννα Τζιαντζή, Κατερίνα Κέη, Γιάννης Βογιατζής, επιστημονική επιμέλεια, Γιώργος Μανιάτης, Αθήνα: Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον

Held D.& Mc Grew A.(2004), *Παγκοσμιοποίηση / Αντι- Παγκοσμιοποίηση*, μτφ. Κατερίνα Κιτίδη, Αθήνα : Θεωρία - Ιδέες Πολύτροπον

Heywood A.(2014), *Εισαγωγή στην Πολιτική*, 4η έκδοση επιμέλεια Κοτσουφού Ελένη, μτφ. Γιάννης Μεταξάς , Αθήνα : εκδόσεις Επίκεντρο

Hix S. (2009), *Το πολιτικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, (επιστημονική επιμέλεια – εισαγωγή, Επαμεινώνδας Α. Μαριάς, μτφ. Αφροδίτη Θεοδωρακάκου), Αθήνα : Εκδόσεις Μεταίχμιο

Hooghe L & Marks G.(2001)., *Multilevel governance and European integration*, Rowman & Littlefield Publishers, INC

Ιωακειμίδης Π.Κ.(2008), *Συνθήκη της Λισσαβώνας, Παρουσίαση, Ανάλυση, Αξιολόγηση*, Αθήνα: εκδόσεις Θεμέλιο

Κανελλόπουλος Π., (2010): *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης* 5^η έκδοση, Αθήνα : εκδόσεις Σάκκουλα

Κανελλοπούλου - Μαλούχου, Νέδα Α.(2012), *Οι μεταμορφώσεις του Συντάγματος και το status mixtus στο: «Ξ.Κοντιάδης, Φ.Σπυρόπουλος, Κ.Τσουκαλάς (επιμ.), Δημοκρατία, Σύνταγμα, Ευρώπη στην εποχή της κρίσης – Μελέτες στη μνήμη του Δημήτρη Θ.Τσάτσου,»*, Αθήνα : Εκδόσεις Σαβάλας

Καρβούνης Α. (2004), *Εισαγωγή στην οργάνωση και λειτουργία του κράτους*, Αθήνα: εκδόσεις Πατάκη

Καρβούνης Α. (2006), *Σύγχρονες Μορφές Διακυβέρνησης*, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ

- Καρκατσούλης Π.** (2004), *«Το κράτος σε Μετάβαση, από την διοικητική μεταρρύθμιση και το νέο δημόσιο μανάτζμεντ στη διακυβέρνηση»*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι.ΣΙΔΕΡΗΣ
- Κωνσταντακόπουλος Σ.** (2008), *Ατομικισμός, Επανάσταση και Δημοκρατία, για την πολιτική θεωρία του Τοκβίλ*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας
- Λάβδας Α.Κώστας,** (2004), *Συμφέροντα & Πολιτική, Οργάνωση συμφερόντων και πρότυπα διακυβέρνησης*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- Λαδής Σ. & Νταλάκου Β,** (2016), *Ανάλυση Δημόσιας Πολιτικής*, Αθήνα : εκδόσεις Παπαζήση
- Μακρυνδημήτρης Α.** (2012), *Δημόσια Διοίκηση, στοιχεία διοικητικής οργάνωσης*, Ε΄ έκδοση, Αθήνα : εκδόσεις Σάκκουλα,
- Μαραβέγιας Ν.** (2008)., *Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Παρελθόν, Παρόν, Μέλλον*, Αθήνα : εκδόσεις Θεμέλιο
- Μαυρογορδάτος Γ.Θ** (2001), *Ομάδες Πίεσης και Δημοκρατία*, Αθήνα :εκδόσεις Πατάκη
- Μαυροειδής Κ.** (2011) *Οργάνωση & Λειτουργία του Κράτους*, Αθήνα : εκδόσεις Μπόνια
- Mazey S. & Richardson J**(1996), *The logic of organization: Interest Groups στο: European Union, power and policy making*, edited by Jeremy Richardson, Routledge
- Muller, P. – Y. Surel** (2002), *Η ανάλυση των πολιτικών του κράτους*, πρόλογος-επιμέλεια: Μαριάννα Ψύλλα, μτφ. Δέσποινα Παπαδοπούλου & Μαριάννα Ψύλλα, Αθήνα : εκδόσεις Τυποθήτω,
- Μούσης Ν.** (2011), *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο - Οικονομία - Πολιτικές*, 13η έκδοση, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση
- Nugent, N.** (2012) *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, (επιμέλεια – επίμετρο Μαρία Δενδρινού, μτφ. Ιουλία Τσολακίδου), Αθήνα- εκδόσεις. Σαβάλα.
- Παπαγιάννης Δ.Ι.** (2016), *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 5η έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Παπαδοπούλου Λ.** (2011), *Σκέψεις για τον δήμο και την δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή Ένωση στο: Μανιτάκης κ.α. «Η δημοκρατία μεταξύ ουτοπίας και πραγματικότητας»*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαβάλας

Roskin G.M., Robert L.Cord, James A.Medeiros, Walter S.Jones (2008), *Εισαγωγή στην πολιτική επιστήμη, 10η έκδοση*, (μτφ. Κοτσυφού Ελένη, επιμέλεια-πρόλογος στην ελληνική έκδοση: Νίκος Μαραντζίδης), Αθήνα: εκδόσεις Επίκεντρο

Σαχπεκίδου Ε (2013), *Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Β' Έκδοση*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα

Schmidt M (2004)., *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, μτφ. Ελευθερία Δεκαβάλλα, Αθήνα: Εκδόσεις Σαβάλα

Σεραφετινίδου Μ.,(2002) *Εισαγωγή στην πολιτική κοινωνιολογία*, Αθήνα : εκδόσεις Gutenberg

Σημίτης Κ. (2005), *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα 1996-2004*, Αθήνα : εκδόσεις Πόλις

Σημίτη Μ. (2010), Δυο όψεις της κοινωνίας των πολιτών, Η κοινωνία των πολιτών στο μοντέλο της χρηστής διακυβέρνησης, στο: *Γιάννης Βούλγαρης, Λουδοβίκος Κοτσωνόπουλος(επιμέλεια), «Στα μονοπάτια του Αντόνιο Γκράμσι, Πολιτική και πολιτισμός από το έθνος κράτος στην παγκοσμιοποίηση»*, Αθήνα : εκδόσεις Θεμέλιο

Σημίτη Μ. (2002), «Κεντρικές και περιφερειακές μη κυβερνητικές οργανώσεις, Η συγκρότηση ενός κοινωνικού δικτύου στη διεθνή κοινότητα στο: *Σκλιάς Π., Χουλιαράς Α. (2002), Η διπλωματία της κοινωνίας πολιτών*, Αθήνα : εκδόσεις Παπαζήση

Skiles P. (1999) *Non-governmental organizations and the international political economy with special reference to the European union's development policy*, εκδόσεις Anubis

Στεφάνου Κ. (2007), Το θεσμικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο: *Ν.Ι. Μαραβέγιας, Μιχάλης Τσινισιζέλης, «Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση, οργάνωση και πολιτικές-50 χρόνια»*, Αθήνα : εκδόσεις Θεμέλιο

Στεφάνου Κ. (2002), *Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση*, Γενικά & Θεσμικά Χαρακτηριστικά μετά την Νίκαια, 6^η έκδοση, Τόμος Α', Αθήνα-Κομοτηνή : Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

Σωτηρέλης Γ.Χ (2000), *Σύνταγμα και δημοκρατία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα – Κομοτηνή: εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

Σωτηρόπουλος Δ.Α. (2017), *Η ελληνική κοινωνία των πολιτών και η οικονομική κρίση*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός

Σωτηρόπουλος Δ.Α. (2004), *«Η άγνωστη κοινωνία των πολιτών*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός

Τσάτσος Δ.Θ. (2007), *Η έννοια της δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία*, Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις

Τσάτσος Δ.Θ.(2007) *«Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, Για μια ένωση των Κρατών, των Λαών, των Πολιτών και του Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Πολιτισμού»*, Αθήνα : εκδοτικός οίκος, Α.Α. Λιβάνη

Λουκάς Τσουκάλης, (2012) Η επικαιρότητα των σκέψεων του Δημήτρη Θ. Τσάτσου για την Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, στο: *«Ξ.Κοντιάδης, Φ.Σπυρόπουλος, Κ.Τσουκαλάς (επιμ.), Δημοκρατία, Σύνταγμα, Ευρώπη στην εποχή της κρίσης – Μελέτες στη μνήμη του Δημήτρη Θ.Τσάτσου,»*, Αθήνα : Εκδόσεις Σαβάλας

Υπουργείο Εσωτερικών, Εγκύκλιος 21306, 26/6/2017, Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους Πολίτες, 2014- 2020»: Επιδότηση Αδελφοποιήσεων και Δικτύων Πόλεων (Προθεσμία: 1η Σεπτεμβρίου 2017)

Φερόνας Α., «Κοινωνία των πολιτών, η θεσμική συγκρότηση και ο ρόλος της σε Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα », *Το Βήμα των κοινωνικών επιστημών*, Τόμος ΙΔ, Τεύχος 56, Φθινόπωρο 2009

Χιρς Γ. (2005), Τα καινούργια ρούχα του κράτους, στο : *Γιάννης Παπαμιχαήλ, Μη κυβερνητικές οργανώσεις και κυρίαρχη πολιτική*, μτφ. Μαίρη Κοντογεώργου, Αθήνα: The monthly review reprint

Χρυσόγονος Κ. (2016), *Πολιτειολογία – Το κράτος ως μορφή οργάνωσης των ανθρωπίνων κοινωνιών*, Αθήνα- Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκουλα΄

Χρυσοχόου Δ.Ν., Τσινισιζέλης Μ.Ι., Υφαντής Κ., Σ.Σταυρίδης, Ξενάκης Δ.Κ. (επιμ.) (2009), *Ευρωπαϊκή Πολιτεία, Η Τέχνη της συνδιάθεσης*, Αθήνα : εκδόσεις Σαββάλας

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

<http://europedirect.acci.gr>

https://ec.europa.eu/greece/news/20171107_euopi_gia_tous_polites_el

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0026>

<http://www.europarl.europa.eu>

https://europa.eu/european-union/about-eu/funding-grants_el

https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-parliament_el

https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-economic-social-committee_el

<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.el.home>

<http://www.dianeosis.org/2016/02/eurobarometro-84/>

https://el.wikipedia.org/wiki/Sui_generis

<http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/20150201PVL00039/%CE%A0%CF%81%CF%89%CF%84%CE%BF%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%AF%CE%B1-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CF%8E%CE%BD>

